
TAMPEREEN YLIOPISTO

Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

RAUTAJOKI, HANNA:

Miten moraalialia tuotetaan televisiokeskustelun vuorovaikutuksessa?

Ajankohtaiskeskustelu syyskuun 11:n terrori-iskuista.

Pro gradu –tutkielma, 107 s., 1 liites.

Sosiaalipsykologia

Toukokuu 2004

TAMPEREEN YLIOPISTO
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

RAUTAJOKI, HANNA:

Miten moraalialia tuotetaan televisiokeskustelun vuorovaikutuksessa?
Ajankohtaiskeskustelu syyskuun 11:n terrori-iskuista.

Pro gradu –tutkielma, 107 s., 1 liites.
Sosiaalipsykologia
Toukokuu 2004

Tutkin televisiokeskustelussa esitettyjä moraalisia arvioita. Moraalia tuotetaan puheessa rakentamalla sosiaalisesta todellisuudesta erilaisia moraalisia versioita. Työn teoreettisena viitekehysenä on sosiaalinen konstruktionismi ja siihen nojautuva diskursiivinen sosiaalipsykologia. Tutkin kielen käyttöä siis aktiivisena toimintana, joka rakentaa, ylläpitää ja muuntaa sosiaalista todellisuutta. Tavoitteena ei tällöin ole puheenvuorojen totuuden tai pätevyyden tarkastelu, vaan huomio kiinnitetään siihen, kuinka keskustelijat merkityksellistävät maailmaa. Näkökulmani on vuorovaikutuspainotteinen ja käytän tarkastelussa apuna myös keskusteluanalyttistä välineistöä.

Aineistona on 11.9.2001 tapahtuneiden terrori-iskujen jälkeinen televisiokeskustelu, Ajankohtaisen Kakkosen Maailmojen sota -ilta. Se tarjoaa erityisen rikkaan materiaalin merkityksellistämisen tutkimiseen, koska puhe on vuorovaikutteista ja näkökulmia on runsaasti. Mukana on sekä maallikoita että asiantuntijoita. Varsinaisena tutkimusyksikkönä ovat arvostelmat eli kohdat, joissa artikuloidaan erilaisilla tavoilla jonkin toiminnan hyväksyntää tai paheksuntaa. Olen jakanut analyysin kolmeen tarkastelutasoon, joista ensimmäisen painopisteenä on institutionaalinen konteksti, toisen arvostelmien muotoilu ja yhteentörmäykset keskustelutilanteessa ja kolmannen laajempi kulttuurinen ja yhteiskunnallinen konteksti.

Televisiokeskustelun agenda eli käsikirjoitus ohjailee ja virittää moraalikeskustelua, mutta osallistuu siihen myös itse. Keskustelijat tekevät puheessaan arvostelmia toimittajan virittämistä aiheista ja roolittavat samalla toimijoita erilaisiin vastuullisuuden ja vastuuttomuuden positioihin. Arvostelmakehys sisältää arvostelman lähteen sekä kohteen. Arvostelman lähteenä voi olla myös rationaalinen institutionalisoitunut moraalialia. Se on yleensä peiteltyä mutta tulee erityisen hyvin näkyville törmätessään maallikkoarvostelmiin. Keskustelu on hyvin erimielistä ja se on kietoutunut vallitsevaan julkiseen keskusteluun. Tämä näkyy esimerkiksi puolenvallinnan-tarkkailuna. Ristiriitaisessa ilmapiirissä omaa vastuullisuutta täytyy puolustaa ja vakuuttamiseen kuuluu myös vastakkaisten kantojen horjuttaminen. Moraalialia yksimielisyys on poikkeuksellista ja tällainen vuorovaikutusketju tuottaa mielikuvan kulttuurisesta itsestäänselvydestä. Pohdintaa läpäisevät erilaiset ulkoiset ja sisäiset me-muut-erottelut.

Julkisen moraalikeskustelun erittelemine ja näkyväksi tekemine on tärkeää, koska se luo edellytyksiä erilaisuuksien rinnakkaiselolle ja nykyistä demokraattisemmalle julkisuudelle. Televisiokeskustelu voisi toimia ajankohtaisena ”moninaisuuksien areenana” myös jatkossa.

ESIPUHE

Tarkastelen tutkielmassani vavisuttavien ”World Trade Centerin terrori-iskujen” jälkeistä julkista moraalipuhetta. Aineisto on poikkeuksellinen mutta erityisen hedelmällinen kulttuurisen merkityksellistämisen ja moraalin tutkimiseen. Uutinen ja sen jälkeiset tapahtumat synnyttivät julkisen tilan, joka pursuili erilaisia moraalisia tulkintoja. Kieli ja tulkinnat rakentavat todellisuutta tietynlaiseksi, mutta todellisuus ei ole vain sosiaalisia konstruktioita. Tiede on yksi todellisuuden tulkitsija ja terrorismi voi tuottaa sille rikasta aineistoa, mutta aineiston taustalla on tapahtuma, johon on liittynyt todellista kärsimystä, kuolemaa ja menetyksiä. Syyskuun 11. terrori-iskut olivat järkyttävä inhimillinen tragedia. Sillä en halua sanoa, että vastaavat tragediat muualla maailmassa - joista monet ovat Yhdysvaltojen aiheuttamia - olisivat vähemmän kauhistuttavia. En halua ottaa kantaa poliittisiin tai ideologisiin kiistoihin. Viha ja väkivalta ovat yhtä kauhistuttavia kaikkialla. Haluan vain muistuttaa, itselleni ja lukijoille, että järkytyksen synnyttämät tieteelliset rikkaudet eivät koskaan voi korvata sitä uhria, jonka iskuissa kuolleet ja heidän omaisensa ovat aineiston hyväksi antaneet.

Tutkimusprosessi on ollut raskas ja mielenkiintoinen. Se on ollut oivallinen silmäys siihen tutkijanuraan, josta olen jo pitkään haaveillut. Pelkkää kynänpureskelua tutkijan työ ei todellakaan ole. Vaikka myös monta kynää olen pahoinpidellyt. Eheä suunnitelma, uusia oivalluksia, ahdistusta, kriisejä, kaoottista sekamelskaa ja salaperäinen järjestys, joka kuitenkin pitää kaiken kasassa. Ja jos tekisin tämän uudelleen, tekisin kaiken aivan eri tavalla, paljon viisaampana ja johdonmukaisemmin. Tarraudun tähän ajatukseen aina seuraavaan tutkimukseeni asti.

Haluan kiittää Yleisradion 75-vuotisjuhlarahastoa aineistonhankinta-apurahasta. Ja kiitos kaikille, jotka ovat työtä sen eri vaiheissa kommentoineet: Ilkka Arminen, Johanna Ruusuvoori ja Vilma Hänninen. Kiitokset neuvoista ja apuvinkeistä myös Eero Suoniselle ja Taisto Hujaselle. Ja erityiskiitos sinulle, joka ilmaannuit elämäni tutkimusmatkan aikana ja jaksoit kuunnella kriisejä ja kävellä vesisateessa keskellä yötä, kun sitä kaipasin. Ilman sinua tämä tutkimus olisi varmasti valmistunut puolta nopeammin. Kiitos, Mikko, että sain opiskella kanssasi elämää gradunteon lomassa.

Ja kaikki ihanat ystäväni: kiitos, että olette olemassa. Tämä tutkielma on teille.

Hanna Rautajoki

ESIPUHE

1 JOHDANTO	1
1.2 Tutkimuskysymykset	4
2 TUTKIELMAN LÄHTÖKOHTIA	5
2.1 Kieli ja sosiaalinen todellisuus.....	5
2.1.1 Media ja sosiaalinen todellisuus	6
2.2 Moraali vuorovaikutuksessa.....	6
2.2.1 Moraalin käsitteestä.....	6
2.2.2 Moraali ja vastuullisuus.....	10
2.2.3 Moderni yhteiskunta ja moraalin moninaisuus.....	13
2.2.4 Moraali puheessa ja puheen aiheena	17
2.2.5 Moraali ja julkinen keskustelu	19
3 AINEISTO	22
3.1 Maailmojen sota -ilta 2.10.2001	24
3.1.1 Televisiokeskustelu vuorovaikutusympäristönä	26
4 METODOLOGIA	28
4.1 Diskursiivinen sosiaalipsykologia	28
4.1.1 Vuorovaikutus, muotoilu, merkitys.....	28
4.1.2 DSP & moraalipuhe	29
4.1.3 Metodit	30
5 ANALYYSI 1: Televisiokeskustelu moraalin virittäjänä	36
5.1.1 Agendan raamit	36
5.1.2 Alateemat	45
5.1.3 Tarinan opetus	53
5.1.4 Johtopäätöksiä agendasta ja moraalista.....	55
6 ANALYYSI 2: Arvostelmat vuorovaikutuksessa	56
6.2.1 Arvostelma	56
6.2.2 Yhteentörmäykset	66
6.2.3 Johtopäätöksiä arvostelmista ja törmäyksistä.....	78
7 ANALYYSI 3: Arvostelmat osana kulttuuria	79
7.3.1 Moraaliset samanmielisyydet.....	79
7.3.2 Julkinen keskustelu	88
7.3.3 Millaista moralisointia syyskuun 11. tuotti?.....	94
8 TUTKIMUSTULOKSIA JA NIIDEN POHDINTAA	98
8.1 Tieteellinen kontribuutio	98
8.2 Yhteiskunnallinen kontribuutio	101
8.3 Televisiokeskustelun mahdollisuudet	102
LÄHTEET	104
LIITE 1 / Litterointimerkit	108

1 JOHDANTO

Syyskuun 11. 2001 Yhdysvalloissa tapahtui terrori-isku, jota yhä siteerataan julkisuudessa pahimmaksi terroriteoksi kautta aikojen. Isku toteutettiin lentokonekaappausten avulla. Yksi kone syöksyi maahan lähellä Pittsburghia, yksi lennettiin päin Pentagonin puolustusministeriötä Washingtonissa ja kaksi koneista lennettiin päin World Trade Centerin kaksoistorneja New Yorkissa. Näistä World Trade Center sai suurimman mediahuomion. Yli 100-kerroksiset tornit eivät kestäneet räjähdysten ja tulipalojen aiheuttamaa kuumuutta ja sortuivat. Terrori-iskut nostattivat valtavan mediamylläkän. Televisiossa, joka reaaliaikaisuutensa ja tapahtumien visuaalisuuden vuoksi oli päälähde uutisen seuraamisessa, tämä näkyi välittömänä ohjelmiston muutoksina ja ylimääräisinä uutislähetyksinä. Yle:llä siirryttiin jopa suoraan ”kuvan välitykseen” reilu tunti tiedon saapumisen jälkeen. Pilvenpiirtäjien sortuminen näytettiin suorana lähetyksenä televisioissa ympäri maailmaa. Iskuissa menehtyi arviolta yhteensä 3000 ihmistä.

Alusta asti keskeinen osa uutisointia olivat asiantuntijahaastattelut, joissa eri alojen asiantuntijat arvioivat, kuka on syyllinen, mitä tämä tarkoittaa koko maailman ja Suomen kannalta, mitä tästä seuraa, mistä iskut johtuivat ja miten pitäisi toimia tästä eteenpäin. Uutinen aktivoi moraalisen horisontin. Tapahtuman järkyttävyys vaati sekä tulkintoja että toimenpiteitä, joiden pohdinnassa reflektoitii monella tapaa oikeaa, väärää, hyvää ja pahaa. Asiantuntijat tuottivat hyvin erilaisia versioita tapahtumien luonteesta. Perinteisessä uutishaastatteluformaatissa nämä näkemyserot eivät suhteudu toisiinsa, vaan eri näkemykset jäävät helposti pirstaleiseksi ”totuuden torven tietämykseksi” maailman asioista. Tapahtumaa käsiteltiin ja pohdittiin kuitenkin myös muilla areenoilla. Yksi tällainen arena olivat televisiokeskustelut, joista erästä aion tutkielmassani tarkastella. Ohjelma on tehty 2.10.2001 eli vähän ennen kuin Yhdysvallat julisti Osama bin Ladenin ja tämän al-Qaida terroristiverkoston syylliseksi ja teki vastaiskun Afganistaniin.

Minua alkoi kiinnostaa, mitä tapahtuu, kun erilaiset asiantuntijalausunnat asetetaan yhteiseen vuorovaikutteiseen keskustelu-ympäristöön. Miten erilaiset tulkinnat suhteutuvat toisiinsa dialogissa? Olen valinnut aineistoksi Ajankohtaisen Kakkosen teemakeskustelun, jossa osallistujia ja näkökulmia on runsaasti. Ohjelman tekee erityisen kiinnostavaksi se, että asiantuntijavieraiden joukossa on myös ns. maallikoita, joten

tarkasteluun voi ottaa mukaan myös maallikotulkintojen suhteutumisen asiantuntijatulkintoihin. Kahtiajako viittaa tässä keskustelurooliin enemmän kuin tiedon määrään: asiantuntijavieras voi ottaa kantaa maallikonäkökulmasta ja maallikko voi artikuloida erityistietämystään jollakin alueella. Tutkimusongelmakseni täsmentyi moraalisten tulkintojen tuottaminen ympäröivästä todellisuudesta. Jörg R. Bergmann (1997, 1998) on tarkastellut sitä, kuinka nykymoraali on hajautunut ja rationalisoitu erilaisten instituutioiden uskomuksiksi ja toimintalogiikaksi. Tällaisia ovat esimerkiksi tieteen ja politiikan puitteissa tuotettu moraalit. Institutionalisoitujen moraalin rinnalla keskustelussa esiintyy arkisempia moraalisia kannanottoja, ns. maallikkomoralisointia, jossa ei artikuloida niinkään tietämystä vaan puhujan omaa vastuullisuutta ja kompetenssia esittäviä tilanteista arvostelmia.

Lähden siis tutkimaan, kuinka moraalit tuotetaan puheessa tilanteisena ilmiönä ja miten erilaiset moraalit kannanotot limittyvät toisiinsa. Lähtöoletuksena on, että moraalit ei ole käyttäytymistä ja ajattelua ohjaava valmis normisto, vaan se on aktiivinen saavutus, jota yksilöt tietoisesti tuottavat ja ylläpitävät, esimerkiksi artikuloimalla erilaisia moraalit versioita todellisuudesta. Tutkimuksen teoreettisena viitekehystenä on sosiaalinen konstruktionismi. Teoriaosuudessa esittelen moraalin käsitettä ja erilaisia lähestymistapoja siihen tarkemmin. Koska puhe on tuotettu institutionaalisessa ympäristössä, tutkin, miten televisiokeskustelun konventiot ohjailevat moraalin tuottamista ja osallistuvat siihen itse. Sitten tarkastelen arvostelmien muotoilua ja yhteentörmäyksiä ja lopuksi pohdin moralisoinnin kietoutumista kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiinsa. Tuon esiin vahvan moraalisen samanmielisyyden jaksoja sekä julkisen keskustelun jännitteitä ja teen vielä yleissilmäyksen terrori-iskujen synnyttämän moraalipuheen keskeisiin piirteisiin.

Moraalit vuorovaikutteisena puheen tuotoksena ovat tutkineet mm. Pirjo Nikander (2002) (ikäkategorioihin liittyvä hyväksyttävyyden ja paheksuttavuuden artikuloiminen) ja Arja Jokinen (1996) (sukupuolen moraalisen järjestyksen uusintaminen puheen ennakkooletuksissa) ja Maarit Berg (2003) (politiikkojen syyttäminen televisiokeskustelussa). Saksalainen Jörg R. Bergmann on kirjoittanut modernista moraalisuudesta ja sen ilmenemismuodoista puheessa (1998) sekä tutkinut peiteltyä instituonaalista moraalit (1992) ja juoruja avoimen moralisoivana kommunikaatiomuotona (1997). Myös Paul Drew (1998) tarkastelee moraalin tuottamista puheessa eksplisiittisinä paheksumisen ilmauksina, erotuksena implisiittisestä oman toiminnan selittelystä. Viveka Adelswärd puolestaan

(1998) on tutkinut, miten kirkon institutionalisoitu moraalitunnus rinnastuu yksilölliseen moraaliseen perusteluun siviilipalvelusmiesten haastatteluissa. Nämä kaikki ovat osaltaan inspiroineet omaa lähestymistapaani moraalitunnuksen tutkimiseen.

Televisiokeskusteluiden vuorovaikutusta ovat Suomessa tutkineet Pirkko Nuolijärvi, Liisa Tiittula, Milla Kajanne ja Maarit Berg yhteisessä tutkimusprojektissa, jonka tuotantona olen käyttänyt tutkimuksen taustoitukseksi. Heidän tutkimusaiheitaan ovat olleet mm. agendan laatiminen ja toteutuminen (Nuolijärvi & Tiittula 2000), yleisöosallistuminen (Kajanne 2001) ja poliittikkoa syyllistävät kysymykset (Berg 2003). Tutkimukset eivät suoranaisesti liity omaan tematiikkaani, mutta olen saanut niistä arvokasta tietoa televisiokeskustelun institutionaalista konventioista. Konventoiden tuntemus on auttanut oman aineiston hahmottamisessa ja jäsentämisessä. Mainitun tutkimusperinteen lisäksi kiinnostustani aiheeseen ovat herättäneet terrori-iskujen uutisointia analysoivat kriittisävytteiset julkaisut, joissa valtamediaa kritisoidaan yksiuotteisuudesta ja ylidramatisoinnista. Pohdin lopussa, miten valtamediassa nähdyt televisiokeskustelut suhteutuvat esitettyyn kritiikkiin.

Tutkimuksen metodologisena selkärangana on diskursiivinen sosiaalipsykologia. Siinä puhe nähdään toimintana, jossa ihmiset rakentavat kielen keinoin erilaisia retorisia versioita sosiaalisesta todellisuudesta. Käsitteellisiä välineitä ja lähestymistapoja olen lainannut keskusteluanalyysistä, institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksesta, Goffmanilta ja Bahtinilta. Pääorientaatio aineiston tarkastelussa on kuitenkin ollut aineistolähtöisyys. Olen nostanut esiin asioita, jotka muodostavat aineistossa säännönmukaisuuksia ja toisteisuutta. Tarkoitukseni on tehdä kuvaileva analyysi moraalitunnuksen tuottamisen tavoista asiantuntijoiden ja maallikoiden dialogissa, televisiokeskustelun raameissa, tietyssä kulttuurisessa ja historiallisessa ympäristössä.

Moraalitunnuksella on nyky-yhteiskunnassa moninaistunut ja paikallistunut. Ei ole olemassa yhtä yhteisöä integroivaa uskomusjärjestelmää, vaan moraaleja on monia ja niitä ilmaistaan tilanteisen vuorovaikutuksen tasolla. Syyskuun 11:n terrori-iskut synnyttivät hyvin jännitteisen ja erimielisen julkisen keskustelun ilmapiirin. Erimielisyydet tulevat selkeästi esille, kun erilaisten kantojen edustajat asetetaan keskustelemaan keskenään televisioon. Moraalisilla kannanotoilla on televisiossa erityistä painoarvoa, koska ne tuotetaan julkisella areenalla monien kuuluville ja puhujat ovat samalla itse julkisen arvioinnin alaisina. Televisiokeskustelussa työsteään siis moraaleja, jotka ovat julkista keskustelua

itsessään sekä suhteutuvat siihen. Joka tapauksessa se on ympäristö, joka vaatii oman kannan argumentoimista erimielisiä kantoja vastaan. Moraalipuhe on tärkeä tutkimuskohde moninaistuvassa yhteiskunnassa ja moninaistuvassa maailmassa, jossa erilaisuudet yrittävät ymmärtää toisiaan. Se on tärkeä tutkimuskohde myös perin sosiaalipsykologisenä puhetoimintana, jossa yksilö artikuloi omaa vastuullisuuttaan suhteessa tiettyyn yhteisöön ja sen uskomuksiin.

1.2 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskohteena on se, kuinka moraalialia tuotetaan tilanteisena ilmiönä televisiokeskustelun vuorovaikutuksessa. Miten toteutetaan kannanottoja siihen, mikä on oikein ja väärin, hyvää ja pahaa ja miten pitäisi toimia. Otan tarkastelun lähtökohdaksi Fairclough'n (1989, 24-25) jäsentämät kolme ulottuvuutta, joita institutionaalisella puheella on: institutionaalisen tilanteen, ainutkertaisen keskustelutilanteen sekä kulttuurisia käsityksiä muovaavan tason.

- Ensimmäisessä luvussa pohdin, miten moraalisuus on viritetty televisiokeskusteluun jo ennen keskustelua. Miten agenda eli ohjelmasuunnitelma ja ohjailee moraalien tuottamista ja millaista moraalisuutta itse käsikirjoitus sisältää?
- Toinen luku käsittelee moraalien ilmaisemista vuorovaikutuksen tasolla. Miten keskustelijat muotoilevat moraalisia kannanottoja eli arvostelmia ja miten erilaiset moraalit törmäävät toisiinsa vuorovaikutusketjussa?
- Kolmannessa analyysiluvussa tarkastelen moraalisten kannanottojen laajempaa kulttuurista ja yhteiskunnallista kontekstia. Kuinka moraalikeskustelu muovaa kulttuurisia käsityksiä ja kuinka oman aikansa julkinen keskustelu muovaa moralisointia? Millaista moralisointia tutkimani historiallinen tapahtuma synnytti?

2 TUTKIELMAN LÄHTÖKOHTIA

2.1 Kieli ja sosiaalinen todellisuus

Tutkimuksen teoreettisena viitekehysenä on sosiaalinen konstruktionismi ja sen varaan rakentuva diskursiivinen sosiaalipsykologia. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan kieli ei vain kuvaa tai nimeä todellisuuden ilmiöitä, eikä se myöskään ole yksilön itseilmaisua, vaan kielenkäyttö on sosiaalista toimintaa, jossa rakennetaan erilaisia versioita sosiaalisesta todellisuudesta. Todellisuutta ei voi tämän mukaan tavoittaa puhtaana ja objektiivisena faktana, vaan se on aina merkityksellistetty jostakin näkökulmasta (Gergen 1994, 72). Suuntaus korostaa tiedon ja ymmärtämisen historiallisuutta ja kulttuurisuutta eli kyseenalaistaa kaikenlaisten itsestäänselvyyksien olemassaoloa. Myös tieteellinen tieto on sosiaalinen konstruktio. Käsitteitä todellisuudesta ylläpidetään ja muokataan arjen vuorovaikutuksessa ja sosiaalisissa käytännöissä. Kiinnostuksen kohteena ei tällöin ole mielen sisäiset tapahtumat tai yhteiskunnalliset rakenteet, vaan prosessit, joissa sosiaaliset ilmiöt saadaan aikaan. (Burr 1995, 2-9.)

Puhun selvyyden vuoksi diskursiivisesta sosiaalipsykologiasta (DSP) enkä diskurssianalyysistä, koska diskurssianalyysin käsitettä käytetään hyvin monenlaisista tutkimustraditioista. Viittaan diskursiivisella sosiaalipsykologialla brittiläiseen diskurssianalyysin traditioon (esim. Potter & Wetherell 1987, Billig 1988, Antaki 1994, Potter 1996) sekä siitä vaikutteita saaneeseen Suomessa kehitelyyn diskurssianalyysiin (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 1999), jotka painottavat vuorovaikutuksen tutkimista. DSP on väljä teoreettinen viitekehys, joka sallii metodisten ratkaisujen käsityömäistä rakentelua tutkimuskohtaisesti (Suoninen 2001, 15). Diskursiivinen sosiaalipsykologia on kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 9-10). Sen lähtökohtaoletuksiin kuuluu, että kielenkäyttö on aktiivista ja seuraamuksellista toimintaa, jossa puhujan tilanteiset pyrkimykset kietoutuvat kielellisiin valintoihin ja tuottavat erilaisia versioita todellisuudesta (Potter & Wetherell 1987, 32-35). Ajattelen, että myös televisiokeskustelussa tuotettu moraalitieto on tietoista ja tilanteista puhetoimintaa, joka rakentaa sosiaalista todellisuutta.

2.1.1 Media ja sosiaalinen todellisuus

Oma tutkimusorientaationi on kuvaileva enemmän kuin kriittinen, mikä tarkoittaa, etten tutki kielen ja valtarakenteiden välistä suhdetta. Kielenkäyttö kuitenkin tuottaa, ylläpitää sekä muuntaa valtaa yhteiskunnassa (Fairclough 1989). Ideologia toteutuu kielessä luonnollistuneina oletuksina, jotka näyttävät tervejärkisyydeltä mutta jotka ylläpitävät valtasuhteita (emt. 30). Jo arki ajattelu on olemukseltaan ideologista (Billig 1991). Vaikka en tässä tutkimuksessa aio eksplikoida valtakysymystä, on syytä huomauttaa, että medialla on tärkeä rooli ”terveen järjen” muotoutumisessa. Joukkoviestimet on tehokas ja laaja kanava objektivoida todellisuutta tietynlaiseksi ja standardisoida todellisuuskäsityksiä (esim. Sommer 1998).

Fairclough (1997) on tutkinut mediassa tuotettua puhetta ja erityisesti ajankohtaisohjelmia. Tiedotusvälineillä on hänen mukaansa nimenomaan kielellistä vaikutusvaltaa. Niillä on kyky vaikuttaa tietoon, uskomuksiin, arvoihin, sosiaalisiin suhteisiin ja sosiaalisiin identiteetteihin. Asioiden esittäminen perustuu aina valintoihin ja se merkityksellistää todellisuutta tietynlaiseksi. (Emt. 10-11, 13.) Mediapuhe on samanaikaisesti yhteiskunnan tuotos sekä yhteiskunnallinen vaikuttaja (emt. 76), ja mediatekstit luovat neuvottelun ja kiistelystä kentän, jossa erilaiset kulttuuriset pyrintöt törmäävät toisiinsa (emt. 195). Televisiokeskustelussa tuon ”tekstin” tuotanto on moniäänistä ja rönsyilevää, mutta se leviää silti laajalle ja vaikuttaa yleisön todellisuuskäsityksiin. Televisiokeskustelun kielenkäyttöön sisältyy siis erityistä ideologista painoarvoa ja määrittelyvaltaa.

2.2 Moraali vuorovaikutuksessa

2.2.1 Moraalin käsitteestä

Moraali on käsitteenä hyvin laaja ja monisyinen. Arkipuheessa kaikki ymmärtävät, kun sanotaan, että moraali on rappeutunut tai että jonkin teko on moraaliton. Tieteellisenä käsitteenä moraali voidaan kuitenkin määrittellä monella eri tavalla. Siksi on tärkeää tehdä selväksi, mitkä ovat omat lähestymistapani moraaliiin tässä tutkielmassa. Yleisluontoisesti määrittelen moraalin tekojen, tavoitteiden ja ihmisten arvottamiseksi. Moraali siis

ohjeistaa, miten pitäisi toimia. Lennart Koskisen ”Etiikan käsikirjan” (1995) mukaan moraalilla sisältyy arvoja ja normeja eli käsityksiä siitä, mitä toiminnan tulee tavoitella ja millainen toiminta on hyväksyttävää ja oikein. Se on lähellä etiikan käsitettä, joka usein käytetäänkin moraalilla synonyyminä. Niiden ero on kuitenkin siinä, että etiikka on moraalilla tietoinen, ristiriidaton ja johdonmukainen versio. Moraali on se, joka ohjaa yksilön toimintaa, päätöksiä ja arvioita, kun etiikka taas on eräänlainen koherentti teoria moraalista. (Koskinen 1995, 31-32.) Esimerkiksi moraalifilosofia pyrkii ajatteluun, joka on ristiriidatonta ja yleistettävää (Airaksinen 1987). Myös Richard Hare (1981) erottaa toisistaan intuitiivisen ja kriittisen, yhteiseen ratkaisuun pyrkivän moraalipohdinnan. Intuitiivinen moraalilla näkyy arjessa erilaisina arvioina ja tuntemuksina siitä, mitä tietyssä tilanteessa pitäisi tehdä. (st. Airaksinen 1987, 82.) Televisiokeskustelu edustaa intuitiivista moraalipohdintaa. Siinä keskustelijat eivät rakenna johdonmukaista etiikkaa tai yhteistä ratkaisua vaan tuottavat erilaisia moraalilla arvioita ajankohtaisista aiheista. Ristiriidattomuus on kuitenkin ihanne, johon keskustelijat orientoituvat, esimerkiksi kritisoidessaan muiden arvostelmia.

2.2.1.1 Moraali & ajatteleva yksilö

Moraalilla toiminta voidaan määritellä ja perustella tieteessä eri tavoin. Tämän tutkielman taustaoletuksena on Harold Garfinkelin luoma etnometodologinen perinne, jonka mukaan moraalilla on tietoisuuden toiminnan ulottuvuus (Heritage 1996). Garfinkel argumentoi erityisesti parsonsilaista järjestelmäteoriaa vastaan. Etnometodologian mukaan moraalilla ei tarkoita tietoisuuden yläpuolella sijaitsevaa staattista säännöstöä, joka ohjaa toimintaa sisäistettynä arvo- ja normijärjestelmänä. Moraalilla ei ole mikään valmis rakennelma, joka automaattisesti luo sosiaalisen järjestyksen, vaan se on prosessi, joka edellyttää yksilön tilanteista ajattelua, ymmärtämistä ja valintaa. Vain yksilö, joka ymmärtää oman toimintansa suhteessa sosiaalisiin odotuksiin ja tekee valinnan suhteessa tähän ymmärrykseen, voi kantaa vastuuta. Moraalilla järjestystä uusinnetaan jatkuvasti, kun yksilöt suhteuttavat omaa ja toistensa toimintaa jaettuun käsitykseen oikeasta ja väärästä. (Emt. 42-47.) Toiminnan arvottaminen on niin olennainen osa arkea, että Bergmann (1998, 280) on verrannut moraalilla silmälaseihin, jotka tarkentavat havainnon ympäröivästä maailmasta, mutta joita ei itsessään huomata. Perinteisesti etnometodologiassa oletetaan yhteinen normatiivinen järjestys, johon toimijat orientoituvat. Bergmann (1997, 233) huomauttaa kuitenkin, että nyky-yhteiskunnassa moraalilla on moninaistunut ja

yksilöllistynyt, joten myös moraalisia tulkintoja voi tietystä tilanteesta olla useita. Lähestymistapa toiminnan arvottamiseen on tällöin erilainen kuin etnometodologiassa.

2.2.1.2 Missä moraalit sijaitsevat?

Moraalin määrittelyssä yksi keskeinen kysymys on, missä moraalit sijaitsevat? Arkikielessä moraalit sijoitetaan usein yksilöiden sisäiseksi asenteeksi, niin kutsutuksi omantunnon ääneksi. Moraalilla on toki perustansa myös yksilön käsityksissä ja uskomuksissa, mutta empiirisesti toisen ”omatuntoon” ei ole pääsyä. (Bergmann 1998, 281-282.) Yksilöllisyys ei myöskään tarkoita, että moraalit olisi yksilön omaisuutta. Myös moraalitunteet perustuvat aina yhteisöllisiin käsityksiin. Yksilön kokemus ei jäsennä kielellisiä ilmauksia vaan tuon tunteen ilmaus ja objektivaatio jäsentävät kokemusta (Volosinov 1990, 106). Esimerkiksi syyllisyys, häpeä ja epäoikeudenmukaisuus ovat kulttuurisia tuotoksia. Sisäisyys on lähinnä puhetapa, jolla moraalit määritellään ja suojellaan kritiikiltä. (Bergmann 1997, 234.)

Toisaalta moraalit on tieteellisenä tutkimuskohteena määritelty koodistoksi, joka rakentuu abstrakteista arvottavista ja normatiivisista väittämistä. Esimerkiksi Kant on klassinen esimerkki ajattelijasta, jonka mukaan moraalit koostuu universaaleista säännöistä ja periaatteista (Airaksinen 1987, 167-168). Myöskään tämä lähestymistapa ei tavoita arjessa toteutuvaa moraalit, joka on aina tilanteista ja kontekstuaalista. (Bergmann 1998, 281.) Normatiiviset säännöt eivät voi kattaa koko toimintatilanteiden kirjoa, vaan arkitoiminta vaatii aina päättelyä ja periaatteiden soveltamista käytäntöön (Heritage 1996, 124-127). Empiirisenä ilmiönä moraalit ei sijaitse säännöissä tai yksilöiden päiden sisässä, vaan se toteutuu vuorovaikutuksessa. Se on ajattelevien ja vastuullisten yksilöiden jatkuva vuorovaikutteinen saavutus. (Bergmann 1998, 282; Gergen 1994, 111.) Tämän tutkielman tutkimuskohteena on juuri tällainen moraalit, jota toteutetaan eletyssä elämässä, ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa.

2.2.1.3 Moraalit orientaationa ja kannanottoina

Tutkimusasetelmani eroaa kuitenkin etnometodologisen moraalitutkimuksen perinteestä. Etnometodologia on painottunut tutkimaan arkitoiminnassa toteutuvaa implisiittistä moraalit: sitä, kuinka normit konstituovat sosiaalisia käytäntöjä ja ilmenevät toimijoiden

hetki hetkeltä tekeminä tietoisina ja vastuullisina valintoina. Toimintavalinnat implikoivat esimerkiksi institutionaalisten kontekstien mieltä ja samalla tuottavat tuon instituution. Arkikäytäntöjen normatiivisuus on rutiininomaista, mutta sen rikkominen huomioidaan ja rikettä kohdellaan tahallisenä ja selontekovelvollisuuden alaisena. (Heritage 1996; 106, 113, 120, 290.) Harvey Saksin kehittelemä keskustelunanalyysi on etnometodologinen tutkimussuuntaus, joka tutkii juuri vuorovaikutuksen vaiheittaista rakentumista ja osallistujien orientaatiota tilanteisiin konventioihin. Saksin perintöä ovat myös kielellisiin kategorioihin sisältyvät vastuut ja velvoitteet. Moraalia tutkitaan etnometodologiassa arjen toimintana, käytännöllisinä päätelminä ja kielellisinä kuvauksina, jotka sisältävät lausumattomia moraalisia oletuksia ja jotka tuottavat tiettyä moraalista järjestystä (Jayyusi 1991, 234-237).

Oma tutkimuskysymykseni ei koske tietyn toimintatilanteen tai kielellisen kuvauksen sisäisiä moraalisia oletuksia vaan tilanteista keskustelua, jossa tehdään eksplisiittisiä moraalisia kannanottoja tiettyyn topiikkiin (Linell & Rommetveit 1998, 466). Toiminnan ohella tietenkin myös kannanotot edellyttävät toimijan aktiivista ymmärrystä ja selostettavuutta. Merkitykset eivät välttämättä ole yhteisiä mutta keinot merkityksellistää ovat, ja toimijan tulee huomioida nämä formuloidessaan ajatuksiaan, tekojaan ja ilmauksiaan muille kelvollisella ja ymmärrettävällä tavalla (Shotter 1991, 71-72).

2.2.1.4 Moraalipuhe

Selittäminen on toimintaa, joka herää, kun moraaliosessa järjestyksessä tapahtuu katkos eli kun jokin normi on rikkoutunut (Antaki 1994, 4). Yhdysvaltain terrori-iskut olivat uutinen, joka vavisutti arjen normaalia järjestystä ja loi tilauksen selittämiseksi yhteiskunnallisessa mittakaavassa. Tapamme selittää asioita, tapahtumia ja itseämme konstituoivat ymmärryksemme ja kokemuksemme todellisuudesta (Shotter 1991, 58-59). Moraalipuhe on eräs ymmärtämisen menetelmä. Se on osallistumista kulttuurin merkityksellistämiseen: tapa arvottaa toimintaa, ilmentää identiteettiä, neuvoa muita ja yhtenäistää ryhmää (Gergen 1994, 104). Samoin kuin omaa toimintaa koskevat selonteot ilmentävät yhteisöllistä vastuullisuutta ja kompetenssia tunnistaa normin rikkominen (Shotter emt.), voidaan ajatella, että myös toisten vastuuttomuuden eksplikoiminen ajaa samaa asiaa. Se tekee toisten toimintaa kulttuurisesti ymmärrettäväksi ja uusintaa samalla moraalisia käsityksiä (vrt. Suoninen 1999, 20).

Pirjo Nikander (2002, 10) käyttää väitöskirjassaan käsitettä identity-in-action tutkiessaan tiettyyn ikäkategoriaan liitettyjä normatiivisia odotuksia ja tapoja, joilla näitä odotuksia reflektoidaan ja toteutetaan puheessa. Tutkimus kuvaa, kuinka ikä ”tehdään” vuorovaikutuksessa, kun osallistujat orientoituvat mahdollisiin moraalisiin tulkintoihin omista minä-kuvauksistaan (emt. 14-15). Nikander määrittelee moraalien oikean ja väärän, soveliaan ja kelvottoman käyttäytymisen eksplisiittiseksi mobilisoimiseksi puheessa (emt. 27). Omassa aineistossani puheenaiheena ei ole ikäkategoria vaan akuutti terrorisminvastainen sota. Lähten liikkeelle siitä, että myös ajankohtainen tapahtuma voi olla se viitepiste, jonka puitteissa moraalialia - tai moraalieja - mobilisoidaan. Kiinnostuksen kohteeni on tavallaan morals-in-action, siis moraalit - tai moraalit, joita tuotetaan ääneen ajankohtaiskeskustelun tilanteisessa vuorovaikutuksessa.

2.2.2 Moraali ja vastuullisuus

Moraali on aina yhteydessä tiettyyn sosiokulttuuriseen ja historialliseen elämänmuotoon, mutta yksilöiden moraalisuus kumpuaa perustavanlaatuisesta alarakenteesta. Protomoraalisuus, eli velvoittavuus vailla normeja ja arvoja, on ehto mille tahansa moraalille tai moraalille merkitykselle. (Bergmann 1998, 283-285.) Se perustuu kokemukseen valinnan vapaudesta ja perspektiivien vastavuoroisuudesta (Schutz 1971). Tilanteinen vastuu on osallistuvan minän perspektiivi, joka tunnistaa itsen ja toisen ainutkertaisuuden kertaluontoisessa olemisen tapahtumassa (Bahtin 1993, 45-46). Vastuuntunto syntyy siitä, että kyky valita heijastetaan myös muihin ja oletetaan muiden liittävän itseen. Vastuun ja vastavuoroisuuden yhteys näkyy kiinnostavalla tavalla myös kielen semantiikan tasolla, esim. renposne – responsibility, vastaus - vastuu. (Bergmann emt.) Vastuullisuus on yhteydessä kykyyn ”vastata” dialogissa (Taylor 1989, 29). Toimijan läsnäolo, aktiivisuus ja vastavuoroisuus ovat yhteneväisiä Garfinkelin ajatusten kanssa, joiden mukaan oman toiminnan ymmärtäminen ja selostettavuus suhteessa odotuksiin ovat vastuullisuuden välttämätön edellytys (Heritage 1996, 39-42).

Taylorin (1989) mukaan vastuullisuus on sen tietämistä, kuka minä olen: se on kykyä orientoitua moraalisisessa tilassa ja määrittellä oma sijaintinsa suhteessa tuohon tilaan. Minuus ja moraalit ovat siis yhteenkietoutuneet. Yksilön identiteetti määrittyy sitoumusten ja identifikaatioiden horisonttina. Erilaiset jäsenyydet sisältävät käsityksiä siitä, mikä on

hyvää, arvokasta, vastustettavaa ja mitä pitäisi tehdä eli ne ohjaavat moraalisen kannan muodostamista. Täten kyky vastata siihen, kuka olen, liittyy kykyyn vastata itsestään ja omista sitoumuksistaan. Kysymyksen, kuka olen, perusorientaatio piilee siis sen pohtimisessa, keitä me olemme. (Emt. 27-29.) Kun Garfinkel pohtii arjen toimintavalintojen vastuullisuutta, Taylor jäsentää vastuuta yksilön moraalisen orientaation ja sitoumusten valossa. Jälkimmäinen teoretisointi kuvaa paremmin sen kaltaista moninaista ja erimielistä vastuullisuutta, joka toteutuu moraalisisina kannanottoina televisiokeskustelun vuorovaikutuksessa.

2.2.2.1 Moraalinen viitekehys

Yksilöiden protomoraalisuuden varaan kulttuurit rakentavat erilaisia moraaleja, keskinäisen kunnioitettavuuden ja halveksuttavuuden määritelmiä (Bergmann 1998, 284). Moraali vaatii aina tietyn viitekehysten eli viitepisteen johonkin määrittelevään yhteisöön, joka antaa vastuullisuudelle sisällön. Viitekehys sisältää arvotuksia, jotka jäsentävät toimintaa ja tavoitteita laadullisesti hyvään ja huonoon. Se tarjoaa taustan moraalille arvostelmille, intuitioille ja reaktioille ja toimii karttana, jonka perusteella minuus suunnistaa maailmassa. (Taylor 1989; 26-30, 36, 42.) Traditionaalisten yhteisöjen moraalit liitetään yleensä yhteisön traditioon, tapoihin ja erityisesti uskonnollisiin instituutioihin (Bergmann emt. 282). Moderni yhteiskunta on kuitenkin pluralistinen ja sen moraaliset asenteet ovat avoimia ja epävarmoja. Toisaalta ilman moraalista viitekehystä elämä on henkisesti mieletön ja siksi sellaista etsitään ja artikuloidaan myös yksilöinä. (Taylor emt. 17-18.)

Moraalipuhe on keino luoda ja ylläpitää kulttuurisia käsityksiä moraalisuudesta. Se on aina moraaliperiaatteiden tulkitsemista ja soveltamista käytäntöön. Gergen (1994, 102-103) korostaa, että loogiset moraaliperiaatteet ja abstraktit normit eivät koskaan voi sinällään määrittää moraalitapahtumia, vaan niiden soveltaminen vaatii aina kulttuurisia sekä historiallisia standardeja. Moraalitoiminta ei ole mielen alueella tapahtuva prosessi, vaan se toteutuu ihmisten välisissä suhteissa. Se on yhteisöllistä osallistumista, jossa toteutetaan moraalista vastuullisuutta, upotettuna yhteisön elämään ja tuottaen esityksiä vastuullisesta minuudesta. Sekä Taylor että Gergen puhuvat moraalitapahtumista, mutta Gergenin pohdintoissa painottuu tietty historiallinen kulttuuri ja kulttuurien väliset suhteet, kun Taylor taas puhuu kulttuurin sisäisestä moninaisuudesta ja häilyvyydestä. Molemmat

kuitenkin korostavat, että moraalin sisällön muodostaa jokin kulttuurinen tai yhteisöllinen viitekehys.

2.2.2.2 Moraali ja minuus

Moraali ei ole olemassa puheen ulkopuolella vaan sitä tuotetaan jatkuvasti puheessa. Tällaisena se ei liity vain arvoihin tai normeihin, vaan sisältää myös toimijoiden kunnioitettavuuden ja halveksuttavuuden ulottuvuuden, yhteisön arvion yksilöstä. Kunnioitus ja halveksunta ovat seuraamuksellisia moraalisia toimintoja, jotka voivat vaikuttaa yksilön asemaan yhteisössä. (Bergmann 1997, 235; 1998, 285-286.) Toiminta sijoittuu aina tiettyyn sosiaaliseen, moraaliseen, historialliseen ja poliittiseen järjestykseen, ja sen sisällä elävillä on sosiaalinen selontekovelvollisuus. Arkitoiminta ovat jatkuvasti sekä tekijän itsensä että ympärillä olijoiden arvion kohteena. (Shotter 1991; 58, 62). Moraalisuus ei ole vain muiden kunnioittamista ja velvollisuuksien noudattamista vaan se on myös oman moraalisen arvokkuuden ylläpitämistä. Toimijoilla on tietoisuus siitä, että he esiintyvät muiden edessä, eräänlaisessa kunnioitettavuuden ja halveksunnan ulottuvuudessa, joka voi tuottaa sekä ylpeyttä että häpeää. (Taylor 1989, 14-15.)

Vastuullisuus kietoutuu minuuteen, omaan käsityksemme ja muiden käsitykseen itsestämme. Identiteetti ei ole yksityinen kognitiivinen rakenne, vaan se on aktiivista ja retorista minuuden esittämistä tietynlaiseksi julkisessa tilassa. (Antaki & Widdicombe 1998, 2; Gergen 1994, 185) Tämä minuuden esittäminen on myös moraalista olemista yhteisössä. Se rakentaa omaa moraalista mainetta tietyn moraalisen tradition puitteissa. (Gergen 1994, 207-208.) Vastuullisuus ei kuitenkaan ole vain positiivisen minäkuvan luomista, vaan siinä on siis kyse oman identiteetin ylläpitämisestä (Taylor 1989, 31-33; Shotter 1991, 57). Vastuullinen toiminta toteuttaa kertaluontoista elämänhistoriaa, eletyssä hetkessä, minä-itselleni-teoissani-etiikan pohjalta (Bahtin 1993, 3). Myös televisiokeskustelussa on läsnä erilaisia minuuksia. Keskustelun ilmapiiri on jännitteinen, koska muiden arvostelu aiheuttaa herkästi sen, että itse joutuu arvostelun kohteeksi (Bergmann 1998, 288). Erimielinen keskustelu moraalista puheenaiheesta sekoittaa sen tilan, jossa minuudet esittävät omaa vastuullisuuttaan. Vastakkainen moraalinen kanta horjuttaa minuuden kunnollisuuden esittämistä ja asettaa itsen huonoon valoon. Jännitteet ilmentävät moraalisten viitekehysten moninaisuutta nyky-yhteiskunnassa.

2.2.3 Moderni yhteiskunta ja moraalinen moninaisuus

Modernissa yhteiskunnassa moraalipuheen olosuhteet ovat muuttuneet suuresti verrattuna traditionaalisiin yhteisöihin. Jälkimmäisissä moraalit oli kirjattuna pyhiin kirjoituksiin ja lakeihin ja tietyllä instituutiolla oli oikeus määrittellä yksi koko yhteiskuntaa velvoittava moraalikoodisto. Nyky-yhteiskunnassa moraalit on pluralisoitunut sekä rationalisoitunut. Monikulttuurinen yhteiskunta tarjoaa jäsenilleen erilaisten maailmankatsomusten ja moraalien markkinat, joiden puitteissa yksilöt voivat rakentaa omanlaisen uskomussysteeminsä. Pyhät moraalikirjoitukset ovat yhä osa moraalien kirjoja, mutta maallistuneessa yhteiskunnassa ne ovat vain yksi näkökulma monien joukossa. (Bergmann 1998, 290-291.) Sama pätee myös lakiteksteihin. Laki on eräs moraalinen jähmetetty ja byrokraatisoitu muoto ja se velvoittaa yhä kaikkia, mutta moraalista kysymyksistä lait kattavat vain kapean osa-alueen.

Toinen modernin yhteiskunnan piirre on moraalisten kysymysten rationalisoituminen ja uppoutuminen erilaisiin instituutioihin. Tämän seurauksena moraalit on tavallaan marginalisoitunut arjen toiminnassa. Päätökset ja oikeutukset tapahtuvat erilaisten instituutioiden toimintalogiikan ja säästöjen mukaan. Tällaisia instituutioita ovat esimerkiksi laki, talous, virkavalta, terveydenhuolto ja koulutus. Instituutiot käsittelevät moraalista aiheita, mutta tekevät tämän rationaalisten mallien ja kriteerien mukaisesti. Käsitteily on tällöin näennäisneutraalia ja se tavallaan demoralisoi käsiteltävän aiheen. Arkitoiminnan lähempi tarkastelu kuitenkin paljastaa, että myös instituutioiden toiminnassa kyse on usein moraalista kannanotoista. (Bergmann 1998, 290-291.) Erilaiset säännöt, käytännöt, toimintalogiikat ja asiantuntijuudet sisältävät ihanteita ja tavoitteita ja käsityksiä soveliaasta toiminnasta ja myös niiden puitteissa voidaan arvostella toimintaa ja toimijoita. Nimitän institutionaalista ja rationaalista moraalista kehyksiä rationaliteeteiksi. Televisiokeskustelun ympäristössä niiden moraalisuus tulee erityisen herkullisesti esille.

2.2.3.1 Moraali institutionaaliossa ympäristössä

Modernin yhteiskunnan moraaliset äänet ovat moninaisia ja ristiriitaisia. Asioiden oikeellisuutta esitetään hyvin erilaisia taustoja vasten (Taylor 1989, 9-10). Sekä arkikeskustelu että instituutiot tekevät moraaliosuutta usein peiteltysti ja upotettuna muuhun

toimintaan. Moraalisuus tulee kuitenkin näkyviin erilaisten rationaliteettien välisenä väittelynä ja ristiriitoina jostakin moraalista kysymyksestä. Televisiokeskustelussa tällainen aihe on esimerkiksi sotilaallisten keinojen oikeutus konfliktin ratkaisijana. Ammatillaiset suhtautuvat moraalisiin aiheisiin usein neutraalina, byrokraattisena, teknisenä tai käytännöllisenä kysymyksenä. Vaikka ilmaisutapa on erilainen kuin perinteisissä yhteisöissä, moraalit on läpitukenvasti läsnä myös modernin yhteiskunnan toiminnassa. (Linell & Rommetveit 1998, 470-471.)

Instituutioon upotettu moraalit voi näkyä esimerkiksi siinä, että institutionaalisella toiminnalla on moraaliset seuraukset. Jörg Bergmann (1992) on tutkinut psykiatriapotilaiden sisäänottohaastatteluita. Moraalit on niissä ”hunnetettu” rationaaliseen lääketieteellisen hoidon kaapuun, mutta haastattelu tuottaa kuitenkin moraalisen arvion potilaasta. Lääkärit orientoituvat tilanteen arkaluontoisuuteen esittämällä kysymykset vihjailevasti ja hienotunteisesti. Tilanne sisältää moraalisia jännitteitä, vaikka onkin näennäisesti neutraali. Toinen esimerkki lääketieteen ja moraalien yhteenkietoutuneisuudesta on John Heritagen ja Anna Lindströmin tutkimus (1998) hoitajien käynneistä ensisynnyttäjätien luona. Uudet äidit ovat niissä moraalisen arvioinnin alla, kun hoitajat suhteuttavat heidän suoriutumistaan hyvä äitiyden ihanteisiin ja velvoitteisiin. Vaikka myös äidit esittävät käsityksiään hyvästä lastenhoidosta, lääketieteen ammattilaisella on oikeus tietää paremmin, miten moraalit määritellään.

Institutionaaliseen toimintaan upotettua moraalit kuvaa kiinnostavasti myös Viveka Adelswärdin (1998) tutkimus siviilipalvelukseen pyrkivien haastatteluista. Haastattelut ovat esimerkki tilanteesta, jossa moraalit aihetta käsitellään rationaalilla ja byrokraattisella tavalla. Ne muistuttavat myös Bergmanin potilashaastatteluita siinä, että haastattelun tarkoitus on tuottaa arvio haastateltavan kunnollisuudesta ja johtaa tiettyyn toimintapäätökseen. Käsiteltävänä on siis haastateltavan minuus. Sen lisäksi, että nämä esittävät moraalit mielipiteitä, he myös esittävät omaa vilpittömyyttään ja rehellisyyttään (emt. 460). Haastattelussa esitetään kuvitteellisia dilemmaattisia tilanteita, joihin siviilipalvelusmiehen pitää ottaa kanta ja perustella se. Lujaa ja ehdotonta kantaa pidetään instituution puitteissa uskottavampana kuin joustavuutta ja avoimuutta.

Oman tutkimukseni kannalta erityisen kiinnostavaa on se retoriikka, jolla siviilipalvelusmiehet Adelswärdin tutkimuksessa perustelevat kantojaan. Uskonnon

mobilisoiminen päätöksen perusteeksi on tilanteessa uskottavampaa kuin henkilökohtaisten syiden esittäminen. Synti on määritelty valmiiksi uskonnon institutionaalisessa kehyksessä, jolloin peruste on vankkumaton ja johdonmukainen. Ongelma etäännytty näin itsestä tietyn instituution ratkaistavaksi ja vuorovaikutuksesta tulee itse asiassa kahden eri instituution välistä dialogia. Modernissa yhteiskunnassa erilaiset instituutiot ovat olennainen osa yksilöiden moraalista retorikkaa. (Emt. 450, 457.) Retorisena kehiksenä voi toimia niin yksilöllinen vakaumus, uskomussysteemi kuin moderni rationaliteettikin (emt. 462). Tällaista yksilöiden ja eri instituutioiden välistä dialogia löytyy myös tutkimastani televisiokeskustelusta paljon.

2.2.3.2 Moraali ja tiede

Eräs kiinnostava televisiokeskustelussa esiintyvä moraalinen kehys on tiede. Tiede on yksi modernin yhteiskunnan rationaliteetti ja se on myös esimerkki peittelystä ja neutralisoidusta moraalisesta viestinnästä (Bergmann 1997, 240). Sosiologian perinteessä asiasta ollaan oltu myös eri mieltä. Jayyusi (1991) on esitellyt 1800 luvun klassikoiden ajatuksia sosiaalitieteiden ja moraalin suhteista. Vallalla oli tällöin kaksi käsitystä, joista toisen mukaan tiede täytyy erottaa moraalista pohdinnoista pelkäksi maailman kuvaamiseksi ja toisen mukaan arvovapaata tiedettä ei ole ja siksi tieteen tulee ottaa kantaa ja edesauttaa muutosta. Jälkimmäinen näkemys on Karl Marxin filosofiaa, kun taas tieteen ja moraalin erottamista kannattivat Max Weber ja Emile Durkheim. Ratkaiseva kiista koskee kysymystä, kuvaako tiede sitä, mitä on vai miten pitäisi olla. (Jayyusi 1991 227-229.) Sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä lähestymistapa on hieman erilainen. Siinä tiedettä ei nähdä maailman kuvaamisena tai muuttamisena vaan sen rakentamisena.

Objektiivisuus on keskeinen tieteen ja totuudellisuuden ihanne. Se luo mielikuvan sitoutumattomasta tutkijasta, joka tuottaa systemaattista tietoa tarkkailemalla faktoja. Tämän vuoksi tiede arvotetaan yleensä arkiymmärryksen yläpuolelle (Sarbin & Kitsuse 1994, 12). Kuitenkin myös faktuaalisuus on sosiaalinen konstruktio. Potter (1996) on tutkinut faktuaalistamista yhtenä todellisuuden esittämisen tapana. Faktuaalinen puhe ei ole vain neutraalia maailman kuvaamista, vaan se on aina retorista ja tilanteista puhetoimintaa. Sellainen puhetyyli, joka ikään kuin antaa faktojen puhua puolestaan, etäännyttää lausuman puhujan omista intresseistä ja lisää lausuman objektiivista totuusluonnetta (emt. 155-156). Kun pätevän moraaliarvostelman yksi edellytys on, että sen perusteet ovat

totuudenmukaiset (Airaksinen 1987, 11), tieteellinen tieto on vahvassa asemassa pohdittaessa, mitä missäkin tilanteessa pitäisi tehdä ja tavoitella. Rom Harré (1988) huomauttaa, tieteet sisältävät vakaita uskomuksia siitä, mitä maailmassa on ja voisi olla ja mitä voidaan tai ei voida tehdä (emt. 11). Harré sanookin, ettei tiede ole vain ihmiskunnan suurin intellektuaalinen saavutus vaan myös sen huomattavin moraalinen järjestys (emt. 8).

2.2.3.3 Moraalin paikallinen luonne

Bergmann (1997) kirjoittaa, että nykymoraalinen keskeinen ominaisuus on sen paikallinen ja tilannekohtainen luonne. Modernissa yhteiskunnassa moraalit ei perustu yhteen yhteiseen moraalijärjestykseen ja täten sillä on ennemminkin yhteisöä hajauttava kuin integroiva vaikutus. (Emt. 232-233.) Silti moraalisuus on yhä olennainen osa arkielämää. Kuten Taylor (1989, 18) sanoo, ilman moraalisia käsityksiä yksilö joutuisi suunnistamaan mielettömässä tilassa. Ihmiset pyrkivät yhä arkitoilinnassaan erottamaan oikean ja väärän ja hyvän ja pahan. Moraalia ilmaistaan arkipuheessa syytöksinä, anteeksipyyntöinä ja empatiana mutta toisaalta myös erilaisten institutionaalisten rationaliteettien muodossa. Absoluuttiset moraaliset itsestäänselvykset kuitenkin puuttuvat ja moraalista viestinnästä on tullut paikallista ja tilannekohtaista oikean ja väärän määrittelyä. Lisäksi nuo määritelmät esiintyvät usein vielä peiteltyinä ja neutralisoituina, joten moraalisuuden läsnäoloa voi olla vaikea huomata. (Bergmann 1997, 239-240.)

Bergmannin (1997, 240) mukaan avoimeen moraalikeskusteluun liittyy vahva tunteellisuus ja tällaista avointa moralisointia tapahtuu yhä intiimeissä piireissä, tuttujen kesken. Tältä kannalta on kiinnostavaa, että oma aineistoni on julkista keskustelua mutta silti hyvin tunnepitoista. Se kertoo jotakin Syyskuun 11. terrori-iskujen herättämistä vahvoista moraalisisista ristipaineista. Vain eniten ahdistusta herättävät ongelmat nousevat laajan ja monialaisen moraalikeskustelun aiheeksi (Airaksinen 1987, 18-19). Tutkimassani televisiokeskustelussa moraalin paikallinen määrittely on intensiivistä ja avointa. Tässä se muistuttaa juoruja, joita Bergmann (1997, 234) nimittää moraaliseksi kommunikaatiomuodoksi. Kuitenkin sillä erotuksella, että juorut esitetään yleensä intiimeissä tilanteissa. Juorut ovat kommunikaatiomuoto, joka ilmaisee moraalisia merkityksiä, hyväksyntää ja paheksuntaa. Juoru on poissaolevan kohteen arvottamista jotenkin poikkeavaksi ja se sisältää yleensä tyyppittelyä, tunneilmauksia ja spekulointia. Osallistujien mukanaolo yritetään varmistaa ennen juorun kertomista ja kohteen

tuomitsemista usein pehmenetään, koska arvostelussa on vaarana, että voi itse joutua syytösten kohteeksi. (Emt. 237-238.) Julkinen televisiokeskustelu on tietenkin erilaista, mutta myös siinä on kyse paikallisesta kommunikaatiosta, jossa artikuloidaan moraalialia.

2.2.4 Moraali puheessa ja puheen aiheena

Moraali vuorovaikutuksessa on moniulotteinen ja monikerroksinen ilmiö. Se voi olla läsnä sekä puheen sisässä että puheen aiheena ja sekä implisiittisesti että eksplisiittisesti. (Linell & Rommetveit 1998; 466, 472) Jo vuorovaikutus itsessään on instituutio, joka sisältää normatiivisia velvoitteita, esimerkiksi minuusrituaaleja (Goffmann 1959) ja rakenteellista normatiivisuutta (Schegloff & Sacks 1973). Implisiittisesti normatiivisuus voi näkyä puheessa oman toiminnan selittelyinä ja puolusteluna (esim. Drew 1998). Moraali voi uppoutua kielellisiin kategorioihin erilaisina velvoitteina ja oikeuksina (Sacks 1972), joihin puhetoiminnassa orientoidutaan (esim. Heritage & Lindström 1998) tai sitten puheen implisiittiset ennako-oletukset voivat uusintaa tiettyä moraalista järjestystä (Jayyusi, 1991).

Esimerkiksi Arja Jokinen (1996) on tutkinut asunnottomuuden sukupuolisidonnaisia tulkintoja tv-haastatteluissa. Tulkinnat määrittelevät asunnottomuuden miehiseksi kategoriaksi ja uusintavat samalla tiettyjä vakiintuneita käsityksiä miesten ja naisten erilaisista rooleista. Kategoriaan liittyvää moraalialia voidaan toteuttaa myös toimintojen tasolla roolivelvoitteiden suorittamisena (esim. Clayman 1992, Berg 2003) tai tietyllä näennäisneutraalilla toiminnalla voi olla moraalialiset seuraukset (esim. Bergmann 1992). Nämä kaikki eroavat eksplisiittisestä moralisoinnista, jolloin oikeaa ja väärää artikuloidaan puheessa ääneen. Tällöin moraalialia ei ole puheen ennako-oletus tai seuraus, vaan se on puheessa toteutettu arvottava kannanotto, joka ilmaisee avoimesti tietyn toiminnan hyväksymistä tai paheksumista (Drew 1998, 296). Tällaista moraalialin artikuloinnista ovat esimerkiksi syytökset (Berg 2003), valitukset (Drew 1998) ja juorut (Bergmann 1997) ja ikävelvoitteiden pohtiminen (Nikander 2002).

Drew (1998) on tarkastellut, kuinka tietynlaiset tavat kuvata käyttäytymistä ilmentävät tuon käyttäytymisen moraalialisuutta ja kuinka implisiittinen ja eksplisiittinen moraalialin tuottaminen eroavat toisistaan arkisessa puhelinkeskustelussa. Oman toiminnan puolustelu paheksuttavuutta vastaan ilmenee yleensä peiteltyinä kuvauksina, jotka oikeuttavat omaa

toimintaa, esimerkiksi korostamalla oman toiminnan tahattomuutta ja viattomuutta. Sitä vastoin, kun kohteena on toisen henkilön toiminnan arvioiminen, moraalialta voidaan ilmaista hyvinkin avoimesti, jolloin tuon toiminnan oikeus tai vääräys nostetaan puheen aiheeksi. Tällaiset selostukset ilmentävät tietyn normatiivisen standardin rikkomista ja täten oikeuttavat puhujan moraalista närkästystä. Tietty teko ei ole itsessään paheksuttava, vaan teon moraalinen luonne konstituoidaan valitusta muistuttavissa kuvauksissa. Paheksuttavuutta voidaan korostaa esimerkiksi tilannekuvauksilla, teon tahallisuudella tai animoimalla toisen puhetta. Drew sanoo, että sosiaalisen elämän konfliktit ja kinat perustuvat siihen mahdollisuuteen, että tapahtumasta on kerrottavissa myös toisenlainen versio ja tällöin kertojan tavoitteena on saada toinen osapuoli näyttämään siltä, joka on rikkonut hyveellisyyttä (Drew 1998, 322). Tämä on keskeinen piirre myös erimielisessä televisiokeskustelussa.

2.2.4.1 Moraali ja journalismi

Televisiokeskustelu sisältää vuorovaikutuksena erilaisia rakenteellisia ja osallistujaroleihin liittyviä ominaispiirteitä, joita käsittelemme enemmän aineistoluvussa. Eräs keskeinen piirre ovat ne roolivoitteet, joihin toimittaja puheessaan orientoituu. Institutionaalille puheelle tyypillinen neutraaliuden ihanne (Drew & Heritage 1992, 46-47) on osa myös toimittajan ammatillista roolia. Steven Clayman (1992) on tutkinut sitä, kuinka toimittajat ylläpitävät neutraaliuden ihannetta puheessaan. Neutraalius tarkoittaa, että toimittajan tulee pidättäytyä henkilökohtaisista arvioinneista ja keskittyä tiedon välittämiseen. Rajat ovat kuitenkin häilyviä ja ”neutraaliuden” tilanteinen saavuttaminen ja määrittely on aina osanottajien yhteistyön tulos. Vastaanottaja voi ratifioida tai kiistää toimittajan esityksen kelvollisuuden. (Emt. 167-168.) Eräs keino hallinnoida neutraaliutta on arvioiden upottaminen kysymyksiin jonkun 3. osapuolen sanomaksi, esimerkiksi siteeraamalla vastakkaista kantaa tai formuloimalla erimielisten haastateltavien mielipiteitä. Yleensä vastaanottajat tällöin kiistävät vastakkaisen mielipiteen, mutta säilyttävät toimittajan aseman ulkopuolisena tarkkailijana (emt. 180). 3. osapuolen käyttö toimitustyössä toisaalta pettää institutionaalisen ihanteen ja toisaalta ylläpitää sitä. Se osoittaa myös, että toimittajalla on valtaa vaikuttaa journalismin sisältöön. (Emt. 195-197.) Tämä jännitteisyys näkyy selkeästi myös tutkimassani televisiokeskustelussa.

Neutraalin tiedonvälityksen lisäksi hyvän journalismin ihanteisiin kuuluu toimiminen kansalaisten edustajana: vallan vahtikoirana (Berg 2001, 121). Berg (2003) tarkastelee väitöskirjassaan poliitikon ja toimittajan moraalisen tehtävän välille syntyvää jännitettä, kun ”epäilevä toimittaja” kohtaa ”kansalle vastuullisen ja selitysvollisen poliitikon” toimittajan esittämissä syytöksissä ja epäilyissä. Syytös tehdään esittämällä negatiivinen evaluaatio jostakin poliitikon toiminnasta kysymyksen presuppositiolla. Syyttäminen tapahtuu usein ”miltä näyttää päällepäin” -retoriikalla, mikä aktivoi kansalaisen moraalisen näkökulman (emt. 204-205). Poliitikko kiistää presupposition, säilyttäen näin kysymyksen relevanssin ja yhteisen moraalisen aaltopituuden ja rakentaa vastauksessaan tilannekuvasta itselleen suotuisamman version (emt. 310-311). Epäilyä puolestaan toteutetaan esittämällä poliitikon toiminnan motiivit kyseenalaisiksi. Syytökset vihjaavat tekopyhyyttä ja valehtelua, mutta yleensä moraalinen asymmetria ratkeaa poliitikon paremman tietämyksen eli tiedollisen asymmetrian avulla (emt. 179, 328-330). Syyttäminen on raju kasvoja uhkaava teko ja se tekee näkyväksi samalla sekä toimittajan että poliitikon roolivelvoitteet: toimittaja vahtii ja poliitikko on selontekovelvollinen kansalle (Berg 2001, 126). Oma aineistoni ei ole poliittista keskustelua, mutta myös siinä syytöksiä esiintyy. Neutraalius ja haastavuus ovat osin ristiriitaisia ihanteita, joita toimittajan täytyy tarkkaan hallinnoida, jotta suoriutuisi tehtävästään kelpollisesti (Heritage & Clayman 2002, 188). Palaan tähän tarkemmin analyysiluvussa.

2.2.5 Moraali ja julkinen keskustelu

Tämän tutkielman tutkimuskohteena on puheen aiheena käsitelty moraalitietämyksen jolloin tietyn toiminnan hyväksyttävyyttä tai paheksuttavuutta ilmaistaan avoimesti. Uutta aiempaan moraalitutkimukseen nähden on kuitenkin se, että ympäristönä on julkinen yhteiskunnallinen televisiokeskustelu. Tällaisessa ympäristössä myös institutionaalista moraalitietämyksen eksplikoidaan avoimesti. Moraali esiintyy aineistossa kannanottoina ajankohtaisiin aiheisiin. Se on siis tavallaan moraalisten asenteiden ilmaisemista. Billig (1996) on tutkinut asenteita ja ajattelua ja vastustaa kognitiivista käsitystä mielen prosesseista. Sovellan Billigin teoretisointia myös moraalitietämykseen. Billigin mukaan asenteet eivät ole päänsisäinen merkitysrakenne, joka sisältää staattisia käsityksiä esimerkiksi hyvästä ja pahasta, vaan ne ovat retorisia kannanottoja julkiseen keskusteluun. Moraaliset arvostelmat eivät siis ole irrallisia yksilön mielipiteitä vaan niillä on aina jokin sosiaalinen

ja argumentatiivinen konteksti. Siksi asenneilmaus ilmaisee aina samalla myös erimielisyyttä. (Emt. 206-208.)

Billig vetoaa antiikin filosofiaan, erityisesti Protagoraan ajatuksiin ja retoriikkaan, ja toteaa, että ihmisten asioista on aina löydettävissä sekä puolesta että vastaan argumentteja ja molemmat kannat ovat yhtä totta. Hyvyyttä ja pahuutta ei sillänsä ole, vaan sama teko voi olla sekä moraalinen että moraaliton ja toisaalta kaikesta on löydettävissä sekä hyvää että pahaa. Jo argumentti-sanon monimielisyys viittaa tähän. Argumentti tarkoittaa perusteltua kantaa, mutta viittaa myös erimielisyyteen. Täten jokainen argumentti sisältää myös ristiriidan siemenen. Ja toisaalta absoluuttisia totuuksia ei ole. (Billig 1996, 71-75.) Olennainen osa argumentoinnin ymmärtämistä on sen hahmottaminen, mitä vastaan väitetään. Kritisoiminen ja oikeuttaminen ovat kietoutuneet toisiinsa. (Emt. 121.) Billig viittaa Aristoteleen ajatuksiin huomauttaessaan, että retoriikka ei ole logiikkaa vaan päättelyä, joka tukeutuu tiettyyn premissiin eli lähtökohtaoletukseen. Täten argumentointi ei ole loogista deduktiota vaan uskottavien premissien keksimistä ja nuo premissit voidaan myös kyseenalaistaa. (Emt. 132-133.) Silti väittämän sisäinen logiikka eli johdonmukaisuus on tärkeä uskottavan argumentoinnin piirre (emt. 191-192).

Billig teoretisoi, että jo ajattelu on argumentatiivista. Se ei ole suoraviivaista tiedon prosessointia, vaan sisäistä pohdintaa ristiriitaisen vaihtoehtojen välillä, kategorisaation eli yleistettävyyden ja partikularisaation eli ainutkertaisuuden jännitteessä (Billig 1996, 150). Arki ajattelu on luonteeltaan ideologista (Billig 1988). Tämä ei tarkoita, että yksilö on ideologian sätkynukke, vaan ideologia myös toteutuu ajattelun kautta (emt. 2). ”Terve järki” on tavallaan ideologisten arvojen ja käsitysten epämuodollinen systeemi. Moderni länsimainen ideologia ei Billigin mukaan ole eheä ja integroitunut kokonaisuus vaan se sisältää ristiriitaisia elementtejä, jotka toimivat ajattelun edellytyksenä ja ajattelun välineinä. (Emt. 25-27.) Ristiriitaisuudet auttavat selviytymään moninaisessa sosiaalisessa maailmassa ja ne mahdollistavat yhteiskunnallisen väittelyn sekä samalla myös keskustelun moraalisen ulottuvuuden. Ideologia siis rajoittaa argumentteja mutta toisaalta avaa myös ristiriitaisuuksia, joista keskustella. (Billig 1996, 238.) Jaetuista arvoista voidaan tehdä erilaisia tulkintoja ja muodostaa vastakkaisia kantoja. Billig toteaaakin, että sosiaalinen elämä ei nojaudu harmoniaan ja sopuun, vaan se on perusluonteeltaan argumentatiivista. (Emt. 239-243.) Televisiokeskustelun moraaliset kannanotot ovat maailman arvottamista mutta samalla myös retorista ja yhteiskunnallista toimintaa.

2.2.5.1 Moraalikeskustelun yhteismitattomuus

Myös Alasdair MacIntyre (1981) on pohtinut moraalifilosofian nykytilaa ja sen subjektiivisuutta, fragmentaarisuutta ja sekavuutta. Hän huomauttaa, että nykyajan moraalisten ilmausten keskeinen piirre on, että niitä käytetään ilmaisemaan erimielisyyttä yhteiskunnallisissa kysymyksissä ja nuo väittelyt ovat luonteeltaan päättymättömiä. Kulttuurissamme ei ole rationaalista keinoa päätyä moraaliseen sopuratkaisuun. (Emt. 6.) Eri kantojen rationaalinen vertailu on mahdotonta, koska argumentaatiotavat ovat historiallisia kerrostumia erilaisista ajattelutavoista ja ne ovat käsitteellisesti yhteismitattomia. Silti erilaisista priesseistä voidaan tuottaa pätevä moraalinen johtopäätös. Ristiriitaa moraalisten kantojen välille lisää myös se, että erilaiset moraaliset päätelmät voivat nojautua toisaalta henkilökohtaisiin tunneilmauksiin ja toisaalta persoonattomiin ja rationaalisiin perusteluihin, jotka sisältävät oletuksen objektiivisuudesta. (Emt. 8-11.)

Tällainen tarkastelutapojen moninaisuus ja yhteismitattomuus näkyy myös televisiokeskustelussa. Palettia sekoittaa vielä peitelty, institutionaalisoidun moraalisen läsnäolo. Keskustelu on retorista ja pyrkii vakuuttavuuteen, mutta keskustelijat eivät yritä löytää totuutta vaan argumentoida vakuuttavalla tavalla omaa erimielisyyttään ja omaa vastuullisuuttaan (vrt. Adelswärd 1998, 460). Moraaliset kannanotot, julkinen keskustelu ja oma vastuullisuus ovat kietotuneet televisiokeskustelussa toisiinsa.

3 AINEISTO

Sain syksyllä 2002 Yleisradion 75-vuotisjuhlarahastolta apurahan aineistonhankintaa varten. Alustava kiinnostukseni kohdistui siihen, miten Yhdysvaltoihin 11.9.2001 suuntautuneita terroristi-iskuja merkityksellistetään monenkeskeisissä yhteiskunnallis-poliittisissa televisiokeskusteluissa. Minua kiinnosti erityisesti tilanne, jossa uutista käsitellään ja pohditaan erilaisista asiantuntijoista koostuvassa yhteisessä keskustelussa. Iskujen jälkeen televisioissa näytettiin paljon yksittäisiä monologisia asiantuntijahaastatteluita, mutta halusin ottaa selvää, millaiseksi tilanne muotoutuu, kun erilaiset asiantuntijanäkökulmat törmäytetään keskustelussa toisiinsa.

Kartoitin ohjelmatiedoista suomalaisten kanavien televisiokeskustelutarjonnan ja hankin raaka-analyysiä varten kolme televisiokeskustelua, jotka on tehty muutaman viikon sisällä terrori-iskujen tapahtumisesta. Ohjelmat ovat kaikki Yleisradion tuotantoa. Tämä ei ole tarkoituksellista eikä liity myönnettyyn apurahaan vaan johtuu siitä, ettei muilla kanavilla lähetetty monenkeskeisiä keskusteluohjelmia aiheesta. Haastatteluita sen sijaan tehtiin kaikilla neljällä kanavalla (TV1, TV2, MTV3, Nelonen). Yleisradiolta hankitut kolme keskusteluohjelmaa ovat A-Talk, Tervo & Päivärinta ja Ajankohtainen Kakkonen. Ohjelmat ovat luonteeltaan erityyppisiä. Tervo & Päivärinta lähetettiin 6 päivää ja A-Talk 8 päivää terrori-iskujen tapahtumisen jälkeen. Ajankohtainen Kakkonen on tehty vähän myöhemmin, 3 viikkoa iskujen jälkeen. A-Talkissa ja Tervo & Päivärintässä näkyy vielä uutisen kuohuntavaihe, tapahtuman uskomattomuus ja yleinen epävarmuus ja tietämättömyys. Muutaman viikon jälkeenkin tapahtuma on toki järkyttävä, mutta samalla se on todentunut osaksi historiaa. Välittömän uhan ilmapiiri on lieventynyt ja iskujen pohdinnassa on etäisempi ja analyttisempi sävy kuin tuoreena uutisena.

A-Talk on ”tiedottava” asiantuntijakeskustelu. Vieraina ovat ulkopolitiikan, puolustusvoimien, Supon, kansainvälisen oikeuden ja islamintuntemuksen edustajat. Ohjelman ilmapiiri on hyvin formaali ja puhe on jäsentynyt haastattelumaisiksi kysymys-vastaussekvensseiksi. Aiheet keskittyvät tilanteen kartoittamiseen: onko kyseessä sotatila, mikä on Suomen rooli siinä, millaisia ovat ääri-islamilaiset liikkeet, miten tilanne tulisi ratkaista. Temaattisesti keskustelussa esiintyy eriäviäkin mielipiteitä, mutta kaikki puheenvuorot esitetään irrallisina vastauksina toimittajien kysymyksiin. Moraalisesti

keskustelu edustaa rationalisoitua ja peiteltyä moraalia. Edustajilla on omat näkökulmansa siihen, miten tulee toimia ja mistä mikäkin johtuu, mutta eksplisiittistä ja suoraa moralisointia on vähän. Tämä eroaa selvästi Tervo & Päivärinta-ohjelmasta, jonka sävy on avoimen moraalinen. Vieraat ovat Suomessa asuvia ulkomaalaisia, kolme amerikkalaista opettajaa ja yksi kehitysmaatutkija sekä yksi afganistanilainen ihmisoikeusaktivisti. Keskustelun painopiste on kokemuksilla, tuntemuksilla ja reaktioilla. Päivittelyä, paheksuntaa, ihanteita esitetään puheessa auliisti, kun arvioidaan mahdollista syyllistä, USA:n politiikkaa, yleistä ilmapiiriä ja mahdollista vastareaktiota.

Mainitut ohjelmat ovat molemmat mielenkiintoisia omalla tavallaan, mutta tutkielman lopulliseksi aineistoksi ja lähempään tarkasteluun valitsin Ajankohtaisen Kakkosen ison teemakeskustelun. Se edustaa parhaiten alkuperäistä tutkimusongelmaa: erilaisten näkemysten törmäämistä toisiinsa yhteisessä keskusteluympäristössä. Ohjelmassa on vieraita jopa 21 ja se on kahden tunnin mittainen. Eli se on riittävän pitkä ja näkökulmia on runsaasti. Ohjelman etuna lisäksi tietty vapaamuotoisuus: keskustelijat saavat puhua välillä keskenään ilman toimittajan välikysoyksiä, jolloin puheenvuorot suhteutuvat tiiviimmin toisiinsa (vrt. Nuolijärvi & Tiittula 1995, 39; 2000, 116). Se, mikä tekee keskustelusta moraalisesti erityisen mielenkiintoisen, on vieraskaartin koostumus. Ohjelman profiilin mukaisesti vieraana on julkisuuden henkilöitä, asiantuntijoita sekä asianosaisia eli niin sanottuja tavallisia ihmisiä. Tällaisessa puheympäristössä, jossa erilaiset näkemykset kohtaavat, myös moraalisuuden voi odottaa saavan moninaisia muotoja. Minua kiinnostaa, miten rationalisoitu moraalit ja avoin moralisointi limittyvät toisiinsa yhteisessä keskustelussa. Aineisto ei siis edusta yleistettävää otosta, mutta se havainnollistaa moraalit tuottamista erityisen hedelmällisellä tavalla.

Olen litteroinut koko ohjelman keskusteluanalyttisen konvention mukaisesti (esim. Seppänen 1997) ja lopputuloksena on 140 sivua vuoro vuorolta etenevää tekstiä. Keskusteluanalyttisessä litteraatiossa puheen kaikki yksityiskohdat kirjataan ylös. Tällaisia ovat tauot, puheen päällekkäisyydet, sävelkulun nousut ja laskut, äänen voimakkuuden ja puhenopeuden vaihtelut, kuuluva hengitys ja nauru. Vaikkei tutkimusorientaationi ole keskusteluanalyttinen, tarkka litteraatio on relevantti moralisoimisen tutkimisen kannalta, koska moraalit läsnäolo puheessa ilmenee myös puheen prosodiassa, intonaatiossa ja painotuksissa (Bergmann 1998, 288). Puheen tarkka merkitsemistapa on auttanut moraalit paikantamista aineistosta ja hyödynnän sitä myös

joidenkin aineistokatkelmien analyysissä, joten olen jättänyt aineistoesimerkit tarkan litteraation muotoon. Se auttaa myös lukijaa tavoittamaan keskustelun sävyt paremmin ja mahdollistaa lukijalle analyttisten johtopäätösten paremman seuraamisen ja tarkistamisen. Koska aineistona on julkinen televisiokeskustelu, olen jättänyt keskustelijoiden nimet näkyviin. Kyseessä on kuitenkin hektinen keskustelutilanne vuosia sitten, poikkeuksellisessa historiallisessa ilmapiirissä. Siksi on syytä suhtautua puheenvuoroihin oman aikansa tuotoksina, joita ei tule irrottaa kontekstistaan ja siirtää nykykeskusteluun, saatikka sitten samaistaa puhujien ikuisiksi ja muuttumattomiksi mielipiteiksi.

3.1 Maailmojen sota –ilta 2.10.2001

Ajankohtaisen Kakkosen teemakeskusteluissa on yleensä yksi ajankohtainen teema, joka on jaettu alateemoihin välijuontojen, inserttien ja uusien vieraiden avulla (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 113). Keskustelua vetää kaksi ammattitoimittajaa, mies ja nainen, ja lisäksi tietokoneen ääressä istuu kolmas toimittaja raportoimassa kiinnostavia kysymyksiä ja kommentteja katsojilta. 17 vieraista on studiossa jo valmiina ja neljä vieraista kutsutaan sisään vuorollaan ja heitä haastatellaan. Kukin uusi vieras on siis samalla johdanto uuteen alateemaan. Toimittajat alustavat keskustelun alkujuonnolla. Siinä mainitaan pääteema sekä taustoitetaan keskustelun sävy katsojille (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 347). Vieraat ovat todennäköisesti saaneet aihepiirit ja keskeiset kysymykset tietoonsa jo ennen keskustelua (emt. 63).

Alkujuonnossa kuvataan ajankohtaisia tapahtumia, vastakkainasetteluita ja avoimia kysymyksiä (ks. Analyysiluku 1). Ohjelma on esitetty aikana, jolloin keskeinen julkinen puheenaihe olivat USA:n mahdolliset vastaiskut Afganistaniin. Tämän jälkeen soi ohjelman dramaattinen tunnusmusiikki ja näytetään kuvanauhaa, jossa lentokone iskeytyy toiseen WTC-torniin. Keskustelua alustaa myös lyhyt kysymyssarja, joissa kolmen keskustelijan eri näkökannat tuodaan julki. Nämä kannat ovat, että kosto samalla mitalla on sallittua islamissa, mutta on parempi antaa anteeksi (muslimi) ja että Osama Bin Ladenille pitää langettaa kuolemantuomio (kansanedustaja) ja että amerikkalaisten viha ei ole niin suuri kuin Suomessa luullaan vaan ennemminkin tekijät halutaan oikeuteen (amerikkalainen). Keskustelun alateemat ovat seuraavat:

I Kristityt vastaan muslimit?

II ”Mikä on terrorismia: aktivismi?” (väliotsikko puuttuu)

III Sota terrorismia vastaan

IV Oikeuttaako viha koston?

Kuvaan keskustelun sisällön vielä pääpiirteissään. Ensimmäinen insertti on muslimeista, sodasta, haavoittuneista ja pakolaisista ja sen jälkeen haastatellaan Afganistanista pakolaiseksi lähtenyttä ihmisoikeusaktivistia. Insertin väliotsikkona on teksti: kristityt vastaan muslimit? Haastattelussa tiedustellaan, missä kunnossa Afganistan on nyt ja mitä tapahtuu, jos USA hyökkää sinne. Tätä seuraa avustustyöntekijän haastattelu: joka kuvaa miten maa on muuttunut 30 vuodessa ja pohtii miten käy, jos USA hyökkää. Keskusteluosuudessa puhutaan Afganistanista, muslimien ja kristittyjen rintamalinjasta ja ennakkoluuloista. Seuraava alateema on, mikä on terrorismia ja kuka sen määrittelee. Teemaa ei ole otsikoitu, mutta toimittajan juontoa seuraa insertti, joka kuvaa katumellakoita aktivistimielenosoituksen yhteydessä. Sitten sisään kutsutaan aktivisti, jolta kysytään terrorismin ja aktivismin yhteisiä piirteitä tai vastaavasti eroja. Keskustelua jatketaan tästä samasta aiheesta ja lisäksi aktivistien pidätyksistä ja poliisin toiminnasta mielenosoituksissa ja siitä, kenellä on oikeus määritellä terrorismi. Ennen kuin ohjelma katkeaa uutisten ajaksi, kysytään vielä, onko syiden ymmärtäminen terrorismin hyväksymistä.

Teemaillan toinen osuus juonnetaan kertaamalla aiemmat keskustelunaiheet: onko kyseessä uskontojen sota vai etujen sota ja kuka on terroristi, sekä esitellään tulevat alateemat: pitääkö Suomen olla mukana sodassa terrorismia vastaan ja oikeuttaako viha koston? Kolmas alateema on sota terrorismia vastaan ja minkä puolesta Suomi taistelee. Insertissä näytetään puolustusvoimien kalustoa ja harjoituksia ja sen jälkeen seuraa everstin haastattelu. Tältä kysytään kysymyksiä päivänpolitiikasta: Venäjästä, Natosta, USA:n vastaiskusta ja Suomen roolista terrorismin vastaisessa taistelussa. Myös keskusteluosuudessa pohditaan pitääkö Suomen olla mukana sodassa terrorismia vastaan ja onko vaarana, että sen varjolla kavennetaan kansalaisvapauksia. Väliin haastatellaan pelkotutkijaa muun muassa siitä, mistä pelko johtuu ja keskustelijoilta kysytään vielä, vaientaako Bushin lausunto ”joko olet meidän puolellamme tai terroristien puolella” kriittiset äänet.

Neljäs ja viimeinen alateema on armo ja anteeksianto. Insertti on pätkä yhteisestä rukoushetkestä torilla, ihmisjoukkiosta kynttilöineen ja papin saarnasta. Lopussa lukee teksti, oikeuttaako viha koston? Sisään kutsutaan piispa, jolta kysytään tuntemuksia sotaan valmistautumisesta, väkivallasta, tappamisesta ja Jumalan puolenvainnasta. Tämän perään on vielä avustustyöntekijän haastattelu elämän arjesta Pakistanissa. Sitten keskustellaan islamin ja kristinuskon yhteisistä piirteistä, monien kansojen USA-vihasta, terrori-iskun uhrien toiveista ja siitä, synnyttääkö väkivalta aina väkivaltaa. Keskustelu päätetään perinteiseen käsiäänestykseen aiheesta: onko USA:n mahdollinen vastaisku Afganistaniin oikeutettu ja lopuksi haastatellaan vielä äskeistä avustustyöntekijää siitä, miten voimme rakentaa siltoja uskonnosta toiseen. Toimittajien loppujuonto on ikään kuin sulkeuma, joka kokoaa yhteen keskustelun opetuksia (ks. Analyysiluku 1).

Teemakeskustelun ihanteena on, että vieraat edustavat erilaisia näkökulmia käsiteltävään puheenaiheeseen ja että keskustelu on vilkasta (Nuolijärvi & Tiittula 2000; 50, 112). Tässä mielessä Ajankohtaisen Kakkosen Maailmojen sota -ilta on onnistunut keskustelu. Puheenvuoroja käytetään paljon, keskustelijat kommentoivat toistensa sanomisia ja kannanotoissa on selkeää erimielisyyttä. Pohjalla on toki tässäkin ohjelmassa tarkka suunnitelma ja valmis käsikirjoitus kysymyksineen, mutta myös vapaan keskustelun jaksoja, jolloin toimittajat vain jakavat puheenvuoroja, on runsaasti. Erimielisyys ei ole pelkkää oman kannan inttämistä (vrt. Nuolijärvi & Tiittula 1995, 35-36), vaan puheessa on argumentointia ja konfrontatiivisuutta keskusteluvieraiden kesken. Jo nämä erimielisyydet ja puheen emotionaalisuus kertovat keskustelun moraalista latautuneisuudesta. Yleisilmapiiri on närkästynyt ja jopa hyökkäävä.

3.1.1 Televisiokeskustelu vuorovaikutusympäristönä

Television keskusteluohjelmat ovat keskustelua, mutta ne eivät noudata arkikeskustelun periaatteita vaan ovat institutionaalista vuorovaikutusta, jolla on omanlaisensa säännöt ja rajoitukset. Keskustelutilanteen erityislaadun ymmärtämiseksi on syytä tehdä lyhyt katsaus näihin konventioihin. Selkeimmin institutionaalisuus näkyy yleensä vuoronvaihdon sääntelyssä ja osallistujien keskeisessä epäsymmetriassa (Heritage 1997, 179). Niin myös televisiokeskustelussa. Mats Nylund (2000) on luetellut poliittisen televisiokeskustelun ominaispiirteitä. Nylund nimittää televisiokeskustelua näyttämöidyksi vuorovaikutukseksi. Sen piirteisiin kuuluu, että vuorovaikutus on etukäteen huolella valmisteltua ja

suunniteltua. Keskustelun aiheet, vieraiden roolit ja ohjelman käsikirjoitus on laadittu valmiiksi. (Emt. 230-231.) Keskustelutilanteen kokonaisrakenne muodostuu tästä käsikirjoituksesta eli agendasta (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 158-159).

Toiseksi, keskustelu on esitetty yleisölle. Puhe suunnataan aina osittain katsojille, se on julkisen arvion alaista ja käsikirjoitus saattaa sisältää yleisöä viihdyttävää dramaturgiaa ja vastakkainasetteluita. (Nylund 2000, 233-235.) Kolmanneksi vuorovaikutus rakentuu erilaisista toimijaroleista (emt. 236-238). Keskeinen institutionaalisen vuorovaikutuksen piirre on, että mukana on vähintään yksi osallistuja, jolla on institutionaalinen rooli ja tietty tehtävä tai tavoite. Tämä tarkoittaa, että keskustelun osallistujat ovat epäsymmetrisessä suhteessa keskenään. (Drew & Heritage 1992, 49-51.) Esimerkiksi televisiokeskustelussa toimittajalla on oikeus ohjailla keskustelun teemoja, jakaa vuorot ja esittää kysymyksiä. Lisäksi toimittajalla on erityistietämystä oman instituutiossa konventioista ja hänelle tilanne on tuttua rutiinia. (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 15, 101) Toimittajan liikkumatila vuorovaikutuksessa on siis laajempi kuin studioon kutsuttujen vieraiden. Toisaalta toimittajan rooliin kuuluu myös normatiivisia ja rajoittavia velvoitteita, joita käsittelin teorialuvussa.

Televisiokeskustelun yksi ominaispiirre on, että aika on tarkkaan rajattu, joten toimittajan tulee pitää huolta, että käsikirjoitus ehditään käydä läpi (Nuolijärvi & Tiittula 2000; 17, 160). Toimittajan tehtävänä on organisoida keskustelua, pääasiassa kysymysten avulla, ja vieraiden tehtävä on vastata kysymyksiin (emt. 357). Vuorottelu etenee siis toimittajan ehdoilla ja toimittajan myöntämän puheluvan kautta (emt. 101). Nämä kysyjän ja vastaajan puheidenteetit (Zimmerman 1998, 87-88) kietoutuvat myös moraalien tuottamiseen. Kysyjänä ja puheenjohtajana toimittajalla on valtaa päättää, kuka saa puhua mistäkin ja kuka esitetään tietäväksi. Täten toimittaja hallinnoi puheenvuorojen totuudellisuutta ja relevanssia. (Nylund 2000, 236-240.) Moraalin kannalta on merkityksellistä, millainen status arvostelmalle annetaan, koska se vaikuttaa mielikuvaan puhujan vastuullisuudesta. Neljäntenä televisiokeskustelun piirteenä Nylund mainitsee vielä, että mediapuhe on samalla näyttämöityä todellisuutta. Siinä käsitellään todellisia poliittisia ja yhteiskunnallisia tapahtumia. (Emt. 242.) Ajattelen, että toimittajan rooli keskustelussa on niin keskeinen, että se tulee huomioida myös moraalien tarkastelussa. Samalla kun toimittaja hallinnoi keskustelua, hän hallinnoi myös moraalien tuottamista, sekä temaattisesti että vuorovaikutusprosessin tasolla.

4 METODOLOGIA

4.1 Diskursiivinen sosiaalipsykologia

4.1.1 Vuorovaikutus, muotoilu, merkitys

Alkuperäinen kiinnostukseni aiheeseen heräsi siis siitä, miten asiantuntijat tuottavat lausuntoja eli merkityksellistävät todellisuutta vuorovaikutteisessa keskustelussa. Erityisen mielenkiintoiselta kuulosti aineisto, jossa mukana keskustelemassa on myös tavallisia ihmisiä. Aineiston perusteella tutkimuskysymys fokusoitui moraalin tutkimiseen. Sarbinin ja Kitsusen (1994, 14) muotoilua lainaten, aloin pohtia ”miten ihmiset muotoilevat retorisesti väitteitä maailmasta vuorovaikutuksessa muiden kanssa, tuottavat moraalisuutta lausumissaan ja saavat responsseja niihin”. Ajattelin tarvitsevani tähän tarkoitukseen metodin, joka kattaa sekä merkitysten että vuorovaikutuksen tarkastelun. Tällainen lähestymistapa löytyy diskursiivisesta sosiaalipsykologiasta. Kielen käytön ja merkitysten tutkimisessa lähestymistapa voi vaihdella sisältöperustaisesta analyysistä tekstin organisoitumisen tarkasteluun (Antaki 1994, 120). Sisältöperustaisessa analyysissä painotus on kulttuuristen repertuaarien tunnistamisessa, kun jälkimmäinen puolestaan huomioi myös puheen rakentumisen (emt. 120-121, 130-133). Oma orientaationi on lähempänä jälkimmäistä. Se painottaa monologin sijasta dialogia puhujien välillä ja soveltaa sen tutkimiseen esimerkiksi keskusteluanalyysin ja retoriikan välineistöä (emt. 130-133). Käytännössä tämä tarkoittaa, että huomio kiinnitetään myös puheenvuorojen muotoiluun ja tilanteiseen etenemiseen.

Metodologiana on siis vuorovaikutuspainotteinen diskurssianalyysi ja hyödynnän analyysin apuvälineenä myös keskusteluanalyysiä. Keskusteluanalyysin välineistö auttaa erittelemään sitä, kuinka merkitysten rakentuminen on kietoutunut osaksi vuorovaikutuksen kulkua (Jokinen 1999, 44-45). Taustaoletuksena on tällöin vuorovaikutuksen toiminnallisuus (puheella tehdään asioita), järjestäytyneisyys (vuorottelusysteemi on olennainen osa puheen hallinnoimista) sekventiaalisuus (puhe on järjestynyt erilaisiksi toimintosekvensseiksi) ja preferenssit (puheeseen voi sisältyä erilaisia odotuksia seuraavan vuoron suhteen). (Potter 1996, 59-60, Tainio 1997) Vuorovaikutustutkimuksessa keskeistä on osallistujien oma orientaatio luotuihin

merkityksiin. (Antaki 1994, 179, Potter 1996, 67) Tämä tarkoittaa, että tulkintoja merkityksistä ei tee vain tutkija vaan myös keskustelijat tulkitsevat jatkuvasti toistensa puheenvuoroja. Lausuman merkitys edellyttää aina täydentävän toiminnon, joka tulkitsee ja rajaa sanottua (Gergen 1994, 264-266). Puheenvuorot ovat siis jatkuvaa tilanteista yhteistyötä ja neuvottelua merkityksistä, tiettyjen kulttuuristen standardien mukaisesti (emt. 271).

4.1.2 DSP & moraalipuhe

Diskursiivisen sosiaalipsykologian keskeinen oletus on, että kieli on käytäntö, joka merkityksellistää ja samalla rakentaa, uusintaa ja muuntaa sitä sosiaalista todellisuutta jossa me elämme (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 18). Todellisuus ei tämän mukaan ole valmis kokonaisuus, vaan se konstituoituu jatkuvasti tavalla tai toisella, kun ihmiset puhuvat, kirjoittavat ja kiistelevät siitä (Potter 1996, 97-98). Suuntaus korostaa myös, että puhe on aktiivista ja retorista toimintaa (emt. 103-107). DSP:n tavoitteena ei ole raportoida objektiivista tietoa tai tavoitella tilastollista yleistettävyyttä, vaan tehdä sellaisia perusteltuja tulkintoja todellisuuden rakentumisesta, joilla on yleistä kiinnostavuutta. Argumentoinnin erittelemisen voi tehdä näkyväksi sen, millainen merkitystentuotanto on kulttuurisesti mahdollista. (Suoninen 2001, 14, 28; Juhila & Suoninen 1999, 250.) Työskentelytapa on hyvin aineistokeskeinen. Uudenlaiset näkemisen ja tulkitsemisen tavat edellyttävät uudenlaisten käsitteellisten työkalujen rakentelua ja kehittelyä. Ideana on luoda tutkimuskohtaisia ajattelun apuvälineitä tiukkojen ja standardisoitujen käsitteiden sijaan. (Suoninen 2001, 31.) Vaikka analyysissä keskitytään spesifiin aineistoon ja osallistujien orientaatioon, myös tutkimus on tulkinta todellisuudesta ja rakentaa sitä tietynlaiseksi. Siksi tutkijan tulee reflektoida myös omaa kielenkäyttöään ja sen seuraamuksia. (Juhila & Suoninen 1999, 251.)

4.1.2.1 Moraalit merkitysten systeemeinä

Olen tutkimuksessa lähtenyt liikkeelle siitä ajatuksesta, että moraalipuhe on tapa rakentaa sosiaalista todellisuutta arvottamalla sitä. Se tavallaan värittää todellisuuden tapahtumia oikean ja väärän ja hyvän ja pahan sävyihin eli jäsentää todellisuutta laadullisten erojen perusteella (Taylor 1989, 30). Moralisointi, eli tietyn toiminnan, toimijan tai asiantilan

avoin arvottaminen, luo erilaisia versioita todellisuudesta ja artikuloi samalla erilaisia moraalisia järjestyksiä (vrt. Antaki 1994, 186). Ajattelen, että moralisointi on samalla selostus, joka tekee ymmärrettäväksi ja kulttuurisesti järjelliseksi omaa ja toisten toimintaa (vrt. Suoninen 2001, 154) ja ilmentää siten kuulumista tiettyyn merkitysyhteisöön (Gergen 1994, 263). Moraalisissa tulkinnossa eli arvostelmissa on se kiehtova puoli, että ne kuvaavat samaa tapahtumaa, mutta voivat tehdä sen hyvin erilaisilla ja ristiriitaisilla tavoilla, säästyen kuitenkin epätarkkuuden, virheellisyyden tai väärentelyn kritiikiltä (vrt. Potter 1996, 187; Suoninen 2001, 18). Moraalista ”totuutta” voidaan tarkastella vain suhteessa tiettyyn moraalisysteemiin (Airaksinen 1987, 21-22).

Kuten teorialuvussa esitin, arvostelmat nojautuvat aina tiettyyn moraaliseen viitekehykseen, jonka perusteella toimija orientoituu maailmassa (Taylor 1989). Nämä viitekehykset näkyvät puheessa eräänlaisina merkityssysteeminä, joiden avulla maailmaa voidaan merkityksellistää (vrt. Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 24-25). Ne ovat aineistossa palasina, ilmentävät kielen käytön vaihtelevuutta, aktualisoituvat sosiaalisissa käytännöissä ja voivat myös kilpailla keskenään. Lisäksi toimijat ovat erityisellä tavalla kiinnittyneet moraalisiin viitekehyksiin. Moraalin tuottaminen ja oman minuuden esittäminen kietoutuvat moralisoinnissa toisiinsa. Moraalipuhe on tilanteinen resurssi, jonka avulla puhuja voi tuottaa itsen kunnollisuutta ja moraalista kompetenssia, sekä muille että itselleen. (vrt. Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 39; Suoninen 50, 1993) Moralisointi on myös erityisen seuraamuksellista, välittömästi arvostelman kohteille ja välillisesti vallitsevien moraalikäsitteiden uusintajana (vrt. emt. 41-43). Se on keino jakaa sosiaalista kunnioitettavuutta ja halveksuttavuutta ja keino vahvistaa kulttuurisia arvoja. Ajankohtaiskeskustelussa arvostelmat kietoutuvat olennaisella tavalla myös konkreettiseen poliittiseen päätöksentekoon.

4.1.3 Metodit

4.1.3.1 Arvostelmien poimiminen

Aloitin analyysin erottelemalla 140-sivuisesta aineistosta kaikki moraaliset arvostelmat. Bergmann (1997, 1998) on listannut tapoja ilmaista ja tapoja tunnistaa hyväksymistä ja paheksumista puheessa. Moraalinen merkitys voi piillä moraalisesti latautuneissa sanoissa,

eleissä tai puheen intonaatiossa ja prosodiassa. Tai sitten moraali voi ilmetä diskursiivisina toimintoina, esimerkiksi moittimisena, syyttämisenä ja puolusteluna. Myös sananlaskut ja vertaukset ovat usein moraalisia, mutta niissä viesti on peitellympi. Puheenvuoron sisällä erilaiset selonteot eli oikeuttavat ja puolustelevat kommunikaatiosekvenssit implikoivat moraaliläsnäoloa. Toisaalta tietyt teemat ovat itsessään moraalisesti latautuneita. Tällaisia ovat esimerkiksi kuolema, elämäntyyli, seksuaalisuus ja toisen luonteen tai saavutusten arvioiminen. Moraali voi näkyä puheessa myös arkaluontoisuutena ja varovaisuutena. (Bergmann 1997, 236; 1998, 287-289.) Huomiot ovat olleet avuksi, kun olen poiminut omasta aineistostani sellaiset kohdat, joissa ilmaistaan hyväksyntää tai paheksuntaa.

Arvostelmien keskeinen piirre on preskriptiivisyys (Airaksinen 1987, 62). Moralisointi ei täten ole vain arvio tilanteesta, vaan se on aina myös kehoitus toimia tietyllä tavalla. Richard M. Hare (1961) on tutkinut moraalista kielenkäyttöä ja korostaa, että se ei ole kuvailevaa vaan käytännöllisesti ja toiminnallisesti orientoitunutta puhetta, joka ilmenee esimerkiksi käskyinä, kehotuksina, paheksuntana ja kehuina. Moraaliset päätelmät perustuvat arvoihin ja ovat tässä mielessä totuustarkastelujen ulkopuolella: päteviä moraaleja voi olla monenlaisia (vrt. MacIntyre 1981). Hare toteaa, että arvostelman periaatteet voidaan valita vapaasti, kunhan päätelmä sisältää preskriptiivisen näkökulman ja on yleistettävissä sekä loogisesti johdonmukainen. (st. Airaksinen 1987, 63-67.) Moraaliin liittyy kuitenkin henkilökohtaisella tasolla tietty sitoutuminen. Haren mukaan (1981, 56) moraalisen arvostelman esittäjä pitää periaatteitaan ylivertaisena suhteessa muihin periaatteisiin, perusteluihin ja arvoihin (st. Airaksinen 1987, 72). Tämä huomio kommunikoi Taylorin (1989) teoretisoinnin kanssa: moraali ei ole vain retorista kikkailua, vaan se kietoutuu puhujan minuuteen. Haren teoreettiset lähtökohdat kielentutkimukseen ovat erit kuin omani, mutta myös hänen ajatuksensa ovat auttaneet tunnistamaan moraalialueita televisiokeskustelun puheessa.

Etsin siis aineistosta kohdat, joissa puhujat ilmaisevat hyväksyntää ja paheksuntaa ja tuottavat samalla kehotuksia toimia tai olla toimimatta tietyllä tavalla. Seuraavassa analyysivaiheessa haravoin löytyneitä arvostelmia läpi ja testasin niihin erilaisia käsitteellisiä jäsennyksiä, joilla arvostelman muotoilua voidaan eritellä. Tällaisia ovat esimerkiksi puhetoiminto, ilmaisumuoto, perustelut ja arvosteluun liittyvät osallistujaroolit. Esitän muista havainnoista katsauksen toisen analyysiluvun alussa, mutta arvostelman

roolien ajatusta esittelen alla hieman tarkemmin. Poimittuja arvostelmia tutkaillessani olennaisiksi nousivat kysymykset, missä arvostelu tapahtuu, millaisia arvostelmia tuotetaan, miten ne suhteutuvat toisiinsa ja mitä ne kertovat omasta ajastaan.

4.1.3.2 Kolme Analyysitasoa

Moraalisiin merkityksiin pätee sama ominaisuus kuin muihinkin. Merkitysten tuotanto on aina kontekstuaalisia eli tapahtuu tietyssä ajassa ja tilassa (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 29-30). Konteksteja muodostavat esimerkiksi ympäröivä vuorovaikutus, ympäröivä kulttuuri ja puheen institutionaaliset reunaehdot (emt. 31-35). Myös Fairclough (1989) on esittänyt samantapaisen jaottelun (emt. 24-26), jota olen käyttänyt analyysitasojen luokittelussa. Hänen mukaansa institutionaalista puhetta voidaan tarkastella ainutkertaisena vuorovaikutuksena, institutionaalisen tilanteena sekä kulttuuristen käsitysten muovaajana. Koska ajattelen kaikkien tarkastelutasojen ovat olennaisia ja kiinnostavia moraalisten merkitysten muotoilussa, olen jäsentänyt analyysin 3 lukuun, joista ensimmäisen painopiste on institutionaalinen ympäristö, toisen tilanteinen vuorovaikutus ja kolmannen laajempi kulttuurinen ja yhteiskunnallinen konteksti. Todellisuudessa tasot ovat tietenkin limittäisiä.

- **Luku1: Institutionaalinen tilanne**

Institutionaalinen tilanne luo tietyt raamit merkitysten muotoilulle. Tarkastelen ensimmäisessä luvussa, miten televisiokeskustelu-ympäristö ohjaa moraalien tuottamista ja osallistuu siihen itse. Keskeisenä apuvälineenä ovat olleet institutionaalisen vuorovaikutustutkimuksen havainnot televisiokeskustelun rakentumisesta, agendasta, erimielisyyksistä, toimittajan neutraalisuudesta ja kysymyksiin upotetuista arvottavista väittämistä (Clayman 1992, Greatbatch 1992, Nuolijärvi & Tiittula 2000, Nylund 2000, Clayman & Heritage 2002). Lähestyn institutionaalista tilannetta siis tutkimalla toimittajan puheenvuoroja ja kysymyksiä aiemman tutkimustiedon tukemana.

- **Luku2: Arvostelmien muotoilu ja argumentoiminen**

Moraalipuhe ei ole pelkästään arvioita ja kehotuksia, vaan se koskee aina tiettyjä toimijoita ja rakentaa tietynlaisia moraalisia identiteettejä. Viitataan tällä samantapaiseen ajatukseen,

kuin minkä Fairclough (1997) ilmaisee mediaa analysoidessaan. Fairclough tutkii, miten maailman tapahtumia mediassa representoidaan, millaisia identiteettejä rakennetaan niille, jotka esiintyvät ohjelmassa tai puheen sisällöissä ja millaisiin suhteisiin osallistujat asetetaan (emt. 14). Arvostelmat - ja erityisesti mediassa esitetyt sellaiset - ovat seuraamuksellisia sekä puhujan että arvostelun kohteen sosiaaliselle maineelle. Ne ilmentävät puhujan omaa kompetenssia tunnistaa moraalittomuus ja määritellä oikeanlainen toimintatapa, mutta asettavat samalla jonkun toisen toimijan huonoon valoon. Lähestyn moraalista roolittamista arvostelmakehyksen käsitteen avulla, joka on eräänlainen sovellus Goffmanin footingin käsitteestä. Toisen luvun pääpaino on arvostelmien muotoilun kysymyksissä ja niiden keskinäisessä vertailussa.

”Arvostelmakehys”

Arvostelmakehys viittaa eräänlaisiin moraalisiin osallistujarooleihin. Sovellan tässä Goffmanin (1981) osallistumiskehyksen käsitettä ja Bahtinin (1993) ajatuksia moraalisesta alibista. Esittelen ensin Goffmanin alkuperäisen ajatuksen ja sitten oman sovellukseni siitä.

Goffman kritisoi perinteistä kommunikaatiomallia, jossa yksi puhuja ja yksi kuulija kohtaavat, ja huomauttaa, ettei puhuja suinkaan aina välitä omia ajatuksiaan ja tunteuksiaan vaan voi ottaa erilaisia asentoja (footing) suhteessa sanottuun (emt. 124-159). Puhuja on tietyn puheilmauksen äänilähde (animator), mutta hän ei välttämättä ole sen tekijä (author) eli se, joka muotoilee ilmauksen, eikä sen päämies (principal) eli se, jonka positiota ja sitoumusta ilmaus edustaa (emt. 144-145). Myöskään vastaanottajat eivät ole keskenään yhtäläisessä asemassa vaan saavat vuorovaikutuksessa erilaisia, vaihtelevia osallistujastatuksia. Vastaanottaja voi olla puhuteltu, puheen kohde tai ei-ratifioitu sivullinen. (Emt. 131-133.) Goffmanin käsitteistöä on sovellettu lukuisissa tutkimuksissa. Puhujan footing on ollut hyödyllinen väline esimerkiksi toimittajan neutralismin (Clayman 1992, 165) tai faktuaalisen puheen tutkimisessa (Potter 1996, 155-156). Muiden siteeraaminen mahdollistaa oman neutraalisuuden, ainakin näennäisesti, ja faktojen asettaminen puheen päämieheksi etäännyttää sanottua omista vaikuttimista ja lisää puheen uskottavuutta. Vastaanottajarooleja on tutkittu keskusteluanalyysin parissa ja tällöin kyse on ollut viestien suuntaamisesta ja läsnäolijien roolittamisesta, esimerkiksi näiden aiemman tietämyksen perusteella (ks. esim. Seppänen 1997).

Käyttämäni arvostelmakehyksen käsite mukailee puhujan footingin ajatusta, mutta eroaa selkeästi keskusteluanalyttisesta osallistumiskehyksen tarkastelusta. Tarkoitin arvostelmakehyksellä moraalisia osallistujarooleja, jotka liittyvät vastuullisuuteen. Arvostelma sisältää aina arvostelijan sekä arvostelun kohteen. Tämä kohde ei siis ole viestin vastaanottaja, vaan puheen aihe ja se voi olla joku henkilö tai sitten pelkkä toiminta, jolloin toimija jää implisiittiseksi. Arvostelija taas viittaa lausuman päämieheen eli moraalin lähteeseen ja se voi olla myös muu kuin puhuja itse. Arvostelman kohteena voi olla sekä läsnäolija että jokin tilanteen ulkopuolinen taho. Arvostelmakehys tuottaa todellisuudesta erilaisia versioita ja rakentaa toimijoille erilaisia vastuullisuuden ja vastuuttomuuden identiteettejä. Erimielisessä televisiokeskustelussa nämä roolijaot menevät ristiin, mikä aiheuttaa keskusteluun jännitteitä ja kamppailua vakuuttavuudesta. Arvostelun yhtenä osallistujana on tavallaan siis yleisö eli se, johon moralisoinnilla yritetään vedota. Käytän arviointikehyksen käsitettä kuvaamaan moraalista argumenttia eli kokonaisuutta, joka sisältää arvotuksen, moraalin lähteen, kohteen ja retoriset perustelut

Idea moraaliseen arvostelmakehykseen on syntynyt Bahtinin (1993, 40-42) alibi-käsitteen pohjalta. Bahtin kritisoi modernien instituutioiden rappeuttavaa vaikutusta, koska yksilö voi paeta niiden taakse henkilökohtaista vastuullisuutta ja käyttää erilaisia rooleja ja auktoriteetteja alibinaan oman ainutlaatuisen osallistumisensa sijasta. Alibin käsite on voimakkaan arvolutautunut enkä halua käyttää sitä omassa tutkimuksessani, koska se hierarkisoisi tietenkin ”omina” esitetyt maallikkoarvostelmat muita paremmiksi. Televisiokeskustelu on sosiaalinen näyttämö, jolla osallistujat tekevät roolityötään ja esiintyvät institutionaalisissa identiteeteissään (Kajanne 2001, 98-99) ja olisi kohtuutonta arvostella asiantuntijoita siitä, etteivät he puhu omista tuntemuksistaan. Bahtinin perpektiivi on ainutlaatuisen minuuden kokemus arjen elinmaailmassa, ei julkisen keskustelun moraalinen kannanotto, ja siksi käytän mielummin arvostelmakehyksen käsitettä moraalin lähteiden jäsentämiseen. Moraalin lähteen tarkastelu havainnollistaa kiinnostavalla tavalla nykymoraalin rationalisoituneita ja institutionalisoituneita muotoja (Bergmann 1997, 1998). Moraalista kysymystä käsittelevässä vuorovaikutusketjussa myös peitelty ja rationalisoitu moraalitulee näkyväksi ja aiheuttaa törmäyksiä avoimeen maallikkomoralisointiin. Esittelen erilaisia arvostelijoita ja kohteita tarkemmin toisen analyysiluvun alussa.

- **Luku3: Kulttuurinen ja yhteiskunnallinen konteksti**

Kolmannessa luvussa tarkastelen moraalisen merkityksellistämisen suhteutumista keskustelutilannetta laajempaan kontekstiin. Ajatuksena on, että myös tilanteinen kielenkäyttö on aina osa merkitysten kulttuurista virtaa (Suoninen 1999, 19). Ensin tutkailen keskustelussa rakentuvia poikkeuksellisia samanmielisyyden jaksoja ja niiden implikaatioita. Tarkastelussa on taustalla kulttuuristen merkitysten avoimuutta ja tilanteista aktualisoitumista korostavat teoretisoinnit (esim. Bahtin 1981, Gergen 1994) Gergenin mukaan (1994, 264-269) vasta seuraava puheenvuoro aktualisoi edellisen merkityksen ja tuottaa yhteisymmärryksen mutta myös mahdollisuuden erimielisyydelle tai väärinymmärryksille. Kun perättäiset tulkinnat ovat hyvin samansuuntaisia tietty merkitys täydentyy ja vahvistuu. Kieli sisältää jatkuvan jännitteen yhtenäisyyteen ja sopuun sekä moninaisuuteen ja ristiriitoihin vetävien voimien välillä. Kieli on yhteinen, mutta se sisältää moninaisia merkityspotentiaaleja ja sosioideologisia murteita, joista neuvotellaan tilanteisesti, ilmaisen tapahtumakontekstissa. (Bahtin 1981, 272-273.)

Aineiston samanmielisyydet ovat kohtia, joissa puheen moraalinen orientaatio on hyvin yhtenäinen, mikä luo vaikutelman itsestänselvyydestä ja samalla ylläpitää kulttuurisia käsityksiä. Kaikki arvostelmat ovat osa jatkuvaa kulttuurista merkityksentuotantoa ja neuvottelua, joka perustuu yhteisön jäsenyyteen ja standardeihin, mutta on viimekädessä tilanteisen yhteistyön saavutus (Gergen 1994, 271). Yhteisön jäsenyyttä ilmentää myös puhujien orientoituminen oman aikansa julkiseen keskusteluun, jota tutkin luvun toisessa osassa. Keskeisiä käsitteitä tässä ovat julkiset argumentaatiopositiot, jotka vaikuttavat moralisoinnin muotoutumiseen (Billig 1996). Puheen ja laajemman kontekstin suhde on siis kaksisuuntainen. Virta kulkee kulttuurista keskusteluun ja keskustelusta takaisin kulttuuriin, sekä merkitysten että yhteiskunnallisen väittelyn muodossa.

5 ANALYYSI 1: Televisiokeskustelu moraalin virittäjänä

Ensimmäisessä analyysiluvussa tarkastelen, millaisen areenan televisiokeskustelu ja kyseinen televisio-ohjelma moraalien tuottamiselle tarjoavat. Miten agenda eli ennakkosuunnitelma vaikuttaa arvostelmien tuotantoon ja millaista moraalista itse agendaan on upotettu? Kysymyksiin päästään käsiksi tutkailemalla toimittajien vuoroja. Juontojen ja kysymysten ohella agenda paljastuu toimittajien metakommunikaatiosta eli kohdista, joissa nämä kommentoivat ja ohjailevat keskustelun kulkua (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 158-159). Myös alateemojen johdannot ovat kiinnostavia kohtia, koska niissä toimittaja ei vain kysy vaan myös taustoittaa, jolloin mukaan mahtuu helpommin myös arvottavia väittämiä. Agendan luoman rungon ja alateemojen tarkastelun jälkeen esittelen vielä käsikirjoitukseen sisältyvää juonellisuutta.

5.1.1 Agendan raamit

Ajankohtaisen kakkosen teemakeskustelu kuuluu monenkeskisten yhteiskunnallis-poliittisten televisiokeskusteluiden genreen (vrt. Nuolijärvi & Tiittula 1995, 2000; Nylund 2001). Tämän lisäksi se on omanlainen ohjelmansa 2-tuntisen kestoensa (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 95) sekä vieraiden paljouden vuoksi (emt. 104). Se on keskustelu, jossa tavalliset ihmiset, julkisuuden henkilöt ja asiantuntijat kohtaavat toisensa (emt. 107-108). Ohjelman ihanteena onkin tuoda esiin erilaisia näkökulmia kulloiseenkin käsiteltävään aiheeseen (emt. 189). Myös hyvä keskustelunaihe on ajankohtainen, tärkeä ja sellainen, joka jakaa mielipiteitä (emt. 51). Ohjelma tehdään suorana lähetyksenä, joten toimittajien ja keskusteluvieraiden lisäksi myös kotiyleisöllä on mahdollisuus kommentoida keskustelua ja esittää kysymyksiä. Kaikkea ei siis ole kirjoitettu valmiiksi. Kuitenkin agenda eli ohjelman käsikirjoitus on merkittävä keskustelun kulkua ohjaava tekijä (emt. 215). Se määrittää puheenaiheet, etenemisjärjestyksen, aikarajat ja käsiteltävät kysymykset, joten se vaikuttaa siihen, miten ja millaista moraalista keskustelussa tuotetaan. Tarkastelen seuraavaksi agendaan sisältyviä moraalisia virityksiä.

5.1.1.1 Keskustelun alustus

Juontajat esittelevät keskusteluteeman ohjelman alussa. Alustus on tärkeä, koska se viitoittaa keskustelun luonnetta ja käsittelytapaa (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 347). Jo alkujuonnossa voi nähdä käsikirjoitukseen suunniteltuja moraalisia jännitteitä ja vastakkainasetteluita.

((alkujuonto katsojille)) *HELENA ITKONEN*
T1: koko (.) maailma pidättää henkeään ja odottaa yhdysvaltain
kosta kolmen viikon takaiseen >terrori<-iskuun, .hhh nyt
on jo alettu ihmetellä, (.) miksi isku viipyy.

Aloituksen yksi tehtävä on suhteuttaa puheenaihe keskustelun ulkoisiin tapahtumiin (Nylund 2000, 121). Katsojille kerrotaan, että käsiteltävänä on ajankohtainen, keskeneräinen, maailmanlaajuisesti merkittävä ja jännittävä tilanne, joka sisältää avoimia kysymyksiä. Ohjelmassa tullaan siis pohtimaan tärkeitä päivänpolttavia aiheita. Tämä luo jännitteen myös keskusteluun. Juonto rakentaa asetelman kohahduttavasta ja ratkaisemattomasta yhteiskunnallisesta dilemmasta ja korostaa näin keskustelun painoarvoa. Aiheen ajankohtaisuus ja dilemmaattisuus vihjaavat, että keskustelulla on potentiaalista vaikutusvaltaa mielipideilmastoon ja päätöksiin, mikä puolestaan lisää erimielisyyden paineita.

JAN ANDERSSON
T2: mt' sota terrorismia vastaan on jo (.) käynnistynyt,
yhdysvaltain ympärille on syntynyt <epäpyhä> liitto jossa
(.) yhtenä (.) tukipylväänä on EU ja (.) sen mukana suomi.
T1: kun (.) suomi on mukana (.) terrorisminvastaisessa
taistelussa .hh niin (.) minkä puolesta (.) suomi taistelee.
(0.5) onko (.) viha ja (.) kosto oikeutettua, (.) .h onko
↑koston kierre (.) välttämätön.

Toimittaja kuvailee, että käynnissä on vihaa ja kosta koskeva konflikti, sotatila, jossa myös oma maamme on osallisena. Mekaaninen käynnistymisen metafora luo kuvan dramaattisesta ja vääjäämättömästä prosessista. Kysymyksiä esitetään Suomen tavoitteista ja ihanteista sekä konfliktin ratkaisusta eli pohditaan sitä, miten tässä tilanteessa pitäisi toimia ja miksi. Kostonkierre nähdään mahdollisena asiantilana, mutta avoimeksi jätetään, onko se välttämätön. Ongelmat esitetään siinä sävyssä, että niihin löytyy ratkaisu keskustelun aikana (Nylund 2000, 121).

T2: onko nyt yy syntymässä uusi >rintama< kristityt vastaan
(.) muslimit, .hhh mitä sanoo kristinusko, (.) mitä sanoo
(.) islam tappamisesta, .hh keskustelijoina tänä iltana
(.) muslimeja <ja> kristittyjä, (.) asian>osaisia< ja (.)
asiantuntijoita.

Kysymykset virittävät asetelman, jossa konfliktin vastapuolina ovat kaksi uskontoa. Uskonnot tuotetaan moraalikoodeina ajankohtaisiin perimmäisiin kysymyksiin ja lopuksi todetaan, että kummastakin leiristä ja monista eri näkökannoista on keskustelijoita edustettuina. Uskontojen keskinäisen vihamielisyyden ja tulevan dialogin välillä on jännite, joka lupaa kiinnostavaa keskustelua. Alustus rakentaa siis televisiokeskustelulle tyypillisen vastakkainasettelun keskustelun pohjaksi (Nylund 2000, 121). Useimmat avoimista kysymykset ovat luonteeltaan moraalisia, joten moraalinen lataus syntyy ohjelmaan jo aivan alkumetreillä.

Vastakkainasettelun sisältämä toiseus on jo sinällään moraalisesti provokatiivinen elementti. Toiseudella en nyt tarkoita sellaista me-muut-erottelua, jossa toinen määrittäyty välttämättä itsen absoluuttisena ja olemuksellisena erilaisuutena (Hall 1999, 123-124), vaan tarkoitan toista akuutin vastakkainasettelun toisena osapuolena. Alustuksessaan toimittajat jäsentävät tilanteen uskontojen väliseksi rintamaksi ja tämä jäsenitys aktivoi myös moraalin ristiriitaisuuden. Moraalin luonteeseen nimittäin kuuluu, että se on toisen toimijan huomioimista, mutta samalla se on aina historiallista ja kulttuurista näkökulmasidonnaista tekojen, asioiden ja ihmisten arvottamista (Bergmann, 1998, 283-284). Täten moraalinen järjestys on toimiva ja oikeutettu vain omasta perspektiivistä katsottuna. Bahtinin teoretisoi, että normiyhteiskunnan ulkopuolinen ääni tuo mukanaan näkemyksestraa, joka vavisuttaa virallista versiota ja pakottaa kuulijan orientoitumaan uudelleen. (st. Bernard-Donalds 1998, 116-118) Vieras näkökulma asettaa omat moraaliset käsitykset liikkeeseen tai ainakin kyseenalaistaa niiden ehdotonta totuusluonnetta. Kun keskustelijat vielä esitellään alustuksessa vastapuolten edustajiksi, syntyy mielikuva erilaisuuksien läsnäolosta. Moraalinen ilmapiiri on haasteellinen.

5.1.1.2 Toisen näkökulma

Ohjelman käsikirjoituksessa ja kokoonpanossa voi nähdä useita vierauden ja toiseuden teemoja. Puheenaiheet, vierasvalinnat ja kysymykset sisältävät ristiriitaisuuksia, jotka rakentuvat toiseuksista. Ohjelma on nimetty Maailmojen sota-illaksi. Jo lähtöasetelma on

siis erilaisten maailmojen vastakkainasettuminen. Myös keskustelijoiksi on valittu monia, jotka edustavat läntisestä näkökulmasta katsottuna vierautta. Tässäkin on syytä muistuttaa, että toiseus on aina määritelmällistä ja tässäkin viittaa toiseudella toimittajien tilannekuvausten mukaisesti toisiin osapuoliin, kuten muslimeihin ja terroristivaltioihin (Afganistan), jotka määrittyivät aikansa julkisessa keskustelussa erilaisuutena ja vastakkaisuutena suhteessa ”meihin länsimaalaisiin” ja ”meihin kristittyihin”.

- KCH: KHODOR CHEHAB, IMAAMI, SUOMEN ISLAMILAINEN YHDYSKUNTA
PMÄ: PERTTI MÄKI-HAKOLA, KANSANEDUSTAJA (KOK)
NKE: NELY KEINÄNEN, YLIOPISTON LEHTORI, USA:N KANSALAINEN
- HNO: HAMED SHAFAE NORMAND, VARAPUHEENJOHTAJA, AFGANILAISTEN
IHMISOIKEUKSIEN JÄRJESTÖ
- LKA: LEENA KAARTINEN, LÄÄKÄRI, AVUSTUSTYÖNTEKIJÄ, AFGANISTAN
JKÄ: JYRKI KÄKÖNEN, KANSAINVÄLISEN POLITIIKAN PROFESSORI, TAMPEREEN YLIOPISTO
OLK: OLLI KIVINEN, KOLUMNISTI, HELSINGIN SANOMAT
TTI: TEIJA TIILIKAINEN, TUTKIMUSPÄÄLLIKKÖ, HELSINGIN YLIOPISTO
MMY: MATTI MYLLYKOSKI, DOSENTTI, TEOLOGINEN TIEDEKUNTA, HELSINGIN YLIOPISTO
- SAK: SYLVIA AKAR, ISLAMIN JA ARABIAN KIELEN ASSISTENTTI, HELSINGIN YLIOPISTO
RPU: RAIJA-LEENA PUNAMÄKI, PSYKOLOGIAN PROFESSORI, TAMPEREEN YLIOPISTO
- MKA: MUSTAFA KARA, PUHEENJOHTAJA, TAMPEREEN ISLAMIN YHDYSKUNTA
RST: RUBEN STILLER, TOIMITTAJA
JLA: JAAKKO LAAKSO, KANSANEDUSTAJA (VAS)
- PMU: PERTTI MULTANEN, KEHITYSMAATUTKIJA, HELSINGIN YLIOPISTO
OKI: OTSO KIVEKÄS, AKTIVISTI HELSINKI
EWE: ERIKA WECKSTRÖM, AKTIVISTI, TURKU
UKA: ULLA KARVONEN, AKTIVISTI, HELSINKI
MKU: MIKKO KUUSTONEN, MUUSIKKO, YK:N HYVÄN TAHDON LÄHETILÄS
HHU: HEIKKU HULT, STRATEGIAN LAITOKSEN JOHTAJA, MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
LER: LIISA ERÄNEN, SOSIAALIPSYKOLOGI, KATASTROFITUTKIJA
JPI: JUHA PIHKALA: PIISPA, TAMPEREEN HIIPPAKUNTA
- MPA: MAIJA-LEENA PAJARI, LÄHETYSTYÖNTEKIJÄ, SAIRAALANJOHTAJA, PAKISTAN

Esittelytekstit ovat samoja, mitä televisioruutuun ilmestyy taustoitukseksi kunkin puhuessa. Nuolella merkityt edustavat vieraita ääniä eli ei-kristinuskoisia ja ei-länsikeskeisiä näkökulmia ajankohtaisiin tapahtumiin. Olennaista on, ettei erilaisuus ei jää vain vierasvalintojen tuottamaksi implisiittiseksi jännitteeksi, vaan toimittajat rakentavat toiseutta myös keskustelun tasolla, muun muassa seuraavanlaisin kysymyksin.

- T1: mut jos nyt puhutaan vielä näistä (.)
ennakkoluuloista jota (.) myöski tiedotusvälineet
ovat levittäneet niin .hhh KRÖ HÖ HÖ höm (.) sylvia
→ akar, (.) ↑mitkä ovat ne yleisimmät ennakkoluulot joita
sitte (.) taas >tiedotusvälineet< ovat levittäneet.
SYLVIA AKAR

T2: .thh (.) no <kun> (.) <olet> elänyt tätä arkea niin #e#
→ (.) ja nähnyt sen uskonnon lähietäisyydeltä ja miten se
>toimii< niin .hhhh onko sillä ↑mitään (.) yhh yhteistä
tämän fundamentalismin kanssa=ja kaikesta tästä
>tavallaan< .hhh >pahasta< mitä tässäkin ollaan käsitelty.
(.) =>tunnistatko [tätä (.)] <arjessa>.
MAIJA-LEENA PAJARI
LÄHETYSTYÖNTEKIJÄ, SAIRAALANJOHTAJA PAKISTAN

Ensimmäinen kysymys pohjautuu tietämykseen ja jälkimmäinen omiin kokemuksiin. Myös meihin kuuluvat asiantuntijat ja asianosaiset voidaan siis roolittaa edustamaan toiseutta. Molemmat kysymykset näyttävät purkavan alkutilannetta eli muslimimaailman vierautta ja siihen liittyvää vihamielisyyttä. Ensimmäinen kysymys kohdentuu suoraan ennakkoluuloihin ja myös jälkimmäisen kysymyksen mitään-muotoilu preferoi kielteistä vastausta (Clayman & Heritage 2002, 211-212). Erojen korostaminen on vaikutuksiltaan paitsi jännittävää myös moraalista. Se haastaa keskustelijoita refleктоimaan ja perustelemaan omat moraaliset kantansa. Tämä efekti korostuu, kun muslimit itse kritisoivat keskustelun länsikeskeisyyttä. Lisäksi toiseuden tema toimii keskustelua dramatisoivana piirteenä. Erilaisuus on käsikirjoituksessa tuotettu ongelmaksi, johon yritetään löytää ratkaisua.

5.1.1.3 Virittävät kysymykset

Moraalisuus on viritetty kysymysrunkoon myös muutoin kuin erilaisuuden esiin tuomisena. Monet kysymyksistä kutsuvat selkeästi tekemään moraalisen johtopäätöksen. Esimerkiksi arvioimaan, onko jokin teko oikein ja hyväksyttävää,

T1: seuraava kysymykseni on (.) <että> onko afganistan (.)
nyt saamassa (0.2) mitä <ansaitsee>.

onko tietty toimintaperiaate oikein,

T2: mt' saako väkivaltaan vastata väkivallalla.

miten Suomen pitäisi toimia,

T1: no ↑nyt hyvät keskustelijat <↑kommentit>, (.) ↑pitääkö
suomen olla mukana (.) taistelussa (.) terrorismia vastaan.

tai onko mainittu henkilö syyllistynyt uhkaamaan tiettyä arvoa, sananvapautta.

T1: mt'.hh nyt kun yhdysvallat on julistanut sodan terrorismia vastaan niin (.) presidentti bush on sanonu et @joko olet meidän puolellamme .hhh tai >terroristien< puolella@. (.) .thh ↑ni onks nyt ↑vaarana sitten <että> tämmösellä puheenvuorolla >vaiennetaan< kriittiset äänet.

5.1.1.4 Erimielisyyden kutsuminen

Kysymysrunгон laatimisen lisäksi myös vastauksia pyritään suunnitteluvaiheessa ennakoimaan (Nuolijärvi & Tiittula 1997, 10). Televisiokeskustelun vieraat valitaan yleensä edustamaan tiettyä instituutiota ja tiettyä näkemystä asiaan. Heidät on siis osittain roolitettu keskustelun kulkuun jo etukäteen (Nuolijärvi & Tiittula 1997, 8). Tämä näkyy myös kysymysten tasolla. Sama kysymys voidaan esittää erilaisin painotuksin eri ihmisille. Kysymysmuotoilun avulla voidaan preferoida tietynlaista vastausta ja edesauttaa erimielisyyttä (vrt. Clayman & Heritage 2002; 208-209, 312).

T2: matti (.) myllykoski,=olet teologi ja raamatun: (.)
 → <tutkija>. .hh onko ↑nyt ↑syntynyt (.) #y#>hh< tavallaan
 rintamalinja, (0.2) kristityt vastaan hh muslimit. (.)
 → mitä mieltä olet.
 MATTI MYLLYKOSKI
 DOSENTTI, TEOLOGINEN TIEDEKUNTA, HELSINGIN YLIOPISTO
 MMY: ehkä jossain mielessä <osittain>. (.) >siis< inhimillisissä
 konflikteissa aina (.) >sisä<puoliset on oikeassa ja
 ulkopuoliset väärässä. --

T2: =>mit- miten on jyrki kähkönen<.=onko tässä nyt
 → rintamalinja .hh selvästi nähtävissä.
 JYRKI KÄKÖNEN
 KV-POLITIIKAN PROFESSORI, TAMPEREEN YLIOPISTO
 JKÄ: tota, (0.2) kröhm (0.3) pikemminki voisi sanoo niin
 että tässä tietyllä lailla kyllä >rakennetaan<
 rintamalinjaa, (0.2) tahattomasti tai tahallisesti, --

T2: mus[tafa kara.]
 RPU: [aikasemmin]ki.
 → T2: onko rintamaa.
 MUSTAFA KARA
 PUHEENJOHTAJA, TAMPEREEN ISLAMIN YHDYSKUNTA
 MKA: joo, (.) kyllä (.) rintama on ja eikä se ole mitään (.)
 uus asia, (.) ehkä tällä (.) mhh washingtonin ja new yorokin
 tapahtumalla se (0.3) .h tuli maailman tietoisuuteen.=>nyt
 siitä puhutaan >avoimesti<. --

Ensimmäinen kysymys on varovainen ja houkutteleva. Se korostaa puhujan omaa mielipidettä asiaan ja implikoi samalla sitä, että asiasta voi olla monenlaista mieltä. Seuraavassa kysymys on huomattavasti kärjistetympi. Siinä tiedustellaan selvää ja havaittavaa rintamaa, joka tarjoutuu myös helpommin kiistettäväksi. Viimeisessä

esimerkissä kysymysmuoto on suora ja yksinkertainen ja se tuottaa myös suoran vastauksen. Kysymyksen muotoilulla voidaan siis kutsua esiin erimielisiä kantoja rintamalinjasta eli keskinäisistä vihollisuuksista. Televisiokeskusteluissa erimielisyys tuo yleisölle dramatiikkaa. Erimielisyyttä kutsutaan ja sitä myös ilmaistaan avoimemmin kuin arkikeskustelussa. (Greatbatch 1992; 271, 277-279.) Erimielisyyden lietsominen puhujien välille on lisäksi toimittajan keino toteuttaa omaa rooliaan ulkopuolisena ja neutraalistisena toimijana (Clayman & Heritage 2002, 299-300).

5.1.1.5 Arvostelmien rajaaminen

Ohjelman käsikirjoitus rohkaisee erimielisyyteen ja täten myös monipuoliseen moralisointiin. Televisiokeskustelu on myös turvallinen ympäristö erimielisyyden ilmaisuun, koska toimittaja ohjailee keskustelua ja pystyy, paitsi provosoimaan vastakkainasettumista, myös hillitsemään riidan tarvittaessa esimerkiksi kontrolloimalla puheoikeutta tai vaihtamalla aihetta (emt. 288; Clayman & Heritage 2002, 320). Samalla kun televisiokeskustelun toimintaympäristö siis kutsuu arvostelmia, se voi myös rajoittaa niitä. Erityisesti käsikirjoitus rajaa puheenaiheita ja siten se myös arvottaa ja rajaa sitä, mitä voidaan arvostella ja mikä missäkin kohtaa on olennaista (vrt. Nuolijärvi & Tiittula 2000, 160).

```

MMY:          ---      .h mä pidän tätä
<↑ensiarvosena tärkeänä>, .hhh kristinuskossa,
(.) juutalaisuudessa (.) islamissa (.) kaikissa
uskonnoissa .hhh että nähdään (.) että me emme ole yksin
valkois[ia, ] (.) vaan meis[sä on myös mustaa. ]
→ T2:          [okei,]          [itsekritiikki mutta] vielä
näistä t- (.) #öö# terrori-iskuista ja (.) ja .hh
kostosta ynnä muusta niin ---

```

MMY esittää arvostelman hyvin kärkevästi ja sanojaan painottaen. Toimittaja kuitenkin merkitsee puheenvuoron vastaanotetuksi, vaikka se on vielä kesken, ja palauttaa puheen takaisin asiaan. Tämä agendan seuraaminen tuottaa arvostelmasta epäolennaisen ja samalla vähentää sen painoarvoa keskustelun kannalta.

```

PMU:  (mä voisin kommentoida tätä) palestiinan kysymystä
      *PERTTI MULTANEN*
      *KEHITYSMAATUTKJA, HELSINGIN YLIOPISTO*
      äsken tässä tuli niin asiattomia heittoja (.) <että>
      (.) niitä ei myöskään pysty oikeastaan korjaamaan
      lyhyesti kommentoimalla,
      (0.2)
T1:  e:mme >emme mee< palestiinalaiskysymykseen, --

```

PMY ilmaisee tässä paheksuntansa edellä sanottuja kommentteja kohtaan ja vihjaa, että sanottua pitäisi oikaista. Muotoilu on kuitenkin varovainen, koska toimittaja on jo kerran aiemmin katkaissut lähi-itä keskustelun ja merkinnyt sen epäolennaiseksi. Sama toistuu myös nyt, eikä puhuja saa lupaa jatkaa arvostelmaansa. Esimerkit osoittavat, että toimittajilla on valta rajoittaa sekä arvottaa keskustelijoiden moraalista puhetta.

5.1.1.6 Toiseuden torjuminen

Kun edellä tarkastelin ohjelmasuunnitelmaan rakennettua toiseutta ja moninaisuuden ihannetta, on asiasta tuotava esille myös käytännön toteutus. Vierias näkökulma saattaakin käytännössä törmätä käsikirjoituksen raameihin tai muuhun keskustelun hallinnointiin. Samalla tavoin kuin agenda rajaa arvostelmia, se voi rajata myös näkökulmia.

```

MKA:                [ jos kerran puhutaan ]
MKA: viattomien ihmisten (.) #m# (.) tappa:misesta. (.) .hh
      *MUSTAFA KARA*
      *PUHEENJOHTAJA, TAMPEREEN ISLAMIN YHDYSKUNTA*
      (me) muslimit, (.) neuvostoliiton hajoomisen jälkeen
      olemme kokeneet, .hh palestiinassa? (0.2) tsetsheniassa?
      (.) joukko ihmisiä tapettiin? .h bosniassa yhdessä
      kaupungissa ↓shcreberenitsassa 7000 ihmistä tapettiin?
      .hh naisia joukoittain raiskattiin? .h me elimme viimeinen
      10 vuotta tällä >vihalla<, (.) sut- s- #ööö# (.) .mhh
      pettymyksellä ja suuttumuksella, [.h missä MAAILMA OLI,
?:                [ ((hälinää))
MKA: [MIKSI EI KUKAAN SANO ETTÄ .hh MIKSI TAPET-]
?: [ ((hälinää)) ] ((hälinää))
---
MKA: -- ei maailma vaati natolta ilmaisku, (0.2) tää tappaa
ihmisiä, .hh ranskalainen kenraali sanoi @EI tarvitse.@
(.) siksi hän sai käsky: ranskan hallituksesta.=hän oli
kenraali. .hh ja (.) s- lännen (.) poliitiikka oli tämä.
=>.h yhdessä kaupungissa tapettiin 7000 ihmistä=me >surimme<.
.hhh VIELÄ EI NIIDEN HAUDAT LÖYTY, .h TÄÄ- E- SIELLÄ
KAIVAVAT NIIDEN RUUMIITA, .h MONET ON LÖYTÄNYT
OMAISTENSA >RUUMIIT<,
→ T2: mt' aivan varmas[ti. ]
MKA:                [>MIK]SI YK[SIPUOLISESTI KATSOTAAN<.]
→ T2:                [siihen, (.) siihen, (.) ]
      siihen uskomme mutta-

```

Puhuja (MKA) on huomattavan närkästynyt ja loukkaantunut maailmalle sen tekopyhästä länsikeskeisyydestä. Toimittaja tuottaa arvostelmasta jälleen epäolennaisen. Toimittajan toppuuttelu osoittaa, että väite on kenties totuudenmukainen mutta tässä yhteydessä turha ja ylimääräinen. Toimittajan reaktio saattaa tässä olla, paitsi agendan seuraamista, myös riitaisuuden rauhoittelua, koska puhuja huutaa ja myös elehtii vihamielisesti. Huomionarvoisaa on, että seuraavan vuoron nappaa toinen keskustelija, joka palaa

aiemmin käsitelyyn aiheeseen ja joka saa tuottaa vuoronsa rauhassa loppuun. Seuraavassa toimittajat keskeyttävät arvostelman jo ennen sen esittämistä.

```
RST:                                mä huomautan ihan
ly- (.) lyhyesti vielä kerran yhdestä asiasta
>että< i:slamilaisen fundamentalismin .hh uhreja ovat
muslimit. (.) .hh maltilliset- >sellaset< (.) ↑sellasessa
((imaami Chehab naureskelee taustalla))
maailmassa jota osama bin laden rakentaa (.) EI ole
sananvapautta,=siellä on vain yksi totuus. .hh
ja ↑sen (0.2) [maailman uhreja ↑ovat ↑myös] muslimit.
MKA:                                [ (                ) ]
MKA: mu[slimit] kärsivät (.) muutenkin.
RST: [ .hhhh ]
MKA: [jo ] 10 vuotta ovat >kär<sineet.=mutta [.h ] tässä (ei)
RST?: [#o-#]                        [ok-]
puhuta miten voidaan lo[pettaa, saanko- ]
RST?:                                [(no ok- (.) okei,] .h
MKA: [ (                ) ]
→ T1: [nyt ei, (.) [puheenvuoro] on ruben stillerillä [nyt.]
→ T2:                                [ei (.) ei (.) ei mennä siihen n[yt.] ]
```

Ensimmäinen puhuja (RST) luo tässä selkeän version siitä, kuka maailmassa on konna ja kuka on uhri. Muslimien edustaja (MKA) kiistää tämän jäsenyyksen, mutta toimittajat keskeyttävät kritiikin ja antavat ensimmäiselle puhujalle oikeuden jatkaa. Toinen toimittajista vetoaa puheenvuoron pyhyyteen, mutta toisaalta muualla keskustelussa välikommenteja ja keskeyttämisä on kyllä sallittu. Kyse saattaa tässä olla niin räjähdysherkistä vastakkaisista mielipiteistä, että näkökulmien rajaaminen nähdään turvallisempänä. Todennäköisesti rajaukset pohjautuvat ensisijaisesti kuitenkin agendan seuraamiseen. Monenkeskisissä televisiokeskusteluissa agendasta poikkeamista sanktiodaan yleensä herkemmin kuin vuorottelurakenteen rikkoutumista (Nylund, 2000, 122). Keskeytys legitimoii samalla toimittajan roolin keskustelun ohjaajana (emt. 162).

```
MKA: anteeksi saanko vastata minäkin. (.) kato, (.) minä olen
muslimien edustajana harvoista ihmisistä. (.) an- (.) t-
.h minä mak- öö vastaan koraanin kielellä, (.) mitä
koraani sanoo, .h kolme jakeita minä siteeraan, .hh
koraanissa jumala sanoo @taistelkaa maahanne miehittäjiä
vastaan niin kauan kuin olette ajaneet pois. .h eli
puolustakaa maahanne. .hh .h jos teillä on
hyökkäämättömyyssopimus (.) älkää rikkoko tätä
ensimmäisenä, .h jumala ei rakasta lupauksen rikkojia.
.hh ja kolmas jakee sanoo (0.5) ((nielaisee)) .thh jumala
((katsoo suoraan Stilleriä))
ei kieltää teitä osoittamasta ystävällisyyttä .hh ja
oikeamielisyyttä niitä kohtaan jotka eivät taistele teitä
vastaan uskontonne tähten .h eivätkä >karkoittaa< teitä
maastanne. .hh lähtekää atlantin >toiselle puolelle<,
>kerätkää sotilaita ja kalustoja? .hh katsokaa kuinka
nopeasti rauha laskeutuu maan päälle.
→ T2: .thh no niin, liisa eränen (.) on nyt vuorossa ---
```


MKA on tässä vihainen, koska ei ole saanut puheenvuoroa monista pyynnöistään huolimatta. Konfliktin ratkaisua koskevan arvostelman intensiteetti ja kiihkeys törmävät toimittajan no niin-kommenttiin, joka merkitsee kannanoton ikään kuin sivujuonteeksi ja palauttaa keskustelun takaisin asiaan (vrt. Kajanne 2001, 222). Katkelmat ovat esimerkkejä siitä, että samalla kun toiseutta puolustetaan, sitä voidaan myös tukahduttaa käsikirjoituksen varjolla. Tämä ei tarkoita, että toimittajan motiivina olisi väheksyä muslimin versiota tapahtumista, mutta vuorovaikutuksen lopputulos vaikuttaa syrjivältä. Kun epäolennaisina kohdellut puheenvuorot koskevat vierasta näkökulmaa, ne tuottavat mielikuvan kulttuurisesta itsekeskeisyydestä ongelman tarkastelussa. Agendan ja aikataulun toteuttaminen tehdään moninaisten näkökulmien kustannuksella

5.1.2 Alateemat

Käsikirjoituksen moraalinen sävy näkyy myös keskustelun teemoittelussa. Alateemoja ovat kristittyjen ja muslimien rintamalinja, terrorismin määritelmä, Suomen velvollisuus sodassa terrorismia vastaan ja koston oikeutus. Kussakin osiossa agenda sisältää jo itsessään moraalisia kannanottoja. Tämä tulee erityisesti esille teemaan johdattavissa alustuspuheenvuoroissa ja haastatteluosuuksissa.

5.1.2.1 Toiseuden puheenvuoro

Ensimmäisen osuuden teema on uskontojen välinen sota ja ennakkoluulot, mutta keskustelu aloitetaan ajankohtaisella aiheella USA:n mahdollisesta vastahyökkäyksestä Afganistaniin. Julkisessa keskustelussa Afganistan on määritelty terroristivaltioksi, jota täytyy rangaista. Haastateltavana on vieraan näkökulman edustaja, afganistanilainen pakolainen.

```
T1:   armeijat keskittävät (.) joukkojaan afganistanin rajojen
      (.) tuntumaan .hh ja niin tekevät myös kansainväliset
      >avustus<järjestöt. .hh odotettavissa on katastroofi <ilman>
      <gotaakin>. (.) .hhh kaksikymmentämiljoonaisesta kansasta
      ↑kolmannes on jo (.) >pakolaisena< maailmalla, .mhhh <ja>
→    nyt me tapaamme fyhden heistäf.
      ((insertti n. 1 min))
      ((muslimeja, moskeija, sotaa, haavoittuneita, pakolaisia))
      ((+ teksti: KRISTITYT VASTAAN MUSLIMIT?))
T1:   .th hamed normand, (.) ftervetuloaf.
      (0.4)
HNO:  fkiitosf.
      (0.5)
```

→ T1: mt' sä oot afganistanilainen, (0.2) t' miltä tuntuu kun koko maailma jännittää hyökkääkö yhdysvallat hhh sinun h (0.2) >isänmaahasi<.

Toimittaja esittelee aiheen tavalla, joka korostaa toisen osapuolen näkökulmaa: haastateltavana on ”yksi heistä”. Insertti kuvaa köyhyyttä ja kurjuutta ja ensimmäiseksi toimittaja tiedustelee afganistanilaisen tuntemuksia tapahtumien keskellä. Kysymyksen muotoilu luo kontrastin muun maailman ja puhujan välille. Muu maailma seuraa tapahtumia ikään kuin jännitysnäytelmää, mutta puhujalle kyseessä on isänmaa. Katastrofi, kansa ja isänmaa ovat kaikki tunnelatautuneita ja tukea ilmaisevia käsitteitä, vaikka ne onkin tässä upotettu kysymyksen johdanto-osioon neutraalin vaikutelman säilyttämiseksi (Clayman & Heritage 2002, 192-193). Koko haastattelun sävy on toiseuden puolustaminen. Tämä välittyy myös seuraavista kysymyksistä.

T1: >.thh< afganistanissa on ollu sota nyt kakskytkolme vuotta niin minkälaisessa kunnossa <maa ja kansa on>.

T1: .thhhh (.) ↑jos (.) yhdysvallat hyökkää afganistaniin niin (.)<mitä siitä seuraa>.

Sekä tuntemukset että seuraamukset ovat moraalisia kysymyksiä, jotka avaavat vastaajalle mahdollisuuden hyväksynnän tai paheksunnan osoittamiseen. Sen sijaan heikkouden, avuntarpeen ja viattomuuden korostaminen ovat jo itsessään moraalisia arvioita. Toiseuden pohdintaa jatketaan vielä avustustyöntekijän haastattelulla ja asiantuntijan arviolla siitä, onko Afganistan saamassa, mitä ansaitsee. Käsikirjoitus on tässä selkeän kriittinen vastaiskuja kohtaan, vaikka sanominen jätetään haastateltaville.

5.1.2.2 Aktivistin tuomitseminen

Kun edellinen alateema alkoi viattomuuden esiintuomisella, seuraavassa pohditaan vihollisen määritelmää eli sitä, kuka on terroristi. Haastateltavana on aktivisti ja tällä kertaa haastattelun sävy on syyttävä ja konfrontatiivinen (vrt. Berg 2003). Terroristisuus on ajan ilmapiirissä kova syytös. Kuten muutaman puhujan kommenteista käy ilmi, väitteitä aktivismin ja terrorismin sukulaisuudesta on kuitenkin esiintynyt julkisuudessa, joten haastateltava asetetaan tässä selittelyittä moraalisen arvioinnin kohteeksi. Harvey Sacksin ajatuksiin perustuu kielellisiin kategorioihin sisältyvä moraalinen (1972). Kategoriat eivät ole pelkkiä viattomia jäsenyyksiä maailmasta, vaan ne sisältävät sivumerkityksiä, moraalisia sävyjä, vastuita ja velvoitteita (Jayyusi 1991, 240). Kategorisointi on toimintaa, jonka voi

mobilisoida oikeuttamiseen ja vastustamiseen tilanteisessa puhetoiminnassa (Nikander 2002, 43-44). Terroristi-kategoria tekee seuraavassa moraalilyötä.

T2: --- kuka sanoo mh kuka on >terroristi<, (.) mikä sen
määrittelee,=onko ↑kivillä (.) koululapsia heittävä (.)
mhh irlantilainen terroristi, .hhh onko (.)
palestiinalaiskyliä tuhoava (.) israelin valtio
→ terroristi,=↑onko (.) globalisaatiota vastustava
mielenosoittaja .h terroristi.
(1 min) ((insertti katumellakoinnista))
T2: .mthh otso kivekäs, hyvää iltaa ja ter[vetuloa].=ole hyvä
OKI: [kiitos.]
→ ja istu. .hhh olet ee aktivisti.=olemme sopineet tästä
termistä ja hyväksyt ee sen, .hh monen asian ↑vastustaja,
→ (.) ↑ymmärrätkö sinä hh näiden terroristien tavoitteet.
OTSO KIVEKÄS
(0.6) *AKTIVISTI, HELSINKI*
OKI: no, (0.7) mä koen, (0.2) ymmärtäväni (.) mistä on <kyse>.
(.) >mutta< (.) mä en hyväksy <niitä> .h enkä mä aja
>samoja asioita<. .hh et mä voin ymmärtää (.) mist on
kyse, (.) tai luulla ymmärtäväni. (0.2) >mut se ei
tarkota et mä oisin samaa mieltä<.

Alustuksessa toimittaja ehdottaa suoraan mielenosoittajan ja terroristin rinnastusta. Myös insertti katumellakoista on jo sinällään mustamaalaava ja siihen vielä viitataan haastattelussa ikään kuin todistusaineistona aktivismin väkivaltaisuudesta. Se, että toimittaja erikseen vielä määrittelee puhujan lukeutumisen aktivisteihin, lisää johdannossa esitetyn rinnastuksen painetta. Myös kysytyt ymmärtäminen on käsitteenä latautunut ja vihjaa hyväksyntää, etenkin kun kysymyksen muotoilu preferoi myönteistä vastausta. Aktivisti kiistääkin jyrkästi juuri ymmärtämisen ja hyväksymisen välisen yhteyden. Puhetta on korostettu nopeutuksilla ja painotuksilla. Terroristien kategoriaan lukeutuminen on selkeästi uhkaava syytös. Samuutta haravoidaan haastattelussa muun muassa tavoitteiden, väkivaltaisuuden ja medianäkyvyyden osalta.

T2: >.mthh< terrori- #e# #m# voi varmaan sanoa että terrori
tarvitsee medianäkyvyyttä.=ja samoin myös #e# #a# (.)
→ aktivismi. puhut itse sellaisesta termistä kun
mediaspektaakkeli,=te >järjestätte< niitä. (.) .h
→ >tapahtumia<. .h >tahallaan< saadaksenne julkisuutta.=eikö
tässä ole (.) .hh yhteinen nimittäjä.
(0.8)
OKI: ↑mni-i, (.) se on tää nykyinen, (.) globaali media, (.)
joka on (.) tää- (.) >tietysti< #y# (.) jos sä haluat
lähtee sille linjalle et <media> .h on <syynä>, .h sekä
(.) >näihin mielenosoituksiin< että terrori-iskuihin, (.)
ni (.) voithan sä toki lähtee siitä että- #y# (.) #m# omaa
ehh [tahoasi(h) syy(h)ttämään(h)]. .hh .h <mutta>, heeh]
(yleistä naurua)
→ T2: [en emmä eh heh heh .hhh emmä oikein sitä kuitenkaan
hae vaan, (.) ehkä sitä että te i- (.) te tekin (.)
tarvitsette, .h #öy# julkisuutta. (.) ihan samalla tavalla
kun terroristitkin.

Toimittajan kysymysvuoro on mielenkiintoinen. Neutraaliuden ihanteen vuoksi toimittaja ei saisi esittää kannanottoja tai väitteitä (Clayman & Heritage 2002, 150-151). Väittämiä silti esitetään, mutta ne on upotettu kysymyksen kontekstualisoivaan johdanto-osioon (emt. 192-193). Yllä oleva kysymys on hyvin haasteellinen. Toimittaja aloittaa kysymyksen mutta tekee sitten itsekorjauksen, mikä jo osoittaa vuorossa jotakin mahdollisesti kelvotonta suhteessa ihanteisiin (emt. 158-159). Hän varoistaa väittämää terrorismin mediariippuvuudesta mutta tekee sitten taas suoran rinnastuksen aktivismiin.

Eräs tapa etäännyttää johdannon väitteet toimittajasta on 3. henkilön siteeraaminen (Clayman & Heritage 2002, 152). Mutta tässä toimittaja tukeutuukin vastaajan omiin sanomisiin ja muotoilee sitten kysymyksen preferoimaan myöntävää vastausta eli haastaa vastaajan myöntämään omat sanansa ja siten myös yhteisyyden. Haasteelliset kysymykset sisältävät ennakko-oletuksia, jotka näyttäytyvät neutraaleina niin kauan kuin vastaaja hyväksyy ne (emt. 208). Tässä aktivisti kuitenkin purkaa haasteen kääntämällä syytöksen logiikan päinvastaiseksi. Yllättävän vastauksen seurauksena toimittajan käsikirjoitus lipsahtaa esiin. Toimittajan metakommunikaatio paljastaa, että samuutta nimenomaan haetaan eikä vain tiedustella. Kysymyksen tarkoituksensa paljastuminen rikkoo neutralismia ja uhkaa journalismin mainetta (emt. 177). Se paljastaa myös sen, että toimittaja ei tässä kysy vaan syyttää. Seuraava katkelma on haastattelun lopusta.

→ T2: --- lyhyesti otso,
mikä erottaa terrorismin aktivismista.
(0.8)
OKI: paljonkin, (.) pikemminkin mä näkisin (.) että (.)
george bushilla >ja osama bin ladenilla< on >paljon enemmän<
yhteistä, (.) >k' kummallakaan on mejjän< kanssa yhteistä.
(.) .hh >heillä molemmilla< (.) on valmis vastaus,
>toisella< globaali ↑kapitalismi .h >toisella< islamilainen
valtio. >joka ratkasee< kaikki maailman ongelmat. (.) .h
>ja molemmat haluaa< valtaa. .hhh meillä ku- >meillä ei oo<
(.) mitään valmista ratkasuu miten maailman pitäis
toimia.=ei oo mitään patenttiratkasua joka yht'äkkii
poistaa ongelmat. .h[h ja (.) me ei haluta valta]a.=
→ T2: [katsotaan mihin tänä iltana,]
päädytään. Ekitoksiaf.

Myös lopetuskysymys on provosoiva: ikään kuin ero olisi epäselvempi kysymys kuin samuus. Päätöskommentti jättää aiheen yleisen arvioinnin kohteeksi: aktivistin oma sana on vain yksi mielipide muiden joukossa. Asetelma on uhkaava, koska se kyseenalaistaa puhujan kyvyn määritellä itse oma vastuullisuutensa. Päätymisen johonkin vihjailee myös mahdollisia vastaväitteitä ja erimielisyyttä ennen lopullista tuomiota. Tässä kohtaa

käsikirjoitus kuitenkin peittää. Keskustelijat antavat aktivistin omalle arviolle ”kredititä” päätelmän tekemisessä ja alkavat syyllistää aktivistien leimaajia. Painotus on aktivismin hyväksymisessä ja aktivistit roolitetaan vääristelyn uhreiksi. Lopulta koko rinnastamista paheksutaan avoimesti.

```

RST: eikö [ole aika vaarallista,] .hh yhdistää nyt aktivistit
PMÄ: [( )]. ]
      ja osama bin [ lade]n,
JLA: [kyllä.]
JLA: nimen[oma-]
RST: [sama]an paket[tiin. ]=
JLA: [nimenomaan.]=
JKÄ: se on erittäin vaarallista.
      ---
→ T2: <ok,> ak- (.) aktivisti ja osama samassa
      paketissa,=se (.) kuulostaa kieltämättä aika hassulta.
      =>mitä mieltä olette, (.) .hh te olette aktivisteja, hh
      tästä keskustelusta.

```

Kysymyksenasettelun kritiikki on niin voimakas, että toimittaja jopa reagoi siihen. Huvittavaa on, että toimittaja määrittelee rinnastuksen keskustelun tuotokseksi, vaikka ainoa, joka rinnastuksen on tehnyt, on toimittaja itse! Toisaalta se, että toimittaja kommentoi kritiikkiä on poikkeuksellista ja se vihjaa myös, että toimittaja asemoituu kritiikin vastaanottajaksi. Yleensä keskustelijoiden puhe otetaan vastaan vain minimipalautteilla, jolloin sanottu ohjautuu pääasiallisesti yleisölle (Drew & Heritage 1992, 41-42). Aktivistit puolustautuvat seuraavaksi syytöstä vastaan, mikä voisi olla luonteva sulkeuma siirtyä agendassa eteenpäin, mutta toimittaja palaa yhä vielä takaisin aktivismin ja terrorismin yhteisiin piirteisiin. Näyttääkin siltä, että tämä on toimittajan viimeinen yritys pitäytyä käsikirjoituksen mukaisissa juonenkäänneissä.

```

1 T2: mt' .h [raija]-leena punamäki:, (.) mitä yhteistä nuorilla
2 palestiinalaisilla itsemurhaiskujen (0.2) tekijöillä ja
3 nuorilla .hh aktivistella nyt (.) esimerkiksi on.
4 (0.2) >sinun nähdäksesi<.
5 (o.4) *RAIJA-LEENA PUNAMÄKI*
6 *PSYKOLOGIAN PROFESSORI, TAMPEREEN YLIOPISTO*
→ 7 RPU: .h no mun mielestä tässä tuli hyvin (.) aktivistit itse
8 sanoivat että se on kyllä, .hhh hhhhhb öö ((muljauttaa
9 silmiään)) (.) .h niiden yhteyksien (.) etsiminen on ehkä
10 .hhh todella keinotekosta, .hh täs tietysti vois s- sanoo
11 kehityspsykologina että .hhh onneks nuoruuteen (0.3)
12 #y# liittyy aika vahvasti tämmönen (.)
13 oikeudenmukaisuudentaju ja, (0.4) aika (.) tarkka katse
14 siihen että .h mitä on tapahtumassa ja .hhh myöskin
15 kolmanneksi tää (.) itse asiassa aika (.) .h vahva usko
16 siihen että voi vaikuttaa maailman asioihin. (.) .hh
17 ja tän vois ehkä sanoo että näitä kaikkia yhdistää siihen.
→ 18 (.) fjosta tietysti ystävämmeef heh .h fsanovat että siis
19 samassa (.) kopassa palestiinalaiset ja bin laden ja
20 niin pois päin mut[taf, ]
→ 21 T2: [mutta] eikö tämä mustavalkoinen

```

22 suhtau[tumi]nen ole, (0.5) ole sitä samaa °juuri°.

 23 RPU: [mm,]

 24 RPU: .mhh mt' mä sanon vaan nuorisosta että on siis (.) tarkka

 25 katse katsoo sitä että miten asiat menee ja missä on

 26 epäoikeudenmukaisuutta, .hh mustavalkonen (0.2) -suus

 27 ((katselee ympärilleen))

 28 varmaan leimaa meitä (0.2) <joka> ikästä ↑tällä hetkellä.

 29 =>koska mehän ollaan tämmösen niinku .hh sodan

 30 valmistamisen .hhh >hysteriassa< itse asiassa. (0.5)

 31 et mä en sanonu että nuorisoa (0.5) musta[valko]suus

 32 ?: [mm,]

 33 sinänsä leimais.

 → 34 T1: mutta ↑kenellä sitten on oikeus määritellä joku (0.2)

 35 ihminen terroristiks.=koska nyt tää on (.) epäselvä käsite,

Kysymyksen rinnastus on nyt pehmenetty Osama Bin Ladenista koskemaan nuoria palestiinalaisia (1-3), mutta myös vastaaja suhtautuu siihen hämmentyneesti takellessaan ja siten, että siihen on jo saatu vastaus (7-10). Puhujan hyväksyvään ja jopa kehuvaan asenteeseen nähden toimittajan tarkennuskysymys vaikuttaa jo epätoivoiselta inttamiselta (21-22) (vrt. Nuolijärvi & Tiittula 2000, 155). Se vahvistaa myös käsitystä siitä, että toimittaja on rakentamassa syytöstä. Syy tähän saattaa löytyä suunnitellusta teemanvaihdoksesta. Teemanvaihdos nojautuu ristiriitaan, jollaista ei keskustelussa ole syntynyt (34-35). Se sisältää arvostelijan arvioimisen. Näyttää kuin käsikirjoitus kutsuisi arvostelmaa aktivismista, jotta voisi sitten kyseenalaistaa tuomion oikeutuksen.

Kun kukaan keskustelijoista ei ilmaise syytöstä aktivismin terroristisuudesta, syntyy mielikuva, että toimittaja on yksinään se, jolle terrorismin käsite on epäselvä. Joka tapauksessa rinnastus on moraalista toimintaa, joka tuottaa uhkan aktivistien kelvollisuudelle ja vastuullisuudelle. Myös kyseinen vastaaja orientoituu väitteeseen näin ja tuottaa erityisen selkeän puolustuspuheenvuoron sitä vastaan määritellesään aktivistit paitsi hyväntahtoisiksi myös ”ystävikkömme” (19-20). Kaikkea julkista keskustelua ei saada näyttämöityä puhetilanteessa ja käsikirjoitukseen kirjattu leimaava syytös jää toimittajan harteille. Tässä näkyy jälleen agendan hallitsevuus keskustelun taustalla. Sekä vieraiden rooleja että kysymys-vastaus-sekvenssejä ennakoidaan tietyn kertomuksen tai todellisuuskuvauksen mukaiseksi (Nylund 2000, 230).

5.1.2.3 Suomi sotatilassa

Kolmas tema on Suomen valtiollinen rooli sodassa terrorismia vastaan. Johdatuksena tähän on everstin haastattelu. Haastattelun sävy on poikkeuksellinen ohjelman muuhun

ilmapiiriin nähden. Se muistuttaa perinteistä hierarkkista asiantuntijahaastattelua, jossa kysyjä tiedustelee ja vastaaja tietää ja neuvoo (Clayman & Heritage 2002, 190-191).

```
T2: .thh sota (.) terrorismia vastaan on tullut ↑meidänkin
lintukotoomme, (.) joudumme ottamaan kantaa (.)
ylilentoihin, .hh pankkitilien hh jäädyttämiseen, .hh
terroristisolujen h etsimiseen, .mthh kun ↑käynnissä on
sota terrorismia vastaan niin (.) ↑minkä puolesta ↑suomi
silloin taistelee.
(n.30s) ((insertti))
((armeijan kalustoa ja harjoituksia + teksti: SOTA TERRORISMIA VASTAAN))
T2: eversti heikki hult, (.) tervetuloa.
HHU: .thhh kiitos.=
→ T2: =mt' .hhh (.) mennään ihan (.) päivän (.) polttaviin
uutis- hh tapahtumiin ja aiheisiin,=suomen
tietotoimistolla t- (.) >kerrottiin< tänään että >venäjä<
on nyt h valmis näiden hh .h to- #yyhh# yhdysvaltojen
todisteiden näkemisen jälkeen .h syvästi muuttamaan
→ suhtautumistaan >natoon<. (0.2) ↑mitä tämä voi tarkoittaa.
(0.3)
```

Toimittajan alustus maalailee taustaksi uhkaavan vaaran ja epävarmuuden tilan: sota on käynnissä myös Suomessa. Kysymysvuorossa haastateltavaa kohdellaan sodankäynnin asiantuntijana, jolla on tietämystä tulkita ja selittää päivänpolttavia uutistapahtumia. Kysymyksen muotoilussa ei ole painostusta tai haasteita: vain epätietämys, johon kaivataan vastausta. Asiantuntijuus ei ole pelkkä titteli vaan se on tilanteinen rooli, joka rakennetaan vuorovaikutuksessa antamalla puhujan lausumille faktan status (Nylund 2000, 189). Myös seuraavat haastattelukysymykset ilmentävät tätä.

```
T2: .thhh no (.) koko maailma pidättää nyt >tavallaan<
hengitystä koska hhh yhdysvallat (.) ei ole vielä (.) .h
iskenyt. (.) .hh miksi hh <ei>.
---
T2: mt'.h jos ja <kun> (.) #y# isku tapahtuu niin #öö# #m# mistä
pitää silloin puhua. vastaiskusta vai kostoiskusta.
---
T2: .mth näistä uusista iskuista puheenollen katsotaanpa
tulevaisuuteen,=↑mitkä #eöö# ovat (.) terroristeille ne
otollisimmat kohteet. (0.2) maailmalla. (0.4) tällä
hetkellä.
```

Vastaaja roolitetaan joksikin, jolla on tietoa, määrittelyvaltaa ja ennustuskykyä. Erityisesti selitysten tiedustelu luo mielikuvan tiedosta, vastakohtana kannanotolle (Nylund 2000, 194). Tietämyksen tarkoitus on kenties luoda turvallisuutta maalaillun sotatilan keskellä. Joka tapauksessa asiantuntijuus asettaa puhujan moraalisesti ylempään positioon, koska tämän arvostelmat näyttäytyvät tärkeänä tietona. Viimeisen kysymyksen teema avataan myös yhteisen keskustelun aiheeksi.

T2: .thh no entä meidän suomalaisten rooli.=pitääkö meidän
olla nyt (.) aktiivisesti mukana (.) terrorisminvastaisessa
taistelussa. (.) .hh [vai- (.)] kelpaako tämä #e# (.)
HHU: [.hhh]
puolueeton (.) asema.
(0.8)
HHU: >eihän suo[mi] ole puolueeton<, (.) ei edes >tässä<
T2: [si-]
kysymyksessä, h eikä >voikaan< olla puolueeton.

T1: no ↑nyt hyvät keskustelijat <↑kommentit>, (.) ↑pitääkö
suomen olla mukana (.) taistelussa (.) terrorismia vastaan.

Everstille suunnattu kysymys ehdottaa kielteistä vastausta aktiiviseen osallistumiseen. Eversti kuitenkin kiistää tämän jyrkästi. Retorinen hän-liite vihjaa, että puolueellisuuden pitäisi olla yleinen selviö (vrt. Berg 2003, 105). Vastauksen kärkevyys ja närkästyneisyys on hyvä lähtökohta tarjota moraalinen ongelma yhteiselle kommentoinnille. Koska asiantuntijuus ja tietäjän auktoriteetti syntyvät aina vuorovaikutuksessa, dialogisessa keskustelussa tätä roolia voidaan myös horjuttaa. Dialogisuudella tarkoitan sellaisia televisiokeskustelun osioita, jossa vuoroja saa pyytää ja käyttää vapaasti ilman toimittajajohtoista kysymys-vastusrakennetta, jolloin puheenvuorot suhteutuvat toisiinsa tiiviimmin (Nuolijärvi & Tiittula 2000; 116, 173). Asiantuntijan rooli lisää puheen painoarvoa ja ehkä siksi se joutuu helposti myös erimielisyyden hampaisiin. Muut puhujat kyseenalaistavat myöhemmässä keskustelussa toimittajan everstille myöntämän tietäjän statuksen, jolloin myös lausunnot tasavertautuvat (ks. Analyysiluku 2). Toisaalta myös toimittaja näyttää suhtautuvan everstiin kahtalaisesti: alussa tietäjänä mutta lopussa kannanottajana, jonka sanomiset tarjotaan muille kommentoitavaksi.

5.1.2.4 Oikeuttaako viha koston

Viimeisessä keskusteluosuudessa käsitellään armoa ja anteeksiantoa. Ne määritellään johdannossa hienoiksi uskonnollisiksi ihanteiksi, jotka käytännön elämässä helposti unohtuvat. Vastapuoliksi nähdään edelleen islam ja kristinusko - käsikirjoituksen mukaan - vaikka asetelmaa on kritisoitu keskustelussa monta kertaa. Haastateltavana on piispa, jonka rooli on toimia kristillisen moraalikoodiston asiantuntijana ja äänitorvena.

T1: nyt (.) ↑hyvät [keskustelijat,] (.) me siirrymme puhumaan
(.) <armosta (.) ja anteeksiannosta>, .hhh tämän aiheen
yhteydessä, (.) .mthh eli (.) armo, (.) a-anteeksinanto,
(juonto katsojille)
(.) oikeudenmukaisuus, (.) >suvaitsevaisuus<, (.) .hhh ne
ovat kaikki hienoja sanoja- (0.2) sekä muslimien että
kristittyjen (.) juhlapuheista, (.) .thhhh <mutta> (.)

↑minne ne katoavat nämä (.) hienot sanat silloin kun (.)
 aseita kalistellaan.
 (n.45s) ((insertti))
 ((pätkä kristillisen kirkon puheesta + teksti: OIKEUTTAAKO VIHA KOSTOON?))
 T1: ↑piispa juha pihkala, (.) tervetuloa.
 JPI: kiitoksia.
 (0.3)
 T1: .thhh (0.3) ↑millä ↑mielellä sinä (.) kirkonmiehenä
 olet seurannut (.) valmistautumista >sotaan< (.)
 terrorismia vastaan.

 T1: .mhh mitä kristinisk- (0.2) kristinusko <sanoo> (.)
 <väkivallan> (.) <käytöstä>.

 → T1: .thh (.) ↑onko oikein tappaa j- (.) jumalan (.) tai allahin
 nimeen.=
 JPI: =.thh minusta ei koskaan ole oikein tappaa jumalan >eikä
 myöskään allahin< nimeen.
 (0.4)
 → T1: >kenen< puolella >jumala< on tässä hhh sodassa hh
 terrorismia vastaan.=
 JPI: .th #ö# jumala on niiden puolella jotka: h (.)
 rakentavat rauhaa, (.) .hhhh (.) edistävät (.)
 oikeudenmukaisuutta, hh .h ihmisarvosta elämää, (.)
 tasa-arvoa, h .hh #ä# k- kaikkia, (.) >kaikkia
 näitä positiivisia< (.) asioita tässä maailmassa.

Kysymykset vahvistavat perinteistä käsitystä siitä, että uskonto on moraalien tyyssija, josta löytyvät valmiit säännöt arjen ongelmiin (vrt. Adelswärd 1998). Kuitenkin viimeinen kysymyspari luo hupaisan jännitteen uskonnon perinteisen moraalisen statuksen ja nykymoraalin välille. Perinteen mukaisesti, uskontoa kohdellaan normistona, joka kertoo, mikä on oikein. Jumalan nimellä on myös auktoriteettia, joten sitä voidaan käyttää retorisena välineenä sodan oikeuttamisessa. Kysymys puolenvälinnasta luo kuitenkin mielikuvan, että Jumalalla on oma kantansa ja omat ihanteensa, mutta maailma ei pyöri näiden ihanteiden mukaan. Moraalin moninaistumisesta ja maallistumisesta kertoo jotakin se, että Jumala hahmotetaan tavallaan ulkopuoliseksi osallistujaksi, joka voi liittyä joidenkin toimijoiden puolelle mutta joka ei viimekädessä määrää sitä mikä on hyvää ja oikein. Kysymys ei kuulu, kuka toimii, kuten Jumala on käskenyt, vaan kenen puolelle Jumala asettuu.

5.1.3 Tarinan opetus

Televisiokeskustelun käsikirjoitus on temaattinen runko, jota pitkin keskustelu etenee ja pysyy kasassa. Kuten edellä on jo käynyt ilmi, tematisointi ja kysymykset sisältävät moraalisia oletuksia ja arvoituksia ja toimijoiden roolittamista. Mutta myös käsikirjoituksesta kokonaisuudessaan voi löytää tarinan kaltaisen juonen ja moraalisen

opetuksen. Ohjelman juoni alkaa uskontojen vastakkainasettelulla ja rintamalinjojen maalailulla ja pohtii välissä ennakkoluuloja, vihollisuutta, tuomitsemista ja sotaa, mutta lopulta kysytään, onko kosto oikeutettua ja mikä on anteeksiantamisen ja rauhan mahdollisuus. Viimeisessä osiossa asiantuntijalta tiedustellaan uskontoja yhdistäviä tekijöitä ja lähetystyöntekijältä pyydetään ikään kuin todistusaineistoksi raportti uskontojen välisestä rauhaisasta rinnakkaiselosta. Ohjelma lopetetaan samaisen lähetystyöntekijän haastattelulla. Seuraavat kaksi kysymystä ovat siitä.

T2: maija-leena pajari, (.) .thhh uskonnon nimissä voi tehdä myös:, (.) rauhan, (0.2) **toivottavasti**,=miten (0.2) me voimme rakentaa siltoja (.) uskonnosta toiseen.

→ T2: .th entä tämä <↑oman> (.) <uskon merkitys>. .h pitääkö kenties (.) >pitäisikö meidän ryhdistäytyä< omassa (.) uskossamme.

Rauha määritellään ensimmäisessä kysymyksessä ihanteelliseksi asiantilaksi. Toinen kysymys taas sijoittaa armon ja suvaitsevaisuuden jälleen uskonnollisiksi ominaisuuksiksi. Ryhdistäytymisen ajatus linkittyy alateeman johdanto-osioon, jossa mainittiin uskonnollisten ihanteiden ja sotaisan toiminnan välinen kiulu. Rauhan edellytykseksi hahmotetaan siis suoraselkäisempi uskonnollisuus. Jäsennys vihjaa, että moraaliset ratkaisut löytyvät uskonnosta. Loppujuonnossa tarinan opetus tiivistyy.

((loppujuonto katsojille))

T1: .hhhh (0.2) <↑kun> (.) sanotaan että maailma on pienentynyt ehkä se tarkoittaa juuri >tätä<, .mthh me >emme voi enää< <sulkea> silmiämme (.) muun maailman >asioilta<, .hh maailma on (.) tässä (0.2) >tänään<.
(0.2)

T2: .thh me >kaikki< olemme (.) vastuussa siitä minkälaista (.) maailmaa me (.) pidämme >pystyssä<, (.) kaikkien >pahojen< tekojen <ei> tarvitse kertautua kymmenenteen polveen.
(0.3)

T1: .thh <ja> nyt hyvät keskustelijat kiitokset (.) teille? (.) .th kiitokset (.) katsojille, .thh <ja> (.) rauhallista illan jatkoa, (.) kaikesta huolimatta.=

T2: =nukkukaa hyvin.

Matkan varrella alun sotaisa rintamalinjapuhe on muuttunut ihanteeksi anteeksiantamisesta, sovusta ja yhteisestä maailmasta, jossa jokaisen tulee kantaa oma vastuunsa. Lähtötilanteen ja lopputunnelmien erilaisuus luo mielikuvan keskustelun aikana ja keskustelun tuloksena syntyneestä viisastumisesta. Alussa kysyttiin, onko koston kierre välttämätön ja lopussa vastataan, ettei kaikkien pahojen tekojen tarvitse kertautua kymmenenteen polveen. On kiinnostavaa, että tavallaan tämä johtopäätös yhdessä

alateeman ja käsiäänestyksen kanssa arvottaa keskustelijoiden mielipiteitä. Viimeisen osion alaotsikkona on, oikeuttaako viha koston, ja äänestyskysymyksenä, onko vastaisku Afganistaniin oikeutettu. Kun ihanteeksi nimetään lopussa koston kierteen katkaiseminen, toiset keskustelijoista määrittyvät vastuullisemmaksi ja ihanteellisemmaksi kuin toiset.

Loppujuonto on todennäköisesti kirjoitettu etukäteen ja sen harmonien tunnelma on osin ristiriidassa keskustelun monien konfliktien ja riitaisuuden kanssa. Toisaalta juuri tuo kontrasti korostaa oivalluksen holhoavaa ja opettavaista sävyä. Kun toimittajat viimeiseksi hymyilevät kameralle ja toivottavat hyvää yötä kaikesta huolimatta, ohjelmasta välittyä myös terapeuttinen, rauhoittava funktio. Me voimme ottaa opiksemme, rauha on mahdollinen, sinun tulee kantaa oma vastuusi, on tähän keskustelukäsikirjoitukseen rakennettu opetus kotikatsojille. Tässä mediamaaliman trendi viihteen ja tiedottamisen sekoituksesta näkyvät hyvin. Televisiokeskustelu voi todella olla ”faktiota” tai ”dokudraamaa” (Nylund 2000, 238).

5.1.4 Johtopäätöksiä agendasta ja moraalista

Moraalin tuottamisen kannalta Maailmojen sota –ilta ei ole vain areena, joka välittää arvostelmia tietyistä teemoista ja tiettyihin kysymyksiin. Se on lisäksi käsikirjoitettu televisio-ohjelma, joka toimii julkisen keskustelun kentällä ja ottaa kantaa omissa jäsenyksissään, lähestymistavoissaan ja määritelmässään. Agenda voi puoltaa moninaisuutta ja marginaalisia ääniä, mutta se voi myös tukahduttaa niitä. Se voi virittää yhdelle toimijalle uhkaavan tuomion ja myöntää toiselle auktoriteetin aseman ja väheksyä kolmannen arvostelmaa epäolennaisena. Juonenkaari sodasta lähimmäisenrakkauteen tuo toivoa ja valistaa kohti parempaa maailmaa. Käsikirjoitus luo oman versionsa todellisuudesta. Se kuvaa tilanteen, jossa lähtökohtana ovat uskonnolliset rintamat ja ihanteena uskontojen keskinäinen yhteisymmärrys. Agenda ei ole vain toimituksellinen apuväline vaan se osallistuu itsekin julkiseen keskusteluun. Myös keskustelijoiden kriittiset huomautukset osoittavat tämän. Monet hyväksynnän ja paheksunnan ilmaukset kohdentuvat nimenomaan agendan ennako-oletuksiin. Journalistinen neutralismi ole sama kuin neutraalius (Clayman & Heritage 2002, 234). Ohjelmasuunnitelman laatiminen ja toteuttaminen ovat osa moraalin tuottamisen prosessia. Samalla agenda toimii temaattisena ja provokatiivisena runkona niille arvostelmille, joita seuraavaksi aion tutkia.

6 ANALYYSI 2: Arvostelmat vuorovaikutuksessa

Tässä luvussa aion tutkia keskustelijoiden tuottamia arvostelmia, niiden muotoilua sekä niiden suhteutumista toisiinsa vuorovaikutuksessa. Pääpaino on arvostelmien alkuperän ja erimielisyyden kysymyksissä. Teen aluksi katsauksen arvostelman ulottuvuuksiin ja sitten lähdän tarkastelemaan, millaisia arvostelmakehyksiä puheessa tuotettiin. Kysyn, kuka arvostelee, ketä arvostellaan ja miten moraalista erimielisyyttä argumentoidaan keskustelussa. Ensimmäinen osio on tavallaan esianalyysiä yhteentörmäysten tarkastelua varten. Toisessa osassa esittelen näiden kehysten törmäämistä toisiinsa. Kun toiminta yhden kehysten puitteissa on hyväksyttävää, voi se toisessa kehyksessä olla täysin vastuutonta. Erityisen kiinnostavaa on, miten erilaiset institutionalisoidut moraalit törmäävät keskenään sekä suhteessa yksilömoraaliin, kun ne asettuvat ketjuun pohtimaan toimittajan virittämää moraalista kysymystä. Myöskin asiantuntijan ja maallikon törmäminen, jota tarkastelen luvun lopuksi, on kiehtova kohta, joka paljastaa asiantuntijalausannon moraalisuuden. Törmäykset havainnollistavat moraalien moninaisuutta nyky-yhteiskunnassa.

6.2.1 Arvostelma

6.2.1.0 Empiirisiä havaintoja arvostelmasta

Arvostelma on eksplisiittistä moralisointia eli jonkin toiminnan, asiantilan tai ihmisen ääneen lausuttua arvottamista hyväksyttäväksi tai paheksuttavaksi, ihanteelliseksi tai vältettäväksi, kunnioitettavaksi tai halveksuttavaksi. Televisiokeskustelussa arvostelmapuheenvuoro voi **sekventiaalisesti** sijaita 2. position vastauksena toimittajan virittämään kysymykseen tai oma-alotteisena 1. position kannanottona tai 3. position kommenttina toisen puhujan vastaukseen. Arvostelmalla voi olla eri **aikamuotoja**. Se voi suuntautua menneeseen tapahtumaan, nykyhetkeen tai tulevaisuuteen ja se sisältää aina **näkökulman** tiettyyn toimintaan, asiantilaan tai ihmiseen. Näkökulma voi olla positiivinen eli hyväksyvä tai negatiivinen eli paheksuva ja se voidaan ilmaista eri tavoin. **Ilmaisumuotona** voi olla hyväksyntää tai paheksuntaa viestittävät *sanavalinnat* (esim. toiminta on järkyttävää tai kummallista). Tai arvostelma voidaan ilmaista *toimintakehoitusten* muodossa (esim. pitäisi-kommentit) taikka pohtimalla oikeanlaisia

keinoja jonkin epäkohdan ratkaisemiseksi. Nämä arvostelmat koskevat yleensä konkreettista toimintaa. Toimia voi silti jäsentää sekä realistisesti että idealistisesti. Esimerkiksi oikeanlainen ratkaisukeino voidaan perustella sekä välttämättömyytenä että periaatteellisuutena.

Astetta abstraktimpi **ilmaisumuoto** on *arvojen tai normien nimeäminen*. Tämä tarkoittaa puheessa toimintaa suuntaavan ihanteen tai epäkohdan määrittelyä tai sitten toiminnan säännöttämistä. Esimerkiksi laki, moraaliset periaatteet ja roolivelvoitteet ovat sääntöjä, jotka ylittävät yksittäisen toimintatilanteen ja ohjeistavat toimintaa abstraktilla tasolla. Spesifistä tilanteesta etäännytetty ilmaisumuoto on tavallaan myös toimijoiden roolittaminen hyviksi ja pahoiksi. Tällöin painopiste siirtyy toimintavalinnan arvottamisesta tekijän tuomitsemiseen, mikä tuottaa pysyvämmän vastuuttomuuden leiman kuin pelkän teon vääräksi osoittaminen. Arvostelman henkilöiminen kärjistää paheksunnan tai hyväksynnän seuraamuksellisuutta, koska kohteen sosiaalinen maine on siinä suoraan käsittelyn kohteena. Uhka on erityisen suuri, jos henkilöä ei rooliteta vain syylliseksi vaan myös konnaksi. Vastaavasti sankarin rooli liittyy toimijaan tilanteen ylittävää hyveellisyyttä.

Eräs arvostelmaa määrittävä piirre on **vastuullisuuden piiri**, siis se, mille alueelle moraalien valokeila kohdistetaan. Ulkopuoliseen kohdistuva syytös jättää itsen valokeilan ulkopuolelle, kun taas oman vastuun reflektointi sisällyttää itsen tarkasteluun mukaan. Näiden lähestymistapojen välillä on keskustelussa kädenvääntöä. Vuorovaikutteisesti arvostelma esiintyy puheessa erilaisina **toimintoina**, jotka vaihtelevat ilmaisumuodon mukaan. Toiminto voi olla teon *hyväksyntä tai paheksunta*, toimijaan kohdistuva suora tai epäsuora *syytös, kehu, puolustus, mustaaminen, ihailu tai armahtaminen*, asiantilan *maalaaminen uhkaksi tai ihanteeksi*, välttämätön tai ihanteellinen *toimintakehoitus* tai tietyn keinon *oikeutus tai sen tuomitseminen*. Myös toisen arvostelman *kannattaminen tai vastustaminen* on välillistä arvostelman tuottamista. Julkisessa vuorovaikutustilanteessa keskeistä on arvostelman **vakuuttavuus**. Toisen arvostelmaa voidaan *vahvistaa* mutta myös *oikaista, kyseealaistaa tai neutralisoida*, jolloin pyritään osoittamaan puheen epätietämys, epäjohdonmukaisuus tai epäoikeudenmukaisuus ja arvostelman uskottavuus horjuu.

Ristiriitaisessa televisiokeskustelussa arvostelmaa ei voi vain todeta, vaan se pitää **perustella** uskottavasti. Aineistossa perusteluina toimivat esimerkiksi sisäinen tuntemus, toiminnan seuraamukset, sääntöön tai auktoriteettiin vetoaminen, roolivelvoitteet- ja oikeudet, tekijän intentio, ihanteen tavoittelu tai pahaa vastaan taistelu, realismi ja keinojen rationaalisuus. Keskustelussa vedotaan myös erityistietämykseen sekä loogisiin päätelmiin. Suurin osa perusteluista mukailee keskeisiä moraalifilosofia teorioita (ks. esim. Airaksinen 1987). Teorioista on siis tullut arkipuheen resursseja (ks. Moscovici 1984). Tässä en kuitenkaan aio syventyä aiheeseen. Oman tutkimukseni kannalta perustelut ovat osa arvostelman retoriikkaa ja ne helpottavat arvostelmien paikantamista aineistosta. Ne muistuttavat myös moraalien avonaisuudesta. Moraali ei ole olemuksellinen kokonaisuus, vaan erimielisten toimijoiden tilanteinen konstruktio.

Arvostelmat tuottavat toimijoille erilaisia **rooleja**, joita aion seuraavaksi tarkastella hieman lähemmin. Sovellan tarkasteluun arvostelmakehyksen käsitettä. (ks. metodologialuku) Arvostelmalla on aina arvostelija, siis se kuka arvostelee, sekä arvostelun kohde, siis se mitä tai ketä arvostellaan. Puhuja ei aina ole arvostelija, vaan arvostelman päämies voi olla myös ulkoinen taho. Samoin kohteena voi olla läsnäolija tai tilanteen ulkopuolinen taho.

6.2.1.1 Arvostelija

Arvostelija viittaa tässä arvostelman lähteeseen. Lähde on se taho, joka on arvostelman päämies eli jonka kanta ja näkökulma arvostelmassa tuodaan julki. Eräs maallikkomoraalin muoto ovat arvostelmat, joiden lähteenä on yksilön omat tuntemukset tai käsitykset.

ESIM 6.2.1.1 / "OMATUNTO" (a)

- UKA: ↑mun mielestä on **täysin käsittämätöntä** että aikuiset ihmiset ja (.) fiksut ihmiset .hh voi edes kuvitella että terrorismia tai väkivaltaa voitais maailmasta (.) kitkeä pois käyttämällä vielä kovempaa väkivaltaa,
- OLK: minun on **>pikkusen< mua on kiusannu** täs koko keskustelussa aika lailla se että (.) .hh että tämä järkyttävä tapahtumasarja otetaan niinkun aseeksi meidän >sisäi<sissä kiistoissa,
- RST: .hh minua **hieman harmittaa** että kun .h kohteena on yhdysvallat .h niin tätä tekoa selitetään ikään kuin .h nämä tekijät olisivat globalisaationvastaisen taistelun .h vapustaistelijoita.

Arvostelman lähteenä voi olla myös muu kuin puhuja itse. Modernin moraalien moninaistunutta ilmentävät erilaisten instituutioiden toimintalogiikaksi, säännöiksi ja uskomuksiksi rationalisoituneet moraalit. Seuraavassa arvostelman lähteenä on instituutio. Tämä tarkoittaa, että tietty instituutio nostetaan moraalien alkuperäksi ja määrittäjäksi.

ESIM 6.2.1.1 / INSTITUUTIO (b)

- JLA: .hhhh (.)toivottavasti tämänkaltaiset hankkeet ovat nyt lopullisesti haudattu,=esimerkiksi **euroopan neuvosto** on sitä mieltä että >missään< tapauksessa tällai- tämänkaltaisiin .hhh kylmänsodan ja- #a# #aja# jää- (.) jäänteisiin ei pidä turvautua.
- TTI: --- .h eli ↑nyt pitäis käsitellä tää >tässä< vaiheessa kun nää iskut on tapahtunu niin sitä mitä tehdään niin .h ny- (.) niin tän kansainvälisen oikeusjärjestelmän >viime kädes< ↑**yk:n** ↑**peruskirjan** .hh <pohjalta>,

Instituution lisäksi moraalien rationaalisenä lähteenä voi olla jokin erityistietämys. Tämä viittaa siis tiettyyn uskomusjärjestelmään, johon arvostelma perustuu. Esimerkiksi tieteet sisältävät erilaisia ”asianlaita on näin” -retoriikkaan perustuvia arvostelmia. Tutkimustiedon nojalla voidaan muun muassa armahtaa aktivistit tai antaa toimintakehoituksia.

ESIM. 6.2.1.1 / ERITYISTIETÄMYS (d)

- RPU: -- .hh täs tietysti vois s- sanoo **kehityspsykologina** että .hhh onneks nuoruuteen (0.3) #y# liittyy aika vahvasti tämmönen (.) oikeudenmukaisuudentaju ja, (0.4) aika (.) tarkka katse siihen että .h mitä on tapahtumassa ja .hhh myöskin kolmanneksi tää (.) itse asiassa aika (.) .h vahva usko siihen että voi vaikuttaa maailman asioihin. --
- JKÄ: >se vaan miten i- **väkivalta on kansainvälises järjestelmässä muuttunut** niin< siihen ei (.) riitä nää perinteiset turvallisuuspolitiikan >keinot<=ja se ois pakko ymmärtää globaalissa maailmassa ja ruveta katsomaan sitä turvallisuutta >toisin<, --

Seuraavassa moraalinen päämies on tavallaan tervejärkisyys. Siinä arvostelmaa ei ole merkitty omaksi mielipiteeksi, eikä myöskään minkään ulkoisen tahon tai erityistietämyksen tuotokseksi, vaan se esitetään ikään kuin yleiseksi järkeilyksi jonkin asian laidasta. Perspektiivi on siis lähtökohtaisesti maallikon, mutta arvostelija jää näkymättömiin, kun arvostelma muotoillaan kuulostamaan itseäänselvyydeltä.

ESIM. 6.2.1.1 / YLEINEN TIETÄMYS (e)

→ OLK: -- **kyllä tämmösissä tapauksissa täytyy myös ottaa- ottaa huomioon** se että <että> tämä ai- että .hh että #ääh# (.) näin traagisen ja <maata> (.) järkyttävän tapahtuman jälkeen tulee sap- tulee- (.) vat johtajatkin sanoneeksi paljon semmosta mitä eivät ny niin aivan täsmälleen tarkota, --

JLA: -- .hh niin totta kai meidän täytyy arvioida myöskin se että, .hh miksi (.) miksi (.) miksi terrorismilla on (.) .hh eee niinkun joukkopohjaa. =>.hh ja **totta kai se aiheutuu** >köyhyydestä<, >nälästä< .h joka synnyttää katkeruutta- --

Edellä on siis lueteltu keskustelussa esiintyvät moraalin lähteet, joiden avulla puhuja voi argumentoida omaa vastuullisuuttaan. Näiden lisäksi mainittakoon vielä kaksi keskustelussa esiintyvää arvostelijaa, joita tavallaan osallistuvat moraalien tuottamiseen, mutta tilanteen ulkopuolelta käsin. Tällaisia ovat katsojapalaute sekä uhrien ääni, jota kiinnostavalla tavalla kohdellaan keskustelussa ”itse oikeutettuna arvostelijana”, ikään kuin hammas hampaasta periaate olisi sulautunut osaksi kulttuurista myyttiä oikeudenmukaisuudesta. Sekä katsojapalaute että uhrin ääni osallistuvat keskusteluun toimittajan kaltaisesta positioista, virittävien moraalisten kysymysten ja kommenttien muodossa. Arvostelmille voidaan varmasti kuvitella myös muunlaisia päämiehiä, mutta tässä keskustelussa moraalien alkuperäksi argumentoidaan siis yksilön tuntemukset ja käsitykset, auktoriteetti, erityistietämys tai instituutio ja yleinen tietämys.

6.2.1.2 Kohde

Arvostelma on aina jonkin kohteen arvottamista hyväksyttäväksi tai paheksuttavaksi. Kohde voi olla tilanteen ulkopuolinen taho tai läsnäolija. Se voi olla tietty toiminto taikka sitten nimetty tai tunnistettava henkilö ja se voi olla myös itse. Keskustelussa on runsaasti läsnäolijoihin kohdistuvaa arvostelua, mutta myös temaattisia eli puheenaiheisiin liittyviä arvostelmia esiintyy. Tällöin arvostellaan tilanteen ulkopuolista tahoja ja kohteena voi olla esimerkiksi jokin toiminta tai nimetty henkilö.

ESIM. 6.2.1.2 / TEMAATTINEN KOHDE (a)

→ MKU: -- meidän omassakin demokratiassa on jotain hämminkiä kun joka paikassa kohtaamme sellasen todellisuuden että ihmiset ovat sitä mieltä .hh että näin tulisi (0.3) >suomessa tehdä< koska ne ((kehitysyhteistyön määrärahat)) on häpeällisen alhaalla .hh ja samaan aikaan **hallituksemme** ei siihen ↑pysty.

JLA: -- >ei tartte ruotsista hakea< (.) ee >pääministeriä joka
→ laukoo kummallisuuksia<.=>kyllähän meillä on suomessa myös
sellainen **pääministeri** joka ei vielä< .hhh jokin aika sin-
e- sitten nähnyt anarkis- ee aktivismin ja terrorismin
välistä eroa,

RST: no mut **osama bin ladenhan** on tämän luonut teoillaan.
hän on leimannut muslimimaailman.

Läsnäolijoiden arvostelu on kiinnostavaa, koska keskinäistä kasvojen suojelua on myös pidetty vuorovaikutustilanteen keskeisenä tavoitteena (esim. Goffman 1967). Havainnot tukevat päinvastaista kantaa, jonka mukaan ristiriita ja keskinäinen argumentaatio on olennainen osa yhteisöllisyyttä (Billig 1996; 1991, 16-17). Tässäkin keskinäinen arvostelu on kietoutunut julkisen keskustelun argumentaatiopositioihin. Kohdentamattomin tapa on arvostella keskustelun kulkua. Tällöin jää avoimeksi, onko kohteena kannanotot vai toimittajien agenda. Metakommunikaatio on myös tehokas keino vaikuttaa niihin käsityksiin, jonka katsojat keskustelusta saavat (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 165).

ESIM. 6.2.1.2 / KOHTEENA KESKUSTELU (b)

→ SAK: ↑mun mielestä **tää keskustelu** taas vääristy
heti #m# #m# taas >tavallaan taas< kun ruvettiin puhumaan
armosta ja .hhh ja <tota> (.) anteeks antamisesta kun
.hh heti ajatellaan että ne on (.) ne on (.) #e# itsestään
selvästi kristillisiä käsitteitä.

→ TTI: niin ↑mun ↑mielest ↑on nyt vähän pelottavaa (.) #ä# #ä#
käsitellä tätä asiaa tässä vaiheessa uskonnollisin
termein ja puhua toisen pos- posken kääntämisestä ja niin
poispäin, --

Toisissa kommentteissa arvostelma on selkeämmin kohdennettu toimitustyöhön. Sekä kysymyksenasettelu että lähtökohtaoletukset saavat paheksuntaa osakseen. Ensimmäisen esimerkin anteeksipyyntö vielä korostaa kommentin epätavallisuutta ja tilanteista kelvottomuutta. Se kertoo, että huomautus saattaa toimittajan epäammattimaiseen valoon (Clayman & Heritage 2002, 178).

ESIM. 6.2.1.2 / KOHTEENA TOIMITUSTYÖ (c)

OLK: kovasti yksinkertais(.)taa minun m- >mielestä tätä
kysymystä< puhua >kristitystä< maailmasta taikka
.hh taikka: muslimimaailmasta.=islaminuskoisesta
maailmasta, (.) #ee# m- islaminuskoinen maailma on
>pahasti< jakautunut --- katotaan >meidän< (.) .hhh niin
kutsuttua >ristittyä< maailmaa niin täällähän nyt on #m#
meitähän on >joka< lähtöön,=ja ja huom=-huomattava osa ei kuu-
→ katso kuuluvansa siihen ollenkaan, (.) .h he- kovasti kovasti
yksinkertaistaa.=>musta **mä niinku en tykkää tästä**
kysymyksenasettelusta.=anteeks nyt vaa.

SAK: --- miksei enemmän nyt (.) nyt tos- (.)
 tosiaankaan puhuta sitä- .hhh oteta esiin näitä
 kristillisen maailman arvoja, (.) myöskin tähän,=jos kerta
 (.) <jos> kerta lähdetään siitä et täs on kerta kaks
 uskontoa vastakkain, (0.8) .thh mikä on (.) **mikä on jo väärä (.)**
väärä lähtö[kohta] mun [mielestä] niinkun #aa# [#a# alun]perinkin.
 KCH: [mm,] [(kyllä,)] [kyllä.]
 KCH: on se.

Arvostelma kärjistyy, kun se on kohdennettu nimeltä johonkin tiettyyn henkilöön. Tällöin kenellekään ei jää epäselväksi, kuka on syytettynä. Kohteen nimeäminen siirtää painopistettä jonkin teon arvottamisesta tietyn henkilön tuomitsemiseen ja vahvistaa uhkaa kyseisen henkilön maineelle.

ESIM. 6.2.1.2 / NIMETTY LÄSNÄOLIJA (d)

PMÄ: -- =>ja mä pidän jotenki <↑järkyttävänä> sitä että (.)
jyrkit ((viittaa Jyrki Kähköseen)) (0.6) tai sitte jotku
 >ympäristöministerit<, (.) leimaa >amerikkalaisia< täs
 tapaukses, (.) syyllistä[mällä heit]tä,
 T3: -- (viidio) kirjoittaa et- (0.2) ilmeisesti
kristinuskostakin on eri tulkintoja,=hän (.) sanoo
 → että **mäki-hakolaa** ei saisi nimittää kristityksi koska
 hän vaatii tappamista.

Hieman edellistä hienovaraisempi tapa on kohdentaa arvostelma epäsuorasti tiettyyn henkilöön. Tällöin syytös on vihjaileva, mutta syytetty on tilanteisesti kuitenkin kaikkien tunnistettavissa. Jälkimmäisessä esimerkissä kohteen varmistaa vielä se, että hän vastaa itse esitettyyn kritiikkiin.

ESIM. 6.2.1.2 / TUNNISTETTAVA LÄSNÄOLIJA (e)

PMU: (mä voisin kommentoida tätä) palestiinan kysymystä
 äsken **tässä tuli niin asiattomia heittoa** (.) <että>
 (.) niitä ei myöskään pysty oikeastaan korjaamaan
 lyhyesti kommentoimalla,
 UKA: -- ja sillen turvautuu tosi helposti (.) johonkin tosi
 → yksinkertas- (.) tettuihin ratkasuihin, **kuten just siihen**
<että> .h @no pommitetaan näitä ihmisiä tai tätä valtiota@,
 .h ihan niinkun sen valtion sisällä ei ↑ois ↑erilaisia
 ihmisiä, .hh (.) ja sit saadaan loppumaan tää ongelma.
 → RST: ↑miten te ↑lopettaisitte nyt (.) bin ladenin toiminnan.

Kohdennettu arvostelma voidaan muotoilla myös 1. persoonassa. Tällöin kohteena on minä tai me. Itseen kohdistuva syytös on kiinnostava, koska se toisaalta uhkaa minuutta mutta toisaalta toteuttaa myös kulttuurista itsekriittisyyden ja rehellisyyden ihannetta eli asettaa puhujan samanaikaisesti positiiviseen valoon.

kohdentuu läsnäolijoihin tai mahdollisiin kuulijoihin, ja ne ovat kaikkien julkisesti kuultavana ja arvioitavana. Puhujat voidaan asettaa vastuuseen sanomisistaan (Nylund 2000, 233). Tästä ovat hyvänä muistutuksena myös reaaliaikaiset katsojakommentit ja –kysymykset.

Juuruilussa toisen samanmielisyys pyritään myös varmistamaan ennen juorun kertomista, mutta kyseinen televisiokeskustelu ja sen yhteiskunnallinen ilmapiiri on erityisen ristiriitainen ja konfrontatiivinen. Arvostelman uskottavuus sekä puhujan vastuullisuus joutuvat jännitteisen kenttään ja oma kanta pitää yrittää perustella mahdollisimman hyvin. Hyvä argumentointi on siis erityisen tärkeää. Televisiokeskustelussa argumentointi on aina myös trialogista (Berg 2003, 312). Se on puhujien keskinäistä kilvoittelua yleisön vakuuttamisesta (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 285). Toinen toistensa johdonmukaisuutta tarkkaillaan ja heikot kohdat voivat johtaa koko arvostelman kyseenalaistamiseen. Seuraavat katkelmat ilmentävät puheen vakuuttelevuutta.

ESIM. 6.2.1.3 / KUULIJOIDEN PUHUTTELU (a)

```
JLA:  -- mutta sitä kautta ei saa luoda >sellaisia vihankuvia et koko
      islamilainen maailma<--yhdysvalloissa asuu kuusi miljoonaa
→    (.) muslimia. .h ajatelkaa <jos> yhdysvallat luo-
      loisi sellaisen viholliskuvan sisälleen,
      .h maahan hajoaisi.

RST:  s- sanoisin ihan lyhyesti (.) <että> ensinnäkin (.) #ee#
→    (.) jos tällöinen isku- ajatelkaa jos se olis kohdistunu
      suomeen.=>esimerkiks< jonku (.) .hhh #ee# s- #ee# (.)
      ihan mihin tahansa kohteeseen >täällä<. .h =>kyllä mun
      mielestä< yhdysvallat on ollu (.) <yllättävän
      pidättyväinen> tällä kertaa.=>siis olen oikein >ihmetelley<
      mielen malttia, --
```

Ajatelkaa jos-retoriikka puhuttelee kuulijoita. Se tekee myös näkyväksi puhujien projektin kerätä kannatusta omalle moraalilleen ja omalle vastuullisuudelleen. Puhujat tuottavat kuulijat yhteisen vastuullisuuden piiriin jäseniksi ja kutsuvat heidät kuvittelemaan vääränlaisen toiminnan seuraamuksia sekä tilanteen järkyttävyyttä. Moraali määrittyy tässä yhteiseksi asiaksi, jolle on relevanttia se, mitä kuulijat ajattelevat. Kutsu ajattelemaan on yhtäaikaaisesti velvoittava ja vakuutteleva. Se vetoaa vastuullisuuteen sekä suostuttelee.

Moraalien yhteentörmäyksen kannalta kiinnostavia ovat kohdat, joissa luodaan vastakkaisuuksia ja liittoumia puhujien kesken. Toisten arvostelmia voidaan tukea tai horjuttaa omassa kannanotossa. Samanmielisyyden ja erimielisyyden osoittaminen

korostaa oman kommentin ”pointtia” sekä vaikuttaa mainitun kommentin uskottavuuteen. Puheenvuoron suhteuttaminen toisen keskustelijan mielipiteeseen lisää keskustelun dialogisuutta (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 116), ja samalla se tuo myös moraaliset ristiriidat paremmin näkyviin. Kun puheenvuoroa ei saa itselle, lyhyet palauteilmaukset ja nyökkäily tai pään pudistelu toisen arvostelman lomassa ovat keinoja tukea tai horjuttaa arvostelmaa. Seuraavassa moraalinen erimielisyys korostuu, kun puheenvuoro on kohdennettu sanallisesti, elein ja ohjaajan toimesta suoraan kommentoitavalle taholle.

ESIM. 6.2.1.3 / DEMONSTROITU ERIMIELISYYS (b)

RPÜ: .hhh persianlahden sota,=**me** ollaan (.) >todella< **eri mieltä**,
 → ((katsoo Hulttia, jota näytetään sitten kuvassa))
 (0.2) sen #y# (.) tuloksista, (.) ja (.) 10 vuotta sitten
 me oltiin .hh samassa veneessä, .hh >hurmiossa< menossa
 .h edellisen bushin (0.3) perässä, (.) et kyl mun
 mielestä vähän (.) <jäitä hattuihin>.

Toinen tapa luoda luoda liittoumia ja vastakkaisuutta on esittää puheessa viittaus jonkun toisen arvostelmaan. Tällöin lähestymistapa on etäännytetyn ja viittaus on tehty 3. persoonassa, ikään kuin kokonaiskeskustelun tasolla, toimittajajohtoista kysymys-vastaus-rakennetta noudattaen (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 164). Kuitenkin myös toimittajalle suunnattu kommentti toimii oman moraalisen kannan korostuksena sekä toisen sanomisten tukena tai horjuttajana.

ESIM. 6.2.1.3 / VASTAKKAISUUDET & LIITTOUMAT (c)

TTI: -- ↑nyt (.) #e# ehkä näkisin asian #ee# hiukan
 >**eri lailla ku jaakko laakso**< ja katsoisin et eu-jäsenenä
 --- .h ni me ollaan ehkä pikkusen enemmän
 velvoit- (.) velvoittuneita (.) sitä kautta .h
 >osallistumaan< tähän (.) ---

→ PMÄ: .hh **olli kivinen sano ihan oikein** että tää on <niin suuri
 syöpä> että (.) meidän täytyy kyllä käyttää ↑kaikki
 mahdolliset konstit että me saadaan- (.) ja olla mukana
 siinä taistelus mitä täs nyt käydään ---

Omaa vastuullisuutta vahvistaa myös erimielisen arvostelman pätevyden kyseenalaistaminen. Myös moraaliset kannat ovat positioita, joissa tietyn kannan kritisoiminen on toisen kannan oikeuttamista ja päinvastoin (Billig 1996, 121). Kyseenalaistus voidaan tehdä välihuomautuksilla, välikysymyksillä tai ironisoivalla kommentilla. Keskeinen kritiikin aihe on arvostelman looginen epäjohdonmukaisuus (vrt. Billig 1996, 191-192). Toisen kannanotto voidaan myös neutralisoida tuomalla esiin arvostelijan puolueellisuus tai tietämättömyys, mikä tuottaa arvostelmasta

epäoikeudenmukaisen tai virheellisen. Samoin lisätiedon vaatiminen ilmaisee epäuskottavuutta. Erityisen tehokas moraalista vakuuttavuutta horjuttava keino on ironisointi, koska se kohtelee toisen kommenttia ikään kuin vakavissaan, siis siten kuin sen esittäjäkin, mutta tuottaa samalla sen perusteet epäpäteviksi.

ESIM. 6.2.1.3 / ARVOSTELMAN KYSEENALAISTAMINEN (d)

RST: -- kun puhutaan siitä et mitä nyt pitäis tehdä,=↑on ↑vain oikeestaan huonoja vaihtoehtoja, .hhh ja minusta on kyllä niin että kun .h noin >lyhyellä< tähtäimellä .h bin ladenin verkosto täytyy (.) kerta kaikkiaan .h pysäyttää .h niin siihen kuuluu myös se että #t-# ö- jos häntä ei luovuteta niin on tehtävä sotilaallinen isku, .hhh ja on myös annettava ↑sellanen pelote sellasille valtioille (.) .h jotka ↑antavat tällasille terroristijärjestöille mahdollisuuden toi[mia.]

→ JLA: [tarkoi]tатko saudi-arabiaa nyt esi-
esimerkiksi, <jemeniä ja irakia> vai mitä- (.) mitä valtioita.

T1: tei[ja tii-]
?: [äänes]te[tään,]
RST: [tässä] [tä-]

→ JKÄ: [flo]ri- (.) fror- (.) ffloridaf.
RST: tämä on [se ongel-]
JLA: [fflorida (.)] floridaf,
→ ((yleistä naurua))
RST: [täm- (.) tämä] on-
T1: [tei]ja tiilikai-]
T1: eh [heh]
JLA: [>kuubal]laiset terroristit miamissa<.

Yksi keskustelijoista (JLA) esittää puhujalle (RST) tarkentavan kysymyksen, joka paljastuu kuitenkin ironiseksi huomautukseksi annetun toimintakehoituksen epäloogisuudesta. Myös kolmas keskusteluvieras (JKÄ) yhtyy tähän ironisointiin eli liittoutuu kritiikin esittäjän kanssa. Sanailun vitsikkyys herättää lisäksi yleistä naurua, mikä nakertaa alkuperäisen arvostelman uskottavuutta entisestään. Katkelma implikoi jyrkkää ristiriitaa, koska se on esitetty osin päällekkäin toisen vuoron kanssa ja ilman toimittajan myöntämää puheenvuoroa ja vielä kohdennettu suoraan toiselle keskustelijalle (Greatbatch 1992, 280-285). Keskustelu on kaikkiaan hyvin ristiriitainen. Moraalisista kysymyksistä ollaan eri mieltä ja se osoitetaan avoimesti. Seuraavassa luvussa tarkastelen moraalista erimielisyyttä erilaisten arviointikehysten yhteentörmäyksinä.

6.2.2 Yhteentörmäykset

Moraalia voidaan tuottaa eri arviointikriteeristöillä ja siksi kelvollinen toiminta tietyssä tilanteessa voidaan määritellä hyvin eri tavoin (MacIntyre 1981). Moraalisten annanottojen

välille syntyy jännite, koska kaikki niistä toteuttavat kuitenkin moraalin funktiota, sosiaalista vastuuntuntoa. Erimieliset arvostelmat eivät siis sinänsä ole vääriä eikä yhtä totuutta ole löydettävissä, mutta tilantesesti erimielisyys tuottaa ristiitaisia moraalisuuden määritelmiä, joka provosoi keskinäistä konfrontatiivisuutta. Keskustelussa, joka koskee moraalisia aiheita ja joka koostuu eri alojen asiantuntijoista, yhteentörmäyksiä on paljon ja ne ilmentävät oivalla tavalla nykymoraalin rationalisoitua ja institutionalisoitua muotoa (Bergmann 1998, 290-291). Ristiriitoja syntyy myös suhteessa maallikkomoraaliin, jossa arvostelman lähde on ajatteleva ja tunteva yksilö. Konfrontatiivinen ympäristö paljastaa lisäksi neutraalina näyttäytyvän asiantuntijatietämyksen taakse kätkeytyvän moraalin. Koska uskontoa kohdellaan agendassa vanhakantaiseen tyyliin moraalin tyysijana, on kiinnostavaa katsoa, miten se törmää keskustelussa muunlaisiin arviointikehyksiin. Aloitan siis uskonnosta ja sen haastajista, sitten siirryn tutkailemaan rationaliteettien ja maallikkomoralisoinnin kohtaamisia ja lopuksi esittelen hölmistyneen asiantuntijan, jonka muut keskustelijat nostavat neutraaliudesta moraalin kentälle.

6.2.2.1 Uskonto vs. muut moraalit

ESIM. 6.2.2.1 / USKONTO (a)

```

1 T3:  -- joo ihan lyhyesti vaan että (viidio) kirjoittaa
2      et- (0.2) ilmeisesti kristinuskostakin on eri
3      tulkintoja,=hän (.) sanoo että mäki-hakolaa ei saisi
→ 4      nimittää kristityksi koska hän vaatii tappamista.
5      (0.8)
6 PMÄ: hä häh ((ontto naurahdus))
7  ?:   joo,
→ 8 PMÄ: siis (.) eihän tällasta rikosta voi tehdä- (.) mitään-
9      (.) >siis< (.) näin isoa rikosta ei voi tehdä kun täs
10     tapauksessa on tehty ja .hh kyllä mä oon sitä mieltä
11     että joka tällaiseen kerran syyllistyy niin- .h ja hänet
12     pystytään selvästi siihen osoittamaan niin #e# #m# hänel
13     ei oo >mitään< muuta paik[kaa muuta kun >kuoleman<tuomio.

```

T3 on toimittaja Jaakko Valaskivi, joka istuu netin ääressä ja välittää keskusteluun kiinnostavat katsojakommentit. Katsoja esittää nimetyn arvostelman, jonka mukaan kansanedustaja Mäki-Hakola ei ole komentiensa perusteella kelvollinen kristitty (3-4). Määritelmä on paheksuva ja tv-yleisöä edustavan katsojan mielipiteenä erityisen painostava syytös, koska se muistuttaa yleisön läsnäolosta, mutta Mäki-Hakola vaihtaa tarkastelukeyhikseksi lain ja sen rikkomisen ja puolustaa näin omaa vastuullisuuttaan lainkuuliaisuuden nimissä (8-13). Uskonto ja laki arvottavat tilanteen eri tavalla.

ESIM. 6.2.2.1 / USKONTO (b)

1 MKA: anteesi saanko vastata minäkin. (.) kato, (.) minä olen
 2 muslimien edustajana harvoista ihmisistä. (.) an- (.) t-
 3 .h minä mak- öö vastaan koraanin kiellellä, (.) mitä
 4 koraani sanoo, .h kolme jakeita minä siteeraan, .hh
 5 koraanissa jumala sanoo @taistelkaa maahanne miehittäjiä
 6 vastaan niin kauan kuin olette ajaneet pois. .h eli
 7 puolustakaa maahanne. .hh .h jos teillä on
 8 hyökkäämättömyyssopimus (.) älkää rikkoko tätä
 9 ensimmäisenä, .h jumala ei rakasta lupauksen rikkojia.
 10 .hh ja kolmas jakee sanoo (0.5) ((nielaisee)) .thh jumala
 11 ei kieltää teitä osoittamasta ystävällisyyttä .hh ja
 12 oikeamielisyyttä niitä kohtaan jotka eivät taistele teitä
 13 vastaan uskontonne tähten .h eivätkä >karkoittaa< teitä
 → 14 maastanne. .hh lähtekää atlantin >toiselle puolelle<,
 15 >kerätkää sotilaita ja kalustoja<? .hh katsokaa kuinka
 16 nopeasti rauha laskeutuu maan päälle.

Puheenvuoro on muslimien edustajana esiintyvän Mustafa Karan kommentti vastaiskujen oikeutuksen pohdintaan. Siteeraus kuvaa islaminuskoisten tapaa hahmottaa oikeanlainen ja hyveellinen toiminta. Uskonnolliset ohjeet törmäytetään sitten keskustelussa puheena olleisiin sotilaallisiin keinoihin (14-16). Rinnastus on esitetty miltei uhkauksen muodossa. Se osoittaa, että kyseessä on kaksi ristiriitaista moraalista tarkastelukehystä, joiden logiikka tuottaa yhteentörmätessään vain lisää pahuutta eikä varmasti johda tavoitteeseen.

ESIM. 6.2.2.1 / USKONTO (c)

1 TTI: =niin ↑mun ↑mielest ↑on nyt vähän pelottavaa (.) #ä# #ä#
 2 käsitellä tätä asiaa tässä vaiheessa uskonnollisin
 3 termein ja puhua toisen pos- posken kääntämisestä ja niin
 4 pois päin, .hh koska tää kansainvälinen oikeusjärjestelmä
 5 (.) joka (.) #y# sekin kyllä heijastelee tiettyjä .hh
 6 >arvoja< niin se on juuri .hh #eöö# ↑rakennettu sitä vart-
 7 (.) varten että sillä voidaan ↑välittää näitä erilaisia
 8 konflikteja, (.) ja >ja< pyrkiä ikään kuin jonkinnäköseen
 → 9 objektiiviseen ratkaisuun. .h eli ↑nyt pitäis käsitellä
 10 tää >tässä< vaiheessa kun nää iskut on tapahtunu niin
 11 sitä mitä tehdään niin .h ny- (.) niin tän kansainvälisen
 12 oikeusjärjestelmän >viime kädes< ↑yk:n ↑peruskirjan .hh
 13 <pohjalta>, (.) ja sen alta- antamin valtuuksin. ---

Jos edellisen esimerkin puhuja suhtautui uskontoon vakavasti otettavana moraalisen ohjeistona, tässä uskonto asetetaan ikään kuin omalle paikalleen, tietynlaiseksi koodistoksi mutta sivuun päivänpolttavista moraalisisista kysymyksistä (1-4). Sen sijaan kansainvälinen oikeusjärjestelmä ja YK määritellään oikeanlaiseksi tavaksi arvottaa tilannetta ja antaa toimintaohjeita (9-13). Kuten kahdessa edellisessäkin esimerkissä, kyse on kahden eri rationaliteetin välisestä kädenväännöstä.

6.2.2.2 Rationaliteetit vs. maallikkomoralisointi

Moraalin tuottamisen erilaiset kehykset tulevat hyvin esille ohjelman perinteisen käsiäänestyksen jälkeen, kun toimittaja pyytää kahta keskustelijaa perustelemaan kantansa. Äänestyskysymys kuuluu, onko Yhdysvaltain sotilaallinen vastaisku oikeutettu.

ESIM. 6.2.2.2 / ALIBI: INSTITUUTIO VS. PERIAATE

- T1: --- teija tiilikainen, .hhh miksi sä panit käden ylös.
(0.2)
- TTI: ↑sen takia et **mä kannatan yk-järjestelmää** ja jos sie- jos yk:n (.) #o# turvaneuvosto joka on j- kons- kansainvälisen .h turvallisuusjärjestelmän johtava (.) auv- auktorieetti ja mandaatin [antaja,] (.) <katsoo> (.) että on oikeutettu (.) ni jos mä en katso niin mä en tue yk-järjestelmää.
- T1: --- ulla karvonen miks et.
- UKA: koska- (.) ihmisten **tappaminen ei oo koskaan oikein**,=riippumatta siitä (0.2) <niinku> mitä ihminen on tehny niin ↑tappaminen ei oo ikinä oikein.

Politiikantutkija Teija Tiilikainen oikeuttaisi vastaiskun, kun aktivisti Ulla Karvonen taas tuomitsee sen. Keskusteluhan käydään tilanteessa, jossa iskusta vasta spekuloidaan julkisuudessa. Tutkija perustelee kantansa YK:n nimissä. YK muodostaa sen lähteen, joka määrittää hyväksyttävän toimintatavan. Aktivisti sen sijaan vetoaa absoluuttiseen yleisperiaatteeseen. Muotoilu muistuttaa uskonnollista moraalikoodia, mutta kehyksenä ei tässä ole uskonto, vaan tietty moraalinen periaate, jonka puhuja yksilönä allekirjoittaa. Bahtin teoretisoi, että sekä absoluuttiset normit että moraaliset auktoriteetit ovat alibeja, joiden taakse yksilö voi paeta vastuuntuntoista tilanteista ratkaisua (1993, 40-42). Vaikka periaateperustelussa suhde arvostelmaan on henkilökohtaisempi, kumpikaan kehys ei mielestäni mitätöi puhujan vastuuntuntoa, vaan molemmat kehykset on valjastettu nimenomaan tilanteisen vastuullisuuden argumentoimiseen tietyssä toimintatilanteessa.

”Miten Suomen pitäisi nyt toimia?”

Erilaisia moraalien tuottamisen kehyksiä havainnollistaa hyvin myös suhteellisen pitkä vapaan keskustelun episodi siitä, miten Suomen pitäisi tilanteessa toimia. Siinä näkyy yhteentörmäyksiä sekä eri rationaliteettien että rationaliteettien ja yksilömoraalin kesken.

ESIM. 6.2.2.2 / SUOMEN ROOLI (a) / EVERSTI

1 T2: .thh no entä meidän suomalaisten rooli.=pitääkö meidän
2 olla nyt (.) aktiivisesti mukana (.) terrorisminvastaisessa
3 taistelussa. (.) .hh [vai- (.)] kelpaako tämä #e# (.)
4 HHU: [.hhh]
5 puolueeton (.) asema.
6 (0.8)
7 *HEIKKI HULT*
8 *STRATEGIAN LAITOKSEN JOHTAJA, MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU*
→ 9 HHU: >eihän suo[mi] ole puolueeton<, (.) ei edes >tässä<
10 T2: [si-]
11 kysymyk[sess]ä, h eikä >voikaan< olla puolueeton.
12 T2: [mmm,]
13 T2: miksi [ei.]
→ 14 HHU: [.hh]h (.) suomi on (.) demokraattinen oikeus↑valtio,
15 (0.4) .mhh mt' (.) joka ei voi olla puolueeton #ähh#
16 rikollista h rikollisessa toiminnassa.=>vaan <on> (.)
17 >sen on oltava< (.) sitä vastaan. .hh (.) ↑valtion (0.3)
18 tehtävänä on suojella kansalaisiaan.=>se on< (0.4) .thh
19 t' se on valtion ensimmäinen >tehtävä<=>sitä varten
20 ↑valtiot ↑muodost- #ä# muodostuvat.=ja ne muodostetaan.
→ 21 .thhhh ja tälle toiminnalle on (.) selvät
22 kansainvälis-oikeudelliset ↑säännökset, hh (.) m- <sekä>
23 kansainvälisen >oikeuden< säännökset että sitten .mhhhhh
24 t' #öö# säännöksiksi luettavat- hhhh #e# kuten yk:n
25 >perus<kirja, (0.2) .h joka antaa (.) valtiolle .h (.)
26 tämän #eh# tämän (.) #e# toiminnan oikeutuksen (.) suojella
27 kansalaisiaan.

Keskustelu lähtee liikkeelle everstin haastattelun viimeisestä kysymyksestä, pitääkö ”meidän suomalaisten” olla aktiivisesti mukana terrorisminvastaisessa taistelussa. Suomen turvallisuuspolitiikkaan on perinteisesti liitetty puolueettomuuden ihanne, mutta nyt toimittajan puolueettomuusehdotus herättää everstissä närkästyneen vastustusreaktion (9). Puolueettomuus on everstin jäsenyyksessä mahdotonta suhteessa demokraattisen oikeusvaltion roolivelvoitteisiin eli lain noudattamiseen ja kansalaisten suojelemiseen (14-20). Arvostelman lähteeksi mainitaan kansainvälisen oikeuden säännökset (21-27), mutta valtion velvoitteet ovat myös puolustusvoimien omaa institutionaalista moraalialue. Osallistuminen on siis arvostelman mukaan ehdotonta, perusteluna on valtion rooli ja tuon roolin velvoitteet määrittelevät yk ja kansallinen turvallisuuspolitiikka.

ESIM. 6.2.2.2 / SUOMEN ROOLI (b) / MAALLIKKO

1 T1: no ↑nyt hyvät keskustelijat <↑kommentit>, (.) ↑pitääkö
2 suomen olla mukana (.) taistelussa (.) terrorismia vastaan.
3 (.) >ollin kivinen<.
4 *OLLI KIVINEN*
5 *KOLUMNISTI, HELSINGIN SANOMAT*
6 OLK: ↑totta ↑kai. minusta (.) #ee# eversti hult sanoi sen
7 varsin (.) varsin <laittamattomasti> tämän näin. .hh
8 ↑jollain lailla meille on >nyt on< tullu >semmonen<
9 kummallinen asetelma,=↑aivan kun tämä maailmanlaajunen
10 terrorismi,=kuka sen takana ↑onkaan,=ei olisi äärettömän
→ 11 vaarallinen asia ja, (.) .h mä haluan ↑lainata vaan m- #e#

12 yk:n pääsihteerin kofi annanin eilisiä sanoja, .hh
 13 sanoj- sanoja, hän=hän sano että on ↑vaikee- suunnilleen
 14 näin, >emmä muista täsmällisesti.=mut on< .h on=on ↑vaikea
 15 ajatella että o- >jo- jo-< joku vois olla vielä
 16 kauhistuttavampaa kun tämä isku ↑siellä,=>↑mutta .hh isku
 17 (.) #eää# .hh kem- biola- biologisilla aseilla (.) tai
 18 ydinaseilla olisi saattanu johtaa ↑miljoonien
 19 kuolemaan. --- .h ja kyllä meidän täytyy kaikkien (.)
 20 .h demokraattisten, (.) =>ja mutta vähä
 21 epädemokraattisempienkin maiden liittyä tähän (.) tähän
 22 (.) .hh tähän- #e# koska kyseessä on todellinen syöpä
 23 tässä maailmassamme ja kyllä se täytyy saada pois, .hh
 24 e- keinolla (.) millä hyvänsä.

Haastattelun jälkeen puheenaihe siirretään yleiseen käsittelyyn. Kolumnisti Olli Kivinen tukee everstin arvostelmaa osallistumisen välttämättömyydestä (6-7) ja paheksuu sitten uhkan vähättelyä. Kohde on me-muodossa, mikä luo arvostelmaan puhuttelevan sävyn (8, 19). Arvostelman lähteenä ja auktoriteettina käytetään YK:n pääsihteerää (11-13). Lopussa osallistumisen vaatimus vielä toistetaan (19-21) ja perusteluksi maalailaan pahuuden uhka, jota kuvataan syöpä-metaforalla (22). Pahuuden poistaminen määritellään niin tärkeäksi tavoitteeksi, että se pyhittää jopa käytettävät keinot (23-24). Arvostelma on samanmielinen kuin everstin kannanotto, mutta sekä auktoriteettilähteen käyttäminen että pahuuspuhe luovat tarkasteluun maallikkoperspektiiviä. Tässä yksilömoraalin perustana ei ole kuitenkaan omantunto vaan yleistietämykseen vetoava järkeily.

ESIM. 6.2.2.2 / SUOMEN ROOLI (c) / POLIITIKKO

JAAKKO LAAKSO
 KANSANEDUSTAJA, VAS
 1 JLA: olen samaa- (.) mieltä <mitä> olli kivinen totesi.
 2 (.) <mutta> (.) sitten tulee (.) ↓ero.
 → 3 (.) .mthh (.) eli (.) eli kun (.) #eh# eu:ssa **me** olimme
 4 valmiit toteamaan sen <että> jokainen (.) mahdollisuuksien
 5 (.) ja jokainen >kykyjensä< mukaan osallistuu (.)
 6 kansainvälisen terrorismin vastaiseen taisteluun, .hhh
 → 7 niin (.) >tämä todellakin< kuten (.) #öö# tasavallan
 8 presidentti (.) #öö# >tarja halonen< totesi, (.) merkitsee
 9 sitä että (.) #e# eu teki (.) myöskin (0.2) kannanotollaan
 10 selväksi sen et se ei ole (.) se ei ole sotilasliitto,

Kansanedustaja jättää mainitsematta tarkan erimielisyyden aiheen edellisen puhujan kanssa. Jatko paljastaa, että kyse on aikansa julkisessa keskustelussa paljon puhutusta konfliktinratkaisukeinosta, USA:n vastaiskuista ja Suomen tuesta niille. Kommentin mukaan mitkä hyvänsä keinot eivät ole sallittuja. Terrorismin vastaiseen taisteluun pitää osallistua, mutta sotilasliitto USA:n kanssa ei kuulu toimintavelvoitteisiin (10). Arvostelijaksi määritellään EU (3-4) ja lisäksi vielä tasavallan presidentti (7-8). Kommentin institutionaalista sävyä korostaa me-muodon käyttö EU:n yhteydessä (Drew &

Heritage 1992, 30). Puhuja tuottaa itsestään poliittisen instituution jäsenen (Nylund 2000, 200-201).

ESIM. 6.2.2.2 / SUOMEN ROOLI (d) / TUTKIJA

```
*TEIJA TIILIKAINEN*
*TUTKIMUSPÄÄLLIKKÖ, HELSINGIN YLIOPISTO*
1 TTI: -- ↑nyt (.) #e# ehkä näkisin asian #ee# hiukan
2 >eri lailla ku jaakko laakso< ja katsoisin et eu-jäsenenä
3 .hh (.) #e# jäsenenä unionissa jonka (.) .h 11 (0.2)
4 15:sta jäsen- (.) jäsenmaasta on nyt sitten mukana
5 artikla-5 (.) .h järjestelmässä joka täs >otetaan< käyttöön,
6 .h ni me ollaan ehkä pikkusen enemmän velvoit- (.)
7 velvoittuneita (.) sitä kautta .h >osallistumaan< tähän
8 (.) tähän #e# (.) työhön myöski- #e# (0.2) konkreettisesti,
9 (.) kun olisimme (0.5) >ilmantätä eu-jäsenyyttä<.
```

Myös Teija Tiilikaisen puheenvuoro on tuotettu asiantuntijuuden hengessä, tällä kertaa EU:n ulkopuolisena tutkijana. Puhuja on erimielinen aiemman kannanoton kanssa (2). EU säilyy arvostelman viitepisteenä, mutta jäsenyyden velvollisuudet tulkitaan eri tavalla. Myös Suomelta odotetaan konkreettisia toimia ja perusteluna ovat kaikkien jäsenmaiden asemaan heijastuvat Nato-maiden artikla-5-säädökset. Toimintaa arvotetaan siis yhä institutionaalisten jäsenyyksvelvoitteiden puitteissa, mutta moraalinen varsinkin sisältö määrittellään erityistietämykseen nojautuen.

ESIM. 6.2.2.2 / SUOMEN ROOLI (e) / MAALLIKKO

```
*ULLA KARVONEN*
*AKTIVISTI, HELSINKI*
→ 1 UKA: ↑mun mielestä on täysin käsittämätöntä että aikuiset
2 ihmiset ja (.) fikset ihmiset .hh voi edes kuvitella että
3 terrorismia tai väkivaltaa voitas maailmasta (.) kitkeä
4 pois käyttämällä vielä kovempaa väkivaltaa, .hh >eihän<
5 kukaan fiksu ihminen opeta lapsillekaan >et jos< toinen
6 lyö ni hakekaa rautatanko ja lyökää kovempaa.
```

Aktivisti Ulla Karvosen arvostelma luo jyrkän kontrasti aiempiin kommentteihin omatuntomoraalin painotuksillaan. EU:n puitteissa jäsenelty institutionalisoitu moraalitörmää tässä yksilötason arvostelmaan, jossa lähteenä on käytetty omaa mielipidettä ja perusteena omia käsityksiä fiksuudesta. Rationaliteetteihin suhteutettuna muotoilu korostaa puhujan omaa kompetenssia esittää arvostelmia. Fokus on siirtynyt yhä enemmän sotilaallisiin vastaiskuihin, jotka kannanotto tuomitsee epärationaalisina ja paheksuu lisäksi voimakkaasti niitä, jotka iskuja puoltavat (1-4). Määritelmä roolittaa puoltajat epäsuorasti tyhmiksi ja järjettömiksi. Erityisesti aikuisuuden vetoaminen (1) herättää mielikuvan oletetusta kapasiteetista toimia ja ajatella vastuullisesti, joka kuitenkin kyseenalaistuu vastaiskun puolustamisessa. Fiksuus ja aikuisuus ovat vahvoja vastuullisuutta

peräänkuuluttavia käsitteitä ja siksi retorisesti tehokkaita. Jäsennys on yksilöllinen ja myös konfrontatiivinen yksilötasolla. Kommentti haastaa esiin yksilön omat käsitykset ja oman ajattelun institutionalisoidun moraalin sijasta.

ESIM. 6.2.2.2 / SUOMEN ROOLI (f) / TUTKIJA

JYRKI KÄKÖNEN

KV-POLITIIKAN PROFESSORI, TAMPEREEN YLIOPISTO

1 JKÄ: tota- (.) tähän just mä haluaisin (0.2) puuttua. (0.4)
 → 2 <ja> (.) >todeta< (.) mitä (.) hult (.) sanoi niin siihen
 3 **todeta sen et** >jos< valtion tehtävä on (0.5) >turvata<
 4 kansalaistensa turvallisuus >niin< (.) se juuri tässä
 5 terrori-iskuis (.) näky, (.) että valtio ei kykene siihen
 → 6 sotilaallisin keinoin. (0.2) .hh (0.2) ja siihen >ei<
 7 voida sillon myöskään vastata >tota< sotilaallisin
 8 keinoin,=tämmöistä terroria voidaan toteuttaa (0.2)
 9 >tulevaisuudessakin< ja (.) sotilaalliset toimet eivät
 → 10 siihen riitä. --- (.) ja sillon on kiinnitettävä
 11 huomiota just siihen (.) m- mistä tää kannatus >tulee<.
 12 (.) minkälaiset olosuhteet >synnyttää< niitä kannattajia.

Käkönen ilmaisee samanmielisyytensä edellisen arvostelman kanssa (1). Lähestymistapa on tässä kuitenkin etäännytetty ja asiantuntijamainen. Kommentti nimetään oikaisuksi Hultin kannanottoon ja Hultin argumentointi määritellään virheelliseksi toteavalla ”asian laita on näin”-tyylillä (2-6). Asiantuntija asettuu siis toista asiantuntijaa vastaan. Käkönen tuomitsee vastaiskut ja mitätöi Hultin institutionaalisen moraalin (6-10). Oikeanlaiseksi ratkaisukeinoksi hän määrittelee sen sijaan olosuhteisiin puuttumisen (10-12). Kuten edellisessä aktivistin puheenvuorossakin, painotus on siinä, mitä Suomen ei pitäisi tehdä, mutta lähteenä on erityistietämys kansainvälisen järjestelmän ”faktoista”.

ESIM. 6.2.2.2 SUOMEN ROOLI (g) / ”TOISEN” NÄKÖKULMA

MUSTAFA KARA

PUHEENJOHTAJA, TAMPEREEN ISLAMIN YHDYSKUNTA

1 MKA: --- .hh sit (.) t- kolmanneksi (.) pitäiskö
 2 suomen? (0.6) va- (.) t- #öö# taistella sitä vastaan
 3 mitä on teh- .hh tämä: #a# nämät ongelma aiheutti
 4 >yhdysvallat<. (0.2) .hhh muslimimaissa, (0.2) .thh
 5 stiller, (.) #e# saa nauraa, (.) se on hänen asiansa,=mi-
 6 miljardi kolmesataa miljoonaa muslimia,=**me** (.) tunnemme
 7 sen sellaseks. (.) .hh mu- islamilaisissa maissa katolla
 8 ihmiset huutaa- (0.3) yhdysvaltain vastanen >isku<. (.)
 9 .h ne polttaa niiden lippuja, (.) .h ei ne polta (.)
 10 ((Stiller kuvassa, suu käy muttei kuulu))
 11 suomen lippuja, (.) .h eikä ne huuda (.) kuolema ruotsille.
 12 (.) .h eikä polta #i# p- s- ii- itävaltain liittokanslerin
 13 (.) esittävää nukkea, (.) .hh miksi yhdysvallat aiheutti
 14 tätä, .h sano, .hh olette meidän ↑puolella, (0.2) <tai> (.)
 15 terroristien puolella.
 16 (0.3)
 17 MKA: >se on sen oma ongelma<.

Keskustelu Suomen valtiollisesta roolista alkoi everstin kannanotolla, jossa paheksuttiin puolueettomuuden ajatusta. Muslimi Mustafa Kara sen sijaan tuottaa arvostelman joka paheksuu puolueellisuutta. Arvostelman lähteenä on kollektiivi, joka kuvataan uhriksi ja puhuja lukeutuu heihin myös itse (6-7). Me muoto on tässä eksklusiivinen (Nylund 2000, 201) ja se tuottaa muslimeista konfliktin toisen osapuolen. Täten se vahvistaa agendan luomaa vastakkaisuuksien asetelmaa. Vihollisen rooli langetaan Yhdysvalloille (3-4). Lisäksi Stiller nimetään vastustajaksi (5), kenties keskustelun aiempien erimielisyyksien vuoksi. Arvostelma kuvaa vihollisuutta ja luettelee sitten viattomiksi katsottuja tahoja (7-13). Yhdysvallat on konna, joka on pakottanut muita maita lausunnoillaan ja sen pitäisi hoitaa omat ongelmansa itse (13-17). Kommentti tuottaa siis arvostelman, jonka mukaan Suomen ei pitäisi osallistua USA:n toimien tukemiseen. Arvostelija kertoo, kuinka muslimit roolittavat tilanteen ja kehottaa ulkopuolisia olemaan sekaantumatta ongelmaan. Ääni on maallikon mutta perspektiivi ”toiseuden”. Keskustelun virrassa tämä aiheuttaa kulttuurisen törmäyksen ja muistuttaa myös moraalin näkökulmasidonnaisuudesta. Moraaliset kehykset voivat polveilla paitsi puhujien välillä myös puheen sisällä. Seuraavassa Olli Kivinen tuottaa perusteluksi omalle maallikkoarvostelmalleen institutionaaliset toimintalogiikat.

ESIM. 6.2.2.2 / SUOMEN ROOLI (h) / MAALLIKKO

OLLI KIVINEN

KOLUMNISTI, HELSINGIN SANOMAT

1 OLK: se vaan et (.) eihän >tietenkään< tässä oo >kysymys< siitä
2 että yksin >sotilaallis< keinoin, (.) päinvastoin,
3 .h tässähän täytyy käyttää koko valikko,=alkaen- alkaen
4 niinkun (.) .h mitä=mitä mitä mitä (.) muut puhujat tääl
5 on sanonu köyhyyden (.) .h köyhyyden po- va- vastustamisesta
6 ja kaikesta ↑tästä. (.) .h sot- sotilaalliset ovat niinkun
7 tässä tapauksessa semmonen välttämätön ensiaskel ja suoja-
8 (.) suojatyö? .h ↑jota jatkuu koko ↑ajan.=minusta=minusta
→ 9 niinkun minä ↑ed- minä ↑edellytän- mä ↑maksan (.) .h
10 hultille ja kumppaneille palkkaa <↑siitä> että ne suojelee
11 .hh oma- (.) omalla ta- omalla (.) ta- tavallaan (.) .hh
12 #ee# min- mi- minun=minun ja mun perheeni tule- tur-
13 ((Stiller nyökyttelee))
14 turvallisuutta.=↑samoin- samoin niinku ↑poliitikoille siitä
15 että he (.) et he ↑poliittisin keinoin tekevät sitä,=mut
16 tämä on yksi sektori vaan.

Arvostelman lähteenä on puhuja itse ja näkökulma on tavallisen kansalaisen. Tätä korostaa erityisesti viittaus itsen ja oman perheen turvallisuudentarpeisiin ja veronmaksuun (9-15). Puhuja vetoaa kansalaisen oikeuksiin, mutta logiikka on silti sama kuin Hultin kommentissa valtion velvollisuuksista. Arvostelma vahvistaa käsitystä siitä, että on olemassa eri instituutioita erilaisine toimintasääntöineen ja kun kukin sektori hoitaa omat

velvollisuutensa, päädytään oikeanlaiseen ratkaisuun (14-16). Institutionalisoitu moraalinen on siis valjastettu oman maallikkoarvostelman tukipylvääksi. Käkösen vastakommentti tyrmää arvostelman perusteet.

ESIM. 6.2.2.2 / SUOMEN ROOLI (i) / TUTKIJA

JYRKI KÄKÖNEN
KV-POLITIIKAN PROFESSORI, TAMPEREEN YLIOPISTO

→ 1 JKÄ: >se vaan miten i- väkivalta on kansainvälises
2 järjestelmässä muuttunut niin< siihen ei (.) riitä
3 nää perinteiset turvallisuuspolitiikan >keinot<=ja se
4 ois pakko ymmärtää globaalissa maailmassa ja ruveta
5 katsomaan sitä turvallisuutta >toisin<, .hhh toiseksi
6 tota (0.3) musta se kysymys on väärin asetettu, (0.3)
7 pitääkö terrorismi vastaa- (.) s- vastassa sodassa
8 suomi olla mukana, (.) ja (.) jos on niin kenen puolesta,
→ 9 (.) .hhhhh sen pitää olla mukana, pitää olla- (.) mut en
10 sano sodassa enkä taistelussa (.) vaan politiikassa terrorismia
11 >vastaan<,

Käkönen oikaisee edellisen puhujan jäsenyydet erityistietämykseen nojautuen, mikä kiistää samalla vastaiskujen oikeutuksen (1-5). Kommentti korostaa muutosta ja uutta tietoa suhteessa perinteisiin käsityksiin. Tutkijan parempi tieto toiminnan seuraamuksista luo perusteet oikaista väärä käsitys ja tarjota tilalle rationaalisempi arvostelma. Kannanotto näyttäytyy toteamuksena, joka lähteenä ovat puhtaat faktat (Potter 1996, 155-156). Silti myös tiede tuottaa uskomuksia siitä, miten maailmassa pitäisi toimia. Tieteellinen rationaliteetti on lähde, joka peittää ja neutralisoi moraalialia (vrt. Bergmann 1997, 240). Tämä osittaa, että arvostelmat ovat vuorovaikutuksessa rinnan, mutta eivät tasaveroisia. Moralisointi uppoutuu valtasuhteisiin. Käkösen varsinainen toimintakehoitus kuuluu, että Suomen tulee osallistua nimenomaan terrorisminvastaiseen politiikkaan eikä sotaan (9-11). Hultin artikuloimalle institutionaalillemoraaalille ei tämän valossa ole käyttöä.

Edeltävät katkelmat koskevat pohdintaa siitä, millainen toiminta Suomelta on kyseisessä tilanteessa oikein. Erimielisyyttä ja törmäyksiä syntyy runsaasti myös konfliktitilanteen syiden määrittelyssä ja ratkaisukeinoja pohdittaessa. Maallikon ja asiantuntijan äänet liikkuvat eri tasoilla, kumpuavat yksilöstä, insituutioista ja erityistietämyksestä ja luovat erilaisia moraalialisia versioita sosiaalisesta todellisuudesta. Seuraavassa luvussa esittelen törmäyksen, jossa asiantuntijuuden neutraali tietämys tuotetaan moraalialiseksi kannanotoksi.

6.2.2.3 Asiantuntijuus vs. moraalialisuus

MKA: =joo, (.) .hh mä haluaisin ensin kommentoida ton
everstin (.) puheita- (.) ---

Edeltävä kommentti kuvaa hyvin sitä keskusteluilmapiiriä, joka ohjelmassa vallitsee. Jos erimielisyyttä on, sitä ei emmitä esittää, myöskään asiantuntijaroolissa kohdellulle everstille. Asiantuntijahaastatteluissa yleensä toimittaja kysyy ja haastateltava tietää. Asiantuntijan rooli on rakennettu tilanteisesti antamalla vastaajan lausumille faktan status (Nylund 2000, 189). Ristiriitaisessa ja dialogisessa keskusteluympäristössä tämä asetelma voi rikkoontua. Asiantuntijaroolin horjuminen tulee erityisen selvästi esille, kun toimittaja kohtelee haastateltavaa perinteiseen tapaan tietäjänä, mutta muut keskustelijat mitätöivät roolin ja osoittavat ”tiedon” näkökulmasidonnaisuuden. Se osoittaa että identiteetit nojaavat aina tilanteisiin suhteisiin ja vaativat muiden vahvistuksen ollakseen uskottavia (Gergen 1994, 209).

ESIM. 6.2.2.3 / ASIANTUNTIJUUDEN MORAALISUUS (a)

1 T3: joo, historian ope kysyy täällä että (.) onko #o# (.)
 → 2 kysykää asiantuntijoilta onko olemassa vähääkään vastaavia
 3 tapauksia ja (.) mitä sotilaallisilla iskuilla on niissä
 4 voitettu. .hhhh onko koskaan voitettu mitään.
 → 5 T2: muistaako heikki hult esimerkiksi tän- (.) tällaisia
 6 tapauksia.

Nettitoimittajan (T3) välittämä katsojakysymys koskee sotilaallisten iskujen oikeutusta (2-4). Sen lopullinen muotoilu ehdottaa kielteistä vastausta ja on siis haasteellinen iskun kannattajille (vrt. Clayman & Heritage 2002, 211). Kysymys epäilee, johtaako kyseinen ratkaisukeino hyviin seurauksiin. Katsoja on esittänyt kysymyksen asiantuntijoille (2) ja toinen toimittaja (T2) ohjaakin sen puolustusvoimien edustajalle eli identifioi tämän tietäjäksi (Nylund 2000, 190-191). Toimittajan sanavalinta ”muistaa” on kiinnostava, koska se ei kutsu moraalista arviota tai perusteluita vaan tiedustelee raporttia historiallisista tapauksista. Aiemman kysymyksen moraalinen haastavuus on poissa. Eversti alkaa raportoida mutta törmääkin vastarintaan.

ESIM. 6.2.2.3 / ASIANTUNTIJUUDEN MORAALISUUS (b)

HEIKKI HULT
 STRATEGIAN LAITOKSEN JOHTAJA, MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
 8 HHU: <kyllä>, (.) esimerkiksi 10 vuoden takaa persianlahdelta.
 9 (0.5) kun terroristivaltio [hyökkä[si-
 → 10 RPU: [mitä [voitettiin,
 11 JKÄ: [mihis- (.)
 12 JKÄ: [mites se- mikäs=mi[täs siellä-]
 13 MKA: [(mitä) voitettiin, (.) mikä] on sen tu]llos.
 14 HHU: [hyökkäsi] pieneen-]
 15 JKÄ: [mitäs siellä ratkastiin,]
 16 HHU: [pieneen valtioon,] <ja> (.) se saatiin
 17 sotilaallisella voimalla ulos sieltä [kuwaitista.]
 18 JLA: [mitä sillä]

- 19 JLA: ratkaistiin.
 20 JKÄ: saddam hussein tukee edelleen terroristeja.

Hult nimeää erään muistamansa tapauksen eli tarjoaa esimerkin sotilaallisten keinojen toimivuudesta. Tämä herättää kuitenkin sankan vastalauseiden ryöpyn (10-20). Muut keskustelijat kysyvät, mitä hyvää iskuista muka seurasi, eli kyseenalaistavat everstin argumentaation pätevyuden. Tietämys muuttuu samassa hetkessä moraaliseksi kannanotoksi, jota vastustetaan ankarasti. Vastustuksen jyrkkyyttä kuvaa se, että kyseenalaistukset on tuotettu kaoottisesti ja kesken toisen puheenvuoron (vrt. Greatbatch 1992, 283). Samalla sotilaallisen toimintalogiikan oikeutus konfliktin ratkaisukeinona horjuu. Seuraava puheenvuoro jatkaa samoilla linjoilla ja paljastaa Hultin kannanoton moraalisuutta vielä entisestään.

ESIM. 6.2.2.3 ASIAANTUNTIJUDEN MORAALISUUS (c)

RAIJA-LEENA PUNAMÄKI

PSYKOLOGIAN PROFESSORI, TAMPEREEN YLIOPISTO

21 RPU: mä vaan lyhyesti sanon et mun mielestä on kyllä
 22 hyvin (0.4) ↑tekopyhää tää niinkun demokratian ja
 23 vapauden puolesta suomi lähtee sotaam- (.) sotimaan ja
 24 käyttää >todella< tätä samaa kieltä mitä yhdysvaltain
 25 presidentti, .hh koska .h jos me todella (.) .h
 26 vastustetaan ↑kansanmurhaa niinkun tässä on >tapahtunut<,
 27 viiden (.) #m# miljoonan ihmisen pa- >kansanmurha<, .h
 28 niin sehän todella tapahtui myöskin tschetseniassa? .hhh
 → 29 persianlahden sota,=me ollaan (.) >todella< eri mieltä,
 30 ((katsoo Hulttia, jota näytetään sitten kuvassa))
 31 (0.2) sen #y# (.) tuloksista, (.) ja (.) 10 vuotta sitten
 32 me oltiin .hh samassa veneessä, .hh >hurmiossa< menossa
 → 33 .h edellisen bushin (0.3) perässä, (.) et kyl mun
 34 mielestä vähän (.) <jäitä hattuihin>.

Kannanotossa kritisoidaan sota-argumentoinnin epäjohdonmukaisuutta, mikä tuo kysymyksen yhä selvemmin moraalien alueelle. Arvostelma on esitetty yksilön mielipiteenä. (21, 33) Kommentti paheksuu ensin sotaanlähtöretoriikan tekopyhyyttä yleensä ja erimielisyys kohdennetaan sitten suoraan Hultille, jota näytetään myös kuvassa (29-31). Sivumennen sanoen tämä näyttää hölmistyneeltä. Puhuja (RPU) arvostelee sokeaa USA-ihannointia ja kiistää perusteet sotilaallisten toimien oikeutukselle (29-33). Me-pronomin (32) luo vastuullisuuden piirin, johon Hult selvästi kuuluu, ja sitä puhutellaan paheksuvasti. Lopun rauhoitteleva toimintakehoitus on toruva ja miltei holhoava (33-34). Sen sävy on jotakin täysin päinvastaista kuin miten haastatteleva toimittaja everstiä kohteli. Hult on tässä arvostelman kohteena vain epäsuorasti, mutta asiantuntijan tietäväisyys on silti joutunut hurmioituneen vastuuttomuuden valoon.

6.2.3 Johtopäätöksiä arvostelmista ja törmäyksistä

Moraalia tuotetaan puheessa esittämällä arvostelmia teoista ja toimijoista. Tämä on samalla oman vastullisuuden tuottamista. Arvostelmakehys osoittaa tahon, jolla on kompetenssi määrittää moraalialia sekä tietyn kohteen, jonka puitteissa oikeanlaista toimintaa artikuloidaan. Kun kohde on nimetty tai tunnistettava taho, arvostelu kärjistyy yleisestä paheksunnasta tietyn henkilön tuomitsemiseen tai ihailuun. Keskustelussa on runsaasti keskinäistä arvostelua, mikä vihjaa ilmapiirin jännittyneisyydestä ja keskinäisestä kädenväännöstä uskottavuuden suhteen. Ristiriitaisessa televisiokeskustelussa keskeinen osa arvostelua on kuulijoiden puhuttelu sekä moraalin vakuuttava argumentoiminen. Kannanottojen uskottavuus on tärkeää oman vastuullisuuden uskottavuudelle ja omaa moraalista kantaa voidaan vahvistaa myös toisen argumentaatiota kyseenalaistamalla.

Erilaisten arviointikehysten puitteissa voidaan tuottaa erilaisia päteviä arvostelmia. Kun osallistujat ovat sekalaisia ja ilmapiiri on erimielinen, nämä kehykset törmäävät toisiinsa. Yksilötasolla tuotettu maallikkomoralisointi pilkahtelee erilaisten institutionaalisten ja rationaalisoitujen moraalikehysten lomasta. Tieteellinen moraalialia voi mitätöidä maallikkomoraalin epärationaalisenä, mutta toisaalta yksilömoraalialia voi myös paheksua institutionalisoitua moraalialia ja tehdä neutraalina näyttäytyvän asiantuntijan moraalin näkyväksi. Kamppailua käydään myös asiantuntijuuksien kesken, jolloin erilaiset toimintalogiikat, velvollisuudet ja uskomussysteemit asettuvat vastakkain.

Keskustelu on hyvin erimielistä ja erimielisyyden jyrkkyys kertoo myös siitä yhteiskunnallisesta kontekstista, jossa arvostelmat on esitetty. Keskustelu esitetään yleisölle ja se vaikuttaa yleisön käsityksiin. Akuutin konfliktin ilmapiirissä arvostelmia - myös toimittajan ja asiantuntijan vuoroja - kohdellaan tärkeinä ja seuraamuksellisina. Ristiriitaisuudet heijastelevat lisäksi julkisen keskustelun leirejä. Arvostelmat suhteutuvat tiettyihin julkisiin argumentaatiopositiioihin. Nämä positiot lävistävät erilaisia moraalikehyksiä. Tiettyä kantaa voidaan puolustaa erilaisten moraalien valossa. Seuraavaksi lähden tutkailemaan Maailmojen sota -illan kulttuurisia ja yhteiskunnallisia ulottuvuuksia hieman tarkemmin.

7 ANALYYSI 3: Arvostelmat osana kulttuuria

Merkitystuotanto tapahtuu paikallisesti, mutta se on aina uponneena johonkin laajempaan kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Tässä luvussa tarkastelen, kuinka televisiokeskustelussa esitetyt arvostelmat toisaalta muokkaavat kulttuurisia käsityksiä ja kuinka ympäröivä yhteiskunnallinen konteksti toisaalta muokkaa arvostelmien tuotantoa. Kyseessä on kaksisuuntainen prosessi, jossa kulttuuriset merkitykset ja yhteiskunnalliset väittelyt valuvat keskusteluun ja pongahtavat sitten puheenvuorojen jäljiltä takaisin kulttuuriseen varantoon. Tutkin ensin vahvoja moraalisia samanmielisyyksiä, sitten julkisen keskustelun vaikutuksia moraalin tuottamiseen ja lopuksi pohdin, millaiset moraaliset kysymykset kyseistä historiallista keskustelua hallitsivat. Kun edellä keskityin arvostelman muotoiluun, tässä luvussa painotus on arvostelmien sisällöissä ja sisältöjen tuottamisen prosesseissa, julkisella areenalla ja julkisen keskustelun jatkumona.

7.3.1 Moraaliset samanmielisyydet

Riitaisassa keskustelussa huomiota herättävät sellaiset epäkohdat ja arvot, joihin puhujat orientoituvat poikkeuksellisen samanmielisesti. Seuraavassa tarkastelen ensin vahvaa käsitteellistä samanmielisyyttä sekä siihen kietoutuvaa samanmielistä päätelmää ja sitten epäkohtiin ja arvoihin liittyvää samanmielisyyttä. Ennen katsantoa on kuitenkin syytä korostaa, samanmielisyys ei tässä tarkoita sitä, että kaikilla läsnäolijoilla olisi sama mielipide, vaan se viittaa vuorovaikutuksessa ilmenevään samanmielisyteen. Kun moraalinen orientaatio on yksimielisesti vahvan negatiivinen tai positiivinen, syntyy mielikuva kulttuurisesta itsestäänselvydestä.

7.3.1.1 Leimaaminen

Arvoaksentti on olennainen osa sanan merkitystä (Volosinov 1990, 126). Esimerkiksi jonkun tai jonkin leimaaminen joksikin on käsite, jolla näyttää olevan erityisen voimakas negatiivinen moraalinen aksentti. Sitä käytetään keskustelussa yksimielisesti kuvaamaan toimintaa, joka on hyvin perusteetonta ja väärin. Leimaamisväite on vakava syytös.

ESIM. 7.3.1.1 / LEIMAAMINEN

- 1 RST: [no mut osama bin] ladenhan on tämän luonut teoillaan.
- 2 hän on **leimannut** muslimimaailman.=

3 T1: =mut (.) nyt [mä haluanki] kysyä sen et onko tässä nyt
4 käynyt sitten niin että (.) että koko muslimimaaailma on,
5 .hh **leimattu** terroristilaumaks. (.) [yhdeks yhteiseks
6 OLK: [jotku **leimaa**.
7 T1: [terrorismlaumaksi.]
8 OLK: [jotkut ihmiset ei halua]mis- (.) millään
9 [hyväksyä]
10 T1: [>terroristilaumaks<.]
11 OLK: sitä eroa että pieni pieni jouk[ko on] tehny hirvittävän
12 ? : [mmm,]
13 ↑terroriteon, (.) .h joka=joka=josta heidät täytyy etsiä
14 ja rangaista ja se ei suinkaa **leimaa** >koko<
15 muslimimaaailmaa.

16 RST: saako (.) #y# i[han lyhyesti] vaan [olli kiviselle kun,]
17 T2: [hyvin lyhyesti.]
18 T1: [lyhyt (.) lyhyt kom-]
19 men[tti.]=
20 T2: [joo.]=
21 RST: =ööö (.) olli kivinen tässä yritti .hh ilmeisesti sanoa
22 et mä **leimaan** muslimimaaailman.=>ni m' nyt< huomautan että
23 <muslimit> ovat <islamilaisen> fundamentalismin pääuhreja,
24 .hh ja (.) e- tämän iskun uhrien joukossa oli paljon
25 muslimeita.=
26 OLK: =>erittäin hyvä kun tämän myönsit<. se oli hyvä
27 selven[nys (kyllä).]
28 RST: [↑minä en <↑myön]nä> mitään.=mut älä **leimaa** minua
29 kun et kuuntele mun mielipidettäni.=sovitaaks näin
30 kivine.

Väite leimaamisesta ilmaisee jo sinällään paheksuntaa ja siihen orientoidutaan loukkaavana syytöksenä. Leimaaminen liittyy läheisesti Billigin (1988) tutkimaan ennakkoluulon käsitteeseen. Se vihjaa, että toisen johtopäätökset perustuvat virheellisiin oletuksiin tai epäpätevään päättelyketjuun ja syyttää siis ajattelijaa epärationalisuudesta ja kapeakatseisuudesta. Syytöksen voimakas paheksuttavuus juontaa juurensa valistusaikaan ja järjen ihannointiin, jossa perusteeton ja huolimaton päättely nähtiin rappiollisena. (Emt. 102.) Kuten esimerkeistä näkyy, syytöksen negatiivinen lataus on säilynyt: se voidaan mobilisoida nimeämään konna (1-2), virittämään epäkohta (jotakin on päässyt käymään) (3-6), toiminnan paheksumiseen (todellisuuden vääristely) (7, 15), uhkaavaksi syytökseksi (22-23) sekä vastasyytökseksi (perusteeton väittämä) (29-30). Leimaamisen tuottaminen vääryudeksi uusintaa kulttuurista ihannetta siitä, että pitää tutkia ennen kuin hutkii.

7.3.1.1.1 Aktivismin armahtaminen

Aktivismin ja terrorismin erottaminen on eräs keskustelussa syntynyt samanmielisyys, joka kuitenkin eroaa muista moraalisisista samanmielisyyksistä siinä, että päätelmä ei ole selviö, vaan se syntyy keskustelun kuluessa. Armahtaminen näyttyy erityisen voimakkaana,

koska toimittaja selkeästi kutsuu keskustelijoilta myös tuomitsevia kannanottoja (ks. Analyysiluku 1). Kritiikin sijaan kommentteissa aletaan arvostella aktivistien leimaajia.

ESIM. 7.3.1.1.1 / AKTIVISMIN ARMAHTAMINEN (a)

```
1 JKÄ:          --- meist ei
2      oo kukaan äänestäny (.) päättäjiä niihin (.) elimiin jotka
3      tota, (.) .thh >keskeiset< päätökset tekevät ihmisten elämän
4      kannalta. [(0.5) ] ja silloin demokratia on kyseenalainen,
5      (.) onko (.) meillä demokratia.=ja silloin sitä pitäis
6      ruveta katsomaan myös muusta lähtökohdasta. .hhh ja silloin
7      voi olla (.) mt' aktivistien toiminta joka joidenkin mukaan
8      ↑on jo terrorismia, (.) <tai> niinkun ruotsin pääministeri
9      sanoi itse asiassa (0.5) fasismia. (0.2) .hhmh niin se
10     ((ironisoivat eleet, mm. pään keikuttelu puolelta toiselle))
11     näyttää (.) terrorismilta. =>ja se leimataan terrorismiksi.
12     .hh @↑sen jälkeen on hyvä, (.) ei tarvitse keskustella niistä
13     asioista@,
14 T1:          .th[h jaakko laakso. ]
15 JKÄ:          [.h ne voidaan (.)] lakasta pöydältä pois.
```

Puhujan (JKÄ) mukaan aktivistit ovat oikealla asialla demokratian puolustamisessa ja heidän leimaaminen terroristeiksi hiljentää myös rakentavan kritiikin. Arvostelma sisältää sitaatin toisen sanoista, mutta ne on ironisoitu tukemaan erimielistä kannanottoa (12-13). Tällainen imitoiminen on arkipuheessa tyypillinen tapa osoittaa paheksuntaa (Bergmann 1998, 289; Drew 1998, 320). Aktivistit esitetään myös muiden keskusteluvieraiden kommentteissa vääristelyn ja asiattoman poliisikohtelun uhreina. Toimittajan rinnastavaa kysymyksenasettelua arvostellaan lisäksi erittäin vaaralliseksi ja aktivistit nimetään ”ystäviksemme” sekä vastuuntuntoisen nuoruusiän ilmentymiksi. Kommenttien hyväuskoisuus saa seuraavassa kritiikkiä, mutta toimittajan alkuperäinen syytösehdotus, joka keskustelun kuluessa on muuttunut leimaamiseksi, kiistetään silti jyrkästi.

ESIM. 7.3.1.1.1 / AKTIVISMIN ARMAHTAMINEN (b)

```
→ 16 OLK:      --- (.) m- mul ei oo >pienintäkään< halua h- leimata
17      >tietenkään< aktivisteja mit- mitenkään >mitään
18      tekemistä bin< bin ladenin jengin kanssa.=se on aivan
19      selvä. .h mutta et- #e# ei sitä <ettei> nyt liian ruusunen
20      kuva jää <niin> tässä on >semmosta< sinisilmäsyyttä mikä
21      mua harmittaa, .h ↑koska näissä euroopan .h
22      mielenosotuksissa <velloo> (.) <ammatti>mielenosoittajien
23      porukkaa jotka on- .h jotka tulee eri maista, soluttautuu
24      sinne porukkaan, --
```

Puhuja korostaa, ettei itse halua lukeutua leimaajien joukkoon ja ettei rinnastus terroristeihin missään nimessä päde. Huomautus on kriittinen, mutta paheksunta fokusoidaan vain tiettyyn mielenosoittajien alaryhmään. Leimaaminen määrittäyty tässä jälleen hyvin paheksuttavaksi ja vältettäväksi toiminnoksi (16-17). Muotoilu paljastaa

myös, että aikansa ilmapiirissä terrorismi samaistuu yksioikoisesti terrori-iskuun Yhdysvalloissa (2-3). Rinnastuskeskustelun viimeisen kommentin esittää tutkija, jonka puheenvuoro alkaa sillä, että aktivismi ja terrorismi voidaan rinnastaa. Niille yhteistä on tutkijan mukaan poliittisen autonomian puute, mutta erotuksena on, että terrorismissa keinot ovat rikollisia. Hetken vaikuttaa siltä kuin tutkija aikoisi esittää syytöksen, että laiton aktivismi on terrorismia, kun hän hymyillen ja takellellen huomauttaa, että välillä aktivismissa mennään vähän rajan toisellekin puolelle. Paheksunta jää kuitenkin hyvin hienovaraiseksi ja puheenvuoro päättyy painottamaan sitä, että ryhmien keinot ovat erilaisia ja siksi niitä on myös kohdeltava erillisinä.

Moraalinen arvio aktivismista rakentuu keskustelun kuluessa, kun tietty käsitys esiintyy kyseenalaistamattomana. Keskustelijoihin kohdistetut leimaamispaineet tukahduttavat mahdolliset kriittiset kannanotot ja lausutut arvostelmat tuottavat aktivismille synninpäästön terroristisuudesta. Keskustelussa näyttää paradoksaalisesti toteutuvan se sama uhkaus, josta aktivismin paheksujia syytetään (esim. 7.3.1.1.1 a). Terrorismisyytösten ”leimaaminen” perusteettomaksi leimaamiseksi tuottaa tilanteen, jolla mahdolliset kriittiset äänet vaimennetaan. Ei varmasti ole sattumaa, että uskaliaimman terrorismirinnastuksen tekee tutkija. Tieteellistä tietoa pidetään perusteltuna ja rationaalisena, joten se luo kehyksen, joka suojaa leimaamissytykseltä ja sallii ”järkevän tuomitsemisen” (Billig 1991, 138). Leimaamissytyksellä todella on moraalista arvovaltaa.

7.3.1.3 Rasismi

Keskustelu on kokonaisuudessaan hyvin vastahankaista ja riitaisaa. Yhden puhujan kommentti laukaisee usein kritiikin sille tai liudan erimielisiä mielipiteitä. Tällaista yleisilmapiiriä vasten silmiinpistävää on hyvin yksimielinen ja ponteva samanmielisyys jonkin kysymyksen käsittelyssä.

ESIM 7.3.1.3 / RASISMI

1 KCH: no, (0.3) #öö# haluan sanoa näin että- (0.2) jos (0.3)
 2 *KHODOR CHEHAB*
 3 *IMAAMI, SUOMEN ISLAMILAINEN YHDYSKUNTA*
 4 kerran (.) mennään >hakemaan< terroristeja? (0.5) >haetaan<
 5 kaikki terroristit. (0.3) ja nistitään kaikki terroristit,
 6 (0.2) yks (0.3) kaks, .hhh ↑nyt (.) ↑uus (.) aalto,
 → 7 terrorismi ja antisemitismi, on nousemassa täällä? (0.3)
 8 lännessä? (.) arabeja ja muslimeja vastaan, (0.2) .th
 9 ja >sekin< on (.) terrorismia? (.) .hh päiväkodit
 10 ↑hataan, (.) naiset ↑kivitetään (0.2) .hh lapset (.)

11 ((Nely Keinänen nyökyttelee))
12 #eeö# .hhh #eeööö# tehdään väärin lapsille ↑kouluissa?
13 (0.2) ja >↑siksi< koska sen >↑isä< (.) ↑puhuu (.)
14 ↑terroristien ↑kieltä,=↑isä ↑puhuu >↑arabiaa<,

15 NKE: minusta [()-]
16 KCH: [(>↑kyllä tää on<]=↑tää on) maailman laa- laaja
17 (.) laaja laaja (.) kysymys joka pitäs
18 vasta[ta.]
19 T1: [nelly [keinänen [täällä.]
20 T2: [amerikkai[sen] komentti.]
→ 21 NKE: [↑hyvin-] (.) hyvin] tärkeä
22 *NELY KEINÄNEN*
23 *YLIOPISTON LEHTORI, USA:N KANSALAINEN*
→ 24 kysymys,=mä oon (.) ↑hyvin tyytyväinen että @president bush@
25 ((@äännetty amerikkalaisittain@))
26 <↑on ollut> yllättävän maltillinen nyt tässä ja (.) yks
27 asia mitä hän teki >heti< (.) <tän> .hh iskujen >jälkeen<
28 että hän ↑kävi ↑moskissa. (0.2) katsomassa [ja-]
29 JLA?: [moskeil]jassa,
30 JLA?: (.) kyllä.
31 ?: mm,
32 NKE: ja (.) ja sano että (0.2) ei saa (.) (tällasta) (.)
33 tapahtua.
34 T1: .t[hh (.) mutta-]
→ 35 RST: [ja (.) ja (.) ja] eiks suomessa- ja >sanon vaan< että
36 suomessa ni .h ↑tää on ihan reaalinen uhka tää .h #öö#
37 #öö# (.) p- i- #öö# i:slamilaisiin kohdistuva rasismi.
38 =>.h ja ↑rasistit käyttää kenties ↑tässä maassa tätä
39 tilannetta [hyväks.]=.h ja ↑toivoisin että ↑poliisi puuttuu
40 ?: [mmm,]
41 kovalla kädellä (.) #e# sellasten ryhmien toimintaan jotka
42 ((Imaami Chehab nyökyttelee))
43 yrittävät käyttää- .hhhh (.) tätä tilannetta rasistisiin
44 tarkoituksiinsa.=
→ 45 T1: =.mthh [>mut on]ks ↑teillä< kokemuksia nyt et täällä olis
46 ?: [joo,]
47 rasis- (.) rasis- (.) rasismia #e# (.) esiintynyt >teidän<
48 (.) [ihmi]siä kohtaan,=
49 KCH: =sanotaan että >↑kyllä< on todettu? (.) on näetty nä:- n-
50 y- nähty semmonen? (.) .h on- (.) kin (0.5) #öööö# viety
51 eteenpäin poliisille ja viranomaisille, ---

→ 52 T2: mu[t mitä se on käytännössä] ollut jos mennään s- mitä=mitä
53 KCH: [.thh elikä ↑tä- (.) e-]
54 se-
55 (.)
56 KCH: ↑jo[o,]
57 T2: [ta]rkoittaa tää- tässä maassa.

Imaami (KCH) esittää kriittisen kommentin länsimaissa vallitsevasta terrorismista eli islaminuskoisten syrjinnästä. On mielenkiintoista, että nyt kun terrorismisyytös on esitetty rasismien muodossa, kukaan keskustelijoista ei ala kritisoida sitä leimaamiseksi tai liioitteluksi, kuten kävi aktivistien kohdalla. Päinvastoin se nostetaan välittömästi tärkeäksi yhteiskunnalliseksi epäkohdaksi (21). Vastareaktio on nopea ja limittäinen paheksuvan puheenvuoron kanssa. Tapahtumien keskushahmo, George Bush, roolitetaan viattomaksi

rasistiseen kiihkoiluun (24-33). Häntä jopa kehuaan esimerkillisestä suvaitsevaisuudesta. Näyttää kuin puhuja haluaisi eliminoida uhkaavan mielikuvan, että konfliktiin liittyisi tarkoituksellista rasismia. Kommentti tuottaa rasismia kaikin puolin paheksuttavana asiantilana ja korostaa arvostelman olevan puhujan oma mielipide (24).

Seuraava puhuja (RST) myöntää rasismia vakavaksi uhkaksi ja mahdolliseksi myös omassa maassamme (35-37). Se tuotetaan siis jälleen joksikin vältettäväksi ja pahaksi. Kommenttiin sisältyy kulttuurista itsekritiikkiä, mutta se fokusoidaan sitten vain tiettyihin epäilyttäviin ryhmiin, jonka jälkeen korostetaan, kuinka tärkeää on saada kitkettyä tuo epäkohta pois (39-41). Tämäkin puheenvuoro on tuotettu nopeasti, ilman puhelupaa ja vielä toimittajan vuoron päälle. Myös toimittajat nostavat aiheen topiikiksi ja tekevät siitä jatkokeskustelun (45,52). Teemaa kohdellaan olennaisena ja tärkeänä, huolimatta siitä, ettei se tässä kohdassa näytä suoranaisesti kuuluvan agendaan.

Kuten leimaaminen, rasismikin kietoutuu ennakkoluuloisuuden käsitteeseen. 1900-luvulla ennakkoluuloisuuden käsite on usein samaistettu juuri negatiivisiin asenteisiin jotakin etnistä ryhmää kohtaan. Se viittaa kapeakatseisuuteen ja tuomitsemiseen irrationaalisiin perusteisiin (Billig 1988, 110-111). Lisäksi rasismi uhkaa kulttuurisesti ja ideologisesti vahvaa tasa-arvon ihannetta (emt. 100). Rasismia käsitteeseen suhtaudutaan yleensäkin puheessa hyvin negatiivisesti ja torjuvasti (ks. emt. 106-110). Edellinen keskusteluepisodi tukee tätä. Ennakkoluuloisuuden moraalinen tuomitseminen tuottaa itsen psykologista järkevyyttä (Billig 1988, 117). Toisaalta irrationaalista rasismia paheksuva puhe voi samalla oikeuttaa liberalistista rasistisuutta eli ei-ennakkoluuloista rasismia, joka on perusteltua ja järkevää (Billig 1991; 124, 138). Ihanteiden äänekäs kannattaminen voi siis olla monimielistä, mutta tilanteisesti se varmistaa puhujan sosiaalista vastuullisuutta. Samoin tapahtuu seuraavassa.

7.3.1.4 Sananvapaus

Sananvapauskeskustelu on esimerkki erimielisyydestä, joka kuitenkin tuottaa moraalista samanmielisyyttä.

ESIM. 7.3.1.4 / SANANVAPAAUS (a)

```
1 T1: mt'.hh nyt kun yhdysvallat on julistanut godan terrorismia
2 vastaan niin (.) presidentti bush on sanonu et @joko olet
3 meidän puolellamme .hhh tai >terroristien< puolella@. (.)
```


→ 4 .thh ↑ni onks nyt ↑vaarana sitten <että> tämmösellä
 5 puheenvuorolla >vaiennetaan< kriittiset äänet.
 6 olli kivinen.

Jo toimittajan kysymys aktivoi moraalisen horisontin määrittelemällä mahdollisen epäkohdan ja nimeämällä tälle tilanteelle mahdollisen syyllisen. Tarjolle asetetaan siis syytös Bushia kohtaan kriittisten äänien vaimentamisesta eli sananvapauden ihanteen rikkomisesta. Seuraavaksi keskustelijat joko kumoavat tai vahvistavat syytöksen.

ESIM. 7.3.1.4 / SANANVAPAAUS (b)

7 OLK: .hh #ä# <on> ja <ei>, kyllä tämmösissä tapauksissa täytyy
 8 myös ottaa- ottaa huomioon se että <että> tämä ai- että
 → 9 .hh että #ääh# (.) näin traagisen ja <maata> (.)
 10 järkyttävän tapahtuman jälkeen tulee sap- tulee- (.) vat
 11 johtajatkin sanoneeksi paljon semmosta mitä eivät ny
 12 niin aivan täsmälleen tarkota, #ä# #e- er-# erityisesti
 13 .h yhdysvalloissahan on tämmönen voimakkaan .hh tradition
 14 ((Nely Keinänen nyökyttelee))
 15 su- voimakkaan .hh <retoriikan> traditio,=ja etenkin
 16 siellä päin mistä pää- >presidentti< bush on niinkun (.)
 17 juurensa imenyt niin .h siellä se on vielä erityisen (.)
 18 erityisen .hh ää voimakas,=niin että ei (.) ei näihin
 19 sana- sanoihin ei pidä p- t- niinkun tarrautua, ---

Kolumnisti Olli Kivinen kumoaa viritetyn syytöksen vetoamalla yleiseen tietämykseen (7-8) ja puhdistamalla syytetyn intention (11-12). Hän selittää, että sanojen taustalla on suuri järkytys ja voimakas traditio, joten niitä ei pidä ottaa kirjaimellisesti, eikä johtaja varmastikaan ole niitä ihan tosissaan tarkoittanut. Selitys tuottaa sananvapauden tärkeänä arvona, jonka uhkaamista pitää selitellä ja jonka rikkominen olisi paheksuttavaa, mikäli sellaista tehtäisiin tarkoituksellisesti.

ESIM. 7.3.1.4 / SANANVAPAAUS (c)

31 T1: [ruben stil][ler.]
 32 RST: [toteai]sin näin että >kun me ollaan<
 33 tässä studiossa keskustelemassa ja .hh mun mielestä
 34 täällä ei oo ollu kovin aggressiivinen (.) ilmapiiri,
 35 ((Laakso nauraa ja taputtaa Stilleriä olalle))
 36 .hhhh ja kun on vielä niinkun >kaiikki< saa käyttää
 → 37 täällä sananvapauttaan niin ↑missä nyt on se ongelma, (.)
 38 ↑kuka on se paha joka yrittää hiljentää äänemme.
 39 .hhhh #öö# (.) ainakaan se ei ole yleisradion pääjohtaja,
 40 .hhhhh tuota (.) #ee# (.) et mun mielestä ei kannata nyt
 41 >niinkun< suurennella sitä et >joku< yrittäis niin kauheesti
 → 42 sensuroida,=>↑meitä yrittää sensuroida osama bin laden,
 43 (0.2) .hhhh muistetaan tämä myös.=

Stiller kiistää Bushiin kohdistuvan syytöksen sekä uhkan sensuurista vedoten meneillään olevaan keskusteluun. Sananvapauden kaventaminen määritellään kuitenkin ongelmaksi ja hiljentäjät konniksi (37-38). Tätä seuraa epäsuora arvostelma niitä kohtaan, jotka sensurointia väittävät: suurentelu vihjaa, että väite on vääristelevä ja epätotuudenmukainen

(40-42). Lopuksi puhuja vielä varmistaa, kenelle konnan rooli tilanteessa kuuluu: syytösten pitäisi kohdistua Bin Ladeniin (42-43). Bin Ladeniin yhdistettynä sensurointi näyttää erityisen pahalta. Sananvapaus tuotetaan siis tärkeäksi arvoksi, johon kohdistuu ainoastaan kulttuurin ulkoinen uhka.

ESIM. 7.3.1.4 / SANANVAPAAUS (d)

44 T1: =ulla.
45 (0.3)
46 UKA: mun mielest täs <on> siis yhdysvaltain siltä
→ 47 rauhanliikkeeltä muun muas' on (0.4) tullu sellasta
48 viestiä et ↑niit ollaan leimattu terroristien kannattajiks'
49 sen takia et ne ei oo (.) tän vastaiskun puolella eikä
50 haluu >väkivaltaa<=ja .hh se jotenkin >muistuttaa<
51 pelottavasti >saksan< tilannetta ennen raf:n syntymistä
52 >jolloin< .hhh rauhanliikkeiden edustajat jotka ei muun
53 muassa halunnu saksan maaperälle ydinaseita .hh
54 leimattiin neuvostoliiton kannattajiks ja
55 kommunisteiks.=
→ 56 RST: =↑kuka on leimannu.
57 (0.2)
58 UKA: .hh ää saksalainen äärioikeisto, >muun muas'< tää: (.)
59 saksalaiset tää- ↓onks ne nyt spiegeln, .hh tää
60 lehtiyhtymä, (.) muun [mu]assa.

Aktivisti haastaa edellisen puheenvuoron jäsenyykset kertomalla ”pelottavan” (51-52) esimerkkitapauksen kritiikin vaimentamisesta länsimaissa. Stiller esittää tähän kyseenalaistavan tarkennuskysymyksen (56), mutta aktivisti säilyttää uskottavuutensa nimeämällä tarkan syyllisen sananvapauden kaventamiseen. Stiller on aiemmin keskustelussa sanonut, että USA:n kritisointi tarkoittaa tässä tilanteessa terrorismin oikeuttamista, joten leimaamissyötös kohdistuu epäsuorasti myös häneen. Tämä selittää varmasti osaltaan Stillerin välikommentointia myös seuraavassa.

ESIM. 7.3.1.4 / SANANVAPAAUS (e)

61 PMU: =kyl[lä tässä vahvas]ti myöskin (0.2) kehitysmaatutkijalla
62 T1: [pertti multanen.]
63 ollut se (0.3) tunne <että> (0.2) kun (.) itse asias' me on
64 (.) vuosikymmeniä >varotettu< tästä >kasvavasta<
65 eriarvosuudesta maailmassa, .h ja puhuttu siitä .hh että i-
66 (.) ellei mitään ↑tehdä .hh niin tämä ↑synnyttää myöskin
→ 67 terrorismia .hh sotaa (.) konflikteja, .hh niin <↑nyt> (0.3)
68 jos näitä syitä analysoidaan .hh niin saa helposti otsaansa
69 kyllä >terrorismin< puolustajan leiman. .hh ja tämä (.) on
70 nimenomaan sa- (.) .hh sananvapauden kaventamista
71 myöskin.=
→ 72 RST: =no [onko ↑suomessa] tapahtunu tämmöstä
73 T1: [ja (.) nyt ↑hyvät-]
74 RST: sanan[vapauden kaventa[mista.]
75 T1: [↑nyt hh ↑hyvät kes[kuste]lijat,]
76 PMU: [suomessa, (.)] aivan selvästi.

Kehitysmatutkija Pertti Multanen esittää tässä närkästyneen ja painokkaan kannanoton, joka vahvistaa sekä toimittajan tarjoaman syytöksen että edellisen puhujan sanat leimaamisesta sananvapauden kaventamisena (67-71). Kritiikki osuu jälleen epäsuorasti Stilleriin ja tämä esittääkin tarkennuskysymyksen syytöksen kohdentamisesta (72). Itsehän Stiller korosti, ettei sensuuria esiinny ainakaan tämän keskustelun puitteissa. Toisaalta hän on hetkeä aiemmin kritisoinut terrorismin selittämistä sen puolusteluksi. Näyttääkin siltä, että arvokeskustelun kontekstissa Stiller esittäytyy ikään kuin tästä tietämättömänä ja leimaamista paheksuen. Kun pohdinta liitetään keskeisen kulttuurisen arvon yhteyteen, moraalisen vastuullisuuden asetelma muuttuu herkemmäksi. Stillerin käytös vahvistaa sananvapauden ihannetta. Väistelemällä itseensä kohdistuvaa syytöstä hän samalla merkitsee sensuroimisen joksikin hyvin pahaksi ja paheksuttavaksi toiminnaksi.

Kaikkien puhujien oletuksena on, että sananvapauden kaventaminen on uhka ja väärin. Se voidaan toteuttaa paitsi sensuroimalla, myös leimaamalla terroristiksi. Jäsennys kertoo jotakin aikansa julkisesta keskustelusta ja terrorismin yksimielisestä pahuudesta ja halveksuttavuudesta sen puitteissa. Terrorismi on kategoria, jolla voidaan tukkia suita. Kuten jo edellä aktivismikeskustelussa havaittiin, negatiivisesti latautunutta kategoriaa (terroristi) tai syytöstä (leimaaminen) voidaan arvostelemisen lisäksi käyttää myös arvostelmarepertuaarin manipuloimiseen ja julkisten kommenttien rajaamiseen.

7.3.1.5 Johtopäätöksiä samanmielisyyksistä

Televisiokeskustelussa esiintyvät arvostelmat luotaavat perustelunsa erilaisista ihanteista ja eri arviointisysteemeistä. Tietyissä kohdissa moraalinen orientaatio johonkin toimintaa tai asiantilaan on kuitenkin hyvin yhdenmukainen. Tämä luo mielikuvan yleisesti jaetusta kulttuurisesta käsityksestä. Leimaaminen on paheksuttavaa, rasismi on uhkaava epäkohta ja sananvapaus on tärkeä arvo. Puhujat osoittavat olevansa samalla moraalisella aaltopituudella asian suhteen (Berg 2003, 305-306). Moraalinen yksimielisyys tuottaa käsitykset ikään kuin kulttuurisiksi itsestäänselvyyksiksi samalla uusintaen ja vahvistaen niitä. Tämä implikoi myös valtarakenteiden läsnäoloa. Ideologia luonnollistaa ja kiinnittää merkityksiä (Fairclough 1989, 93-95).

Aktivismikeskustelu havainnollistaa tilanteista moraalisen arvion rakentumista. Terrorismsyytöksen purkaminen tapahtuu vuoro vuorolta ja lopulta kriittisetkin

huomautukset mitätöivät rinnastuksen perusteettomana. Aktivismikeskustelu vahvistaa leimaamisen paheksuttavuutta, mutta muilta osin pohdinta ei kuvasta kulttuurista yksimielisyyttä eikä tuota lopullista tuomiota asiasta. Aktivismin tilanteinen armahtaminen on kuitenkin puheenvuoro laajemmassa julkisessa keskustelussa ja osaltaan se muovaa käsitystä siitä, mikä on aktivismin ja terrorismin välinen suhde. Kaikki arvostelmat ovat osa kulttuurista merkityksentuotantoa. Julkisella areenalla ne välittyvät laajalle yleisölle. Toisaalta, kuten seuraavasta näemme, julkinen keskustelu myös välittyy puhetilanteeseen.

7.3.2 Julkinen keskustelu

Maailmojen sota -keskustelun puheenvuorot ovat selkeästi osa ajankohtaista, avonaista ja ristiriitaista julkista keskustelua. Puhujat esimerkiksi viittaavat kommentteissaan usein ”tähän koko keskusteluun”, joka ei siinä yhteydessä tarkoita vain kyseistä televisio-ohjelmaa. Lisäksi agendan perusteella voidaan päätellä, että myös julkinen keskustelu koskee suurelta osin moraalisia aiheita: sitä, kuka on syyllistynyt mihinkin, mitkä ovat ihanteelliset tavoitteet ja miten nyt pitäisi toimia. Yhteiskunnallinen tilanne vaikuttaa moraalien tuottamiseen ja tuo siihen jännitteitä.

7.3.2.1 Puolenvaalinta

Keskustelun ilmapiiri on hyvin jännitteinen, mikä näkyy esimerkiksi kannanottojen ajoittaisessa varovaisuudessa ja ajoittaisessa vihaisuudessa ja närkästyneisyydessä. Vihaisuus kertoo, että liikkeellä on hyvin jyrkkiä vastakkaisia kantoja aiheesta. Varovaisuus taas implikoi puheen seuraamuksellisuutta puhujan sosiaalisen maineen kannalta. Kun julkinen keskustelu on jakautunut eri leireihin, jokaista kommenttia monitoroidaan tarkasti ja keskustelijat orientoituvat tähän myös itse. Puhujien sosiaalinen vastuullisuus joutuu mielipidemyrskyn ristipaineeseen ja he yrittävät väistellä halveksuntaa erilaisin varauksin ja korjauksin. Yksi keskeinen kysymys näyttää olevan, kenen puolella kulloinenkin puhuja on.

ESIM. 7.3.2.1 / PUOLENVAALINTA (a)

```
1 T1:   mt' sä oot afganistanilainen, (0.2) t' miltä tuntuu kun koko
2       maailma jännittää hyökkääkö yhdysvallat hhh sinun h (0.2)
3       >isänmaahasi<.
4               *HAMED NORMAND*
5       *VARAPUHEENJOHTAJA, AFGANILAISTEN IHMISOIKEUKSIEN JÄRJESTÖ*
```

6 HNO: ööö mhhhh ensin (0.2) .thh (0.5) ee meidän järjestön
7 puolesta (.) mhh tuomitsen:: (.) >terroristi< (.) iskut?
→ 8 .thh (0.5) ja minun: ööö (.) solidaarisuus ja: (0.5)
9 sympatiani on (0.2) .th (.) usa:n:: #ö# (0.2) >terroristi<
10 (.) iskujen ööh (.) uhrien puolella? .mhh .nhh (0.8) ööö
11 jos ööhhhh usa (.) hyökkää afganistaniin, (0.2) se on (.)
12 iso (0.3) katastrofi. (0.2) .thhh (0.4) paljon ihmisiä,
13 (0.5) .thhh kuolee (.) siellä ja (0.5) >ja tulee lisää
14 ongelmia<.

Toimittaja tiedustelee tässä haastateltavan tuntemuksia USA:n hyökkäyssuunnitelmien suhteen. Kysymys sisältää jo sinällään moraalisen virityksen, koska tuntemukset ovat hyvin luontainen tapa osoittaa hyväksyntää tai paheksuntaa. Puhuja (HNO) ei kuitenkaan vastaa kysymykseen, vaan selvittää ensin, että terroriteko oli väärin ja sympatiat ovat uhrien puolella (7-9). Itse kysytyä asiaa ei käsitellä tuntemusten pohjalta, vaan sitä arvostellaan etäännytetysti huonoihin seuraamuksiin vedoten. Näin puhuja jättäytyy tavallaan kysymykseen viritetyn puolenvälinnan ulkopuolelle. Hän välttää samalla sydämättömän terrorismikannattajan maineen. On kiinnostavaa, että puhuja argumentoi tässä ikään kuin näkymätöntä syytöstä vastaan. Vastaus sisältää itsetodistelua suhteessa kulttuurisesti potentiaaliseen kritikkiin (Suoninen 2001, 101-102). Tuo potentiaalinen syytös näyttäisi olevan, että USA:n kritisoiminen tarkoittaa terrorismin hyväksymistä. Katkelma tapahtuu aivan ohjelman alussa, joten todistelu ei voi pohjautua tilanteisiin syytöksiin. Havainto vihjaa, että USA-kritiikin esittäminen ajan julkisessa keskustelussa todella oli riskaabelia, kuten muualla keskustelussa sanotaan ja kuten myöhemmin on kritisoitu (Ampuja 2002). Sama puolustautuva väistöliike tapahtuu seuraavassa.

ESIM. 7.3.2.1 / PUOLENVALINTA (b)

14 T1: .hhh jyrki kähkönen, (.) <sä> #y# (.) terrori-iskun jälkeen
→ 15 sanoit julkisuudessa että yhdysvallat sai mitä ansaitsi,
16 .mhh tai mitä tilasi.
17 (0.3)
18 T1: .th[hh >niin< o- onko-]
→ 19 JKÄ: [fem::mä sanonut näillä] sanoilla sitä [(sillon-)f]
20 T1: [f<o↓ke]i>f,
21 (0.4) ((molemmat hymyilevät))
22 T1: fmitkä oli tarkat sanatf.
23 (0.7)
24 *JYRKI KÄKÖNEN*
25 *KANSAINVÄLISEN POLITIIKAN PROFESSORI, TAMPEREEN YLIOPISTO*
→ 26 JKÄ: ööö (0.4) pitää katsoa sitä maailmaa (0.3) #m# jossa
27 **me** elämme. (0.3) joka tuottaa sitä (0.7) väkivaltaa.
28 (0.5)
29 T1: koska (.) seuraava kysymy[kseni-]
30 JKÄ: [ja ka-] pyysin katsomaan
31 peiliin.

Toimittajan kysymys asettaa haastateltavan (JKÄ) tässä rooliin, jota tämä ei hyväksy. Kysymyksen muotoilu on provokatiivinen ja se sisältää väitteen, että Kähkösen mielestä

terroriteko oli ansaittu ja siis oikeutettu (15). Lievennetty versio vihjaa, että teko oli tilattu siis ainakin provosoitu ja odotuksenmukainen (16). Käkönen kuitenkin puuttuu tähän (18-19). Hän keskeyttää toimittajan kysymyksen, mikä rikkoo institutionaalisia konventioita ja kertoo suuresta varovaisuudesta kannanottojen muotoilussa. Toimittajan kysymysjohdannon keskeytys tekee myös näkyväksi siihen sisältyvän väitteen ja uhkaa neutralismin ihannetta (Clayman & Heritage 2002, 177-178). Käkönen siis puolustaa tässä omaa mainettaan toimittajan maineen kustannuksella. Korjaus tuottaa mielipiteestä hyvin erilaisen mielikuvan. Se muuttaa tarkastelun perspektiivin.

Toimittajan versio korostaa USA:n syyllisyyttä ja terroriteon oikeutusta, mutta Käkönen vaihtaa syyttävän lähestymistavan puhutteluksi. Kun hän äsken näyttäytyi USA:n halveksijana, nyt kehoitus on muotoiltu me-muodossa (26-27). Me-pronominin on keino luoda yhteisyyttä, läheisyyttä ja ryhmärajoja (Nylund 2000; 213, 226-227). Se etäännyttää tarkastelun itsestä ja USA:sta koskemaan meitä kaikkia yhdessä. Peiliin katsominen korostaa omaa vastuuta tapahtumien kulussa (30-31). ”Pyysin katsomaa”-sanavalinta tekee ilmauksesta vetoavan, ei vihamielisen. Arvostelma on edelleen kritisoiva, mutta huomattavasti nöyrempi kuin kysymyksessä esitetty asenne. Se on myös tuotettu ”meille meidän keskuudesta”. Näin puhuja väistää terrorismin puolustajaksi positioitumista sekä ylenkatsovan ja vihamielisen ihmisen mainetta. Seuraavassa asetelma hieman muuttuu.

ESIM. 7.3.2.1 / PUOLENVALINTA (c)

32 JLA: nyt näyttää siltä että tämä terrorismin
 33 määritelmä, h et me emme pääse yksimielisyyteen,
 34 =yk:ssa on yritetty sitä,=nyt euroopan neuvosto esittää
 35 myöskin että yritetään jälleen kerran määritellä mitä
 36 on terrorismi.=>yleisin määritelmähän (.) on se että .h
 → 37 se on >sitä< väkivaltaa mitä >minä< en hyväksy mutta jonka
 38 >sinä< hyväksyt.=se on .h se on terroris[mia]. .mthh mut
 39 ?: [mm,]
 40 ongelma on [se että-]
 → 41 RST: [oliko tämä] hyökkä[ys terrorismia.]
 42 JLA: [.thh ongelma- (.) on]gelma
 43 on se <että> ilmeisesti on mahdollista päästä >sellaiseen<
 44 terrorismin määrittelyyn jossa- (.) <käytettyjen keinojen
 45 kautta> määritellään mitkä eivät- y- mitkä ovat
 46 terroristisia >keinoja<. [.hhh ja tätä kautta-]
 → 47 RST: [oliko tämä joukkomur]ha
 48 ter[rorismia.]
 49 JLA: [.hh tätä kaut]ta yk yrittää tällä hetkellä >löytää<
 50 jonkinlaisen >ratkaisun< nyt h [terrorismin määritelmään,]
 51 MKA: [no eikö se ole terroris-]
 52 JLA: [.h ja se olisi-] (.) se olisi askel eteenpäin.
 53 MKA: [()]
 54 (.)
 55 JLA: .h ja (.) jos <ei:>, jos ei >sinulle vielä ole käynyt
 → 56 selväksi niin kyllä joukkomurha on terrorismia<.
 57 ((yleistä naurua))

Tämä kansanedustaja Jaakko Laakson ja toimittaja Ruben Stillerin sananvaihtokatkkelma kertoo kuvaavalla tavalla siitä, miten tärkeäksi puolentalinta voi kärjistyä käydyssä keskustelussa. Laakso lähestyy terrorismin määrittelyn kysymystä puolueettomasta näkökulmasta: väkivalta voidaan jakaa hyväksyttäväksi ja paheksuttavaksi omista intresseistä riippuen (37-38). Stiller keskeyttää puheenvuoron ja ryhtyy penäämään puhujan omaa puolentalintaa tässä tilanteessa (41, 47-48). Laakso kuitenkin jatkaa valitsemallaan linjalla ja nimeää ihanteeksi (52) jonkin yleispätevän määritelmän löytymisen. YK on tässä arvostelman sankari, johon ihannoitavuus kohdistetaan. Muutoin arvio on etäännytetty itsestä ja omista tuntemuksista ennemminkin ulkoiseksi epäkohdaksi ja järkeilyksi. Loppukommentti ironisoi Stillerin vaatimuksen puolentalinnasta vetoamalla yleispätevään määritelmään (55-56). Puhuja säilyttää samalla ihanteensa neutraalista tarkastelutavasta.

On kiinnostavaa, että kaikin puolin harmittomalta vaikuttava puolueettomuus on omassa yhteiskunnallisessa kontekstissaan jotenkin uhkaavaa. Ikään kuin neutraalius viittaisi terroriteon hyväksymiseen. Vastakkain asettuvat tässä yhteisen vastuun ja syytöksen elementit. Kun ilmassa on konfliktin tuntua, myös syyttämättä jättäminen voidaan nähdä paheksuttavana. Pahan nimeäminen näyttää olevan keino vahvistaa omia moraalikäsitteitä ja pitää yhtä konfliktin keskellä. Puolueettomuus on siis tästä näkökulmasta moraalitonta, koska se hajottaa rintamaa sekä heikentää moraalin raameja. Seuraavassa keskustelijan puolentalinta joutuu syyniin rationaliteettien puitteissa.

ESIM. 7.3.2.1 / PUOLENVALINTA (d)

59 TTI: --- .hh elikkä pitäiskö
60 kansainvälisellä yhteisöllä olla (.) oikeus voiman
61 käyttöön rangaistuksena, (0.4) #ö# #ö# jonkinnäköisiä
→ 62 .hh kansainvälisiä rikkomuksia vastaan,=>ja täs ei oo
63 kysymys ainoastaan vapaudesta ja demokratiasta, vaan
64 täs on kysymys myös ↑kansainvälisestä ↓oikeusjärjestelmästä,
→ 65 (.) ja sellasen ylläpitämi[sestä.] .hh eli silloin ku
66 ?: [kyllä.]
67 käkönen sanoo että hän ei (.) hän ei voi ↑hyväksyä
68 niin hän (.) .h hän ei myöskään voi hyväksyy
69 nykyist yk:n >peruskirjaa< joka >sisältää< tän
70 mahdollisuuden >ääritapauksessa< käyttää voimaa .hh
71 >kansainvälisen turvallisuuden [horjuttamista vastaan<.]
72 T1: [h h h h (.) ja ↑nyt on-]
73 JKÄ: pitää paikkansa.

Kyse on kahden politiikantutkijan välisestä erimielisyydestä. Puhuja on Teija Tiilikainen ja paheksunnan kohteena on Jyrki Käkösen aiempi kommentti. Tässä näkyy, että myös saman alan ihmiset voivat tukeutua erilaisiin moraalisiin rationaliteetteihin. Katkelma on ääneen lausuttu esimerkki siitä, kuinka keskustelijat monitoroivat ja arvottavat toinen toistensa kannanottoja. Tiilikainen kritisoi Käkösen ihanteisiin tukeutuvaa moraalialia (62-63) ja määrittelee voimakeinojen vastustamisen myös YK:n vastustamiseksi (65-71). Kommentti on erityisen paheksuva ottaen huomioon puhujan muualla keskustelussa esittämät kannanotot, joissa hän arvottaa ihanteellisimmillaan YK:n korkeimmaksi moraaliseksi auktoriteetiksi tässä tilanteessa. Käkönen myöntää väitteen ja siis myöntää haluavansa puolustaa vapautta ja demokratiaa enemmän kuin YK:ta (73). Kun edellisessä esimerkissä puolenvaalinta koski moraalisten raja-aitojen pönkittämisestä, tässä se koskee siis konfliktin ratkaisukeinoja. Käkösen loppukommentti kertoo, että sisäinen vastakkainasettuminen ”meidän kesken” ei ole yhtään niin uhkaavaa kuin terroristien puolustajaksi leimautuminen.

7.3.2.2 Julkiset leirit ja vastuullisuuden paine

Erilaiset leirit halkovat keskustelua monella eri tasolla. Keskustelijat ovat varuillaan siinä, miten heidän omaa halveksuttavuuttaan saatettaisiin rakentaa ja he seurailevat toistensa vastuullisuutta suhteessa omiin moraalikäsitteisiinsä asiasta. Kommentit ovat tarkkailun alla. Koska keskustelu käydään televisiossa, tuo tarkkailu ulottuu vielä kaiken kansan keskuuteen ja puhujan sosiaalisen maineen paineet kasvavat. Ristiriitaisessa ilmapiirissä jokainen on siis jatkuvasti vaarassa joutua moraalisen vastuuttomuuden valokeilaan ja tämä luo keskusteluun erityistä varovaisuutta ja arkaluontoisuutta. Käsiäänestys keskeisestä julkisen erimielisyyden aiheesta havainnollistaa tätä hyvin.

ESIM. 7.3.2.2 / LEIRIT JA VASTUULLISUUDEN PAINE

```

1 T1: .thh ↑ja (.) nyt sitten hyvät kat- (.) hyvät (.)
2 >keskustelijat< seuraa (.) ajan]kohtaisen kakkosen
3 (.) perinteinen >käsi<äänestys, .hhh ja tällä kerralla
4 (.) kysymys on näin että (.) .mhhh jos (0.2) yhdysvallat
5 (.) tekee (.) iskun? (.) afganistaniin, .hhhh niin (.)
6 ↑onko tämä (.) #e# >sotilaallinen< (.) isku (.)
7 <oikeutettu>. (.) .hh jotka on sitä mieltä että se on
8 ↑oikeutettu (.) olkaa hyvät ja nostakaa käsi ylös.
9 ((mm. HHU ja OLK viittaavat jo, mutta alkavat
10 (1.2) sitten yhtenä ryöppynä kritisoida kysymystä))
→ 11 HHU: kysymys on vähän vää[rä.
12 JLA: [väärin [asetettu.
13 OLK: [hyvin väärä [kysymys,
```


14 ? : [se on (.)
 15 OLK : [mah- mahdoton kysymys vastata,]
 16 MMY? [huonosti (.) ei (.)]ei tol[laseen voi-]
 17 T1 : [↑no (.) ↑jos] mä
 18 T1 : [kysyn että- (.) että (.) o-]onko (.) onko oikein-
 19 OLK : [>mahdoton kysymys vastata<.]
 20 (.) onko: y- yhdysvallalla oikeus (.) >yhdysvalloilla<
 21 oikeus (.) onko oikeutettua tehdä sotilaallinen
 22 >vasta<isku.=
 23 JLA?: =.th[hh kysymys on ()-]
 → 24 OLK : [yhdysvalloilla on ↑selvä oikeus <iskeä> (0.2) niitä
 25 terroristeja vastaan esitet- ku esitettyään ↑todisteet
 26 että ne ovat tämän ↑takana,=↓on aivan oi- >selvä< oikeus
 27 .h iskeä (.) >nimenomaan heitä vastaan< [jotka-
 28 T1 : [↑tällä
 29 täsmennyksellä, [ne jotka on (.) sitä mieltä (.) ne]
 30 T2 : [tän perusteella kä- (.) kädet ylös.]
 31 nostavat kätensä ylös.
 32 ((yleistä hälinää))
 → 33 JLA : ja vielä yk:n tur[vallisuusneuvoston [valtuutuksella,
 34 T2 : [ja pitäkää ylhäällä [hetken että saamme
 35 T1 : [heh heh he heh .hh
 36 T2 : las[kea.]
 37 T1 : [tää! on] yks,=
 38 T2 : =pitäkää [ylhää]llä.
 39 T1 : [kaks,]
 40 T1 : [jaakko laakso?]
 → 41 JKÄ : [rohkeasti käsi] ylös vaan.
 42 JLA : [jos tää si]sältyy yk:n
 43 T1 : [käsi ylös,]
 44 JLA : [turvallisuusneuvoston pää]tökseen,
 45 ((naurua))
 → 46 TTI : [kyllä se sisältyy,]
 47 TTI : si[sältyy,]
 48 T1 : [okei,]
 49 ? : sisältyy.

Käsiäänestys koskee päivänkohtaista kysymystä, USA:n mahdollisia iskuja Afganistaniin, ja keskustelijoita pyydetään muodostamaan asiasta moraalinen kanta (4-7). Valintana on oikeuttaa vastaisku tai tuomita se. Monet nostavat kätensä toimeliaasti ylös heti kysymyksen kuultuaan. Se, että moni nostaa ensin käden ylös ja alkaa sitten vasta kritisoida kysymystä, vihjailee tässä juuri leireihin jakautumisen ja puolenvälinnan paineesta (9-10). Tilanteen jännittyneisyydestä kertoo myös se, että varovainen kriittinen huomautus (11) ryöpsähtää hetkessä kritiikin tulvaksi (12-19). Toimittajia ei tavallisesti arvostella omassa roolissaan, mutta tässä kysymyksenasettelun paheksunta on voimakasta ja närkästyntä. Jälleen tilanteen paineet ylittävät institutionaaliset konventiot ja rikkovat kuvaa neutraalista toimitustyöstä.

Toimittaja yrittää muotoilla kysymystä hieman yleisempää muotoon, etäännyttäen sitä Afganistanista kohti koston oikeutuksen periaatteellista kysymystä (20-22). Tämä etäännyttäminen ei kuitenkaan riitä, vaan vastaajat alkavat itse muovata kysymykselle ennakkoehtoja (24, 33). Esiin nousevat lain ja rangaistuksen rationaliteetti sekä YK-

instituutio moraalisen auktoriteettina. Näin puhujat pyrkivät jälleen puolustamaan moraalista vastuullisuuttaan ja väistelemään mahdollista halveksuntaa. Keskustelijat haluavat tehdä selväksi, että heidän oma moraalinsa on perusteltua.

Leireihin jakautumista implikoivat myös äänestyksen välikommentit. Ironinen rohkaisu päätöksentekoon (JKÄ) ilmaisee, että puolentalinta on tehtävä ja vihjaa myös, että kannattaminen on paheksuttavaa perusteluista huolimatta (41). Toisen puolen edustaja (TTI) puolestaan rohkaisee ja vakuuttelee samaista epävarmaa äänestäjää kannattamisen vastuullisuudesta saadakseen tämän omaan leiriinsä (46). Tässä pätee Billigin (1996, 265-266) havainto, että ristiriita kärjistyy ja identifikaatio ”omiin” vahvistuu erimielisten ryhmien kohdatessa. Toimittajan kysymys tuottaa tällaisen kohtaamisen. Nimenomaan vastaiskun hyväksyjät ottavat tässä selittelijän rooliin. Se saattaa osittain johtua agendan sisältämistä moraalisisista oletuksista. Viimeinen alateemahan kysyy, onko kosto oikeutettua ja valistaa sitten armon ja anteeksiantamisen hyveellisyydestä. Siis myös agenda kohdentaa vastuuttomuuden paineita kätken nostajiin ja myös agenda osallistuu ”leirytymiseen”.

7.3.3 Millaista moralisointia syyskuun 11. tuotti?

Kun aineistona on vain yksi keskustelu, voidaan päätelmiä julkisesta moralisoinnista tehdä vain rajoitetusti. Kuitenkin kannanotoissa näkyy piirteitä, jotka heijastelevat myös laajempaa julkista keskustelua. Samoin agenda peilaa keskeisiä ajankohtaisia puheenaiheita. Seuraava kooste on yhteenvetoa koko analyysiprosessin kuluessa syntyneistä huomioista. Yleisesti voi sanoa, että keskustelusta välittyy jaettu oletus akuutista konfliktitilanteesta. Konflikti tulkitaan vaihtelevasti sodaksi, ennakkoluuloiksi, maailman epätasa-arvoksi tai piileväksi vaaraksi, mutta kaikki keskustelijat ovat orientoituneet siihen, että tilanne on uhkaava ja vaatii jonkinlaista ratkaisua. Syyskuun 11. terrori-iskut ovat siis merkki jostakin laajemmasta vääryydestä tai vaarasta, joka uhkaa pahentua, jos asialle ei tehdä mitään.

Syylisyyks-kysymys on keskeinen osa konfliktin käsittelyä. Ohjelma on tehty aikana, jolloin edes terrori-iskujen tekijät eivät olleet tiedossa, mutta syylisyyttä reflektoidaan myös laajemmalti. Pohdinta jakaantuu syytösten, syiden ja oman vastuun retoriikkaan. Puhujien kommenttien perusteella vastaavat leirit muodostuvat myös laajemmassa julkisuudessa. Koko keskustelua lävistää erääläinen ”sisäisen toisen” läsnäolo. Arvostelmat

muodostavat vastakkaisuuksia, jotka liittyvät keskeisiin julkisen keskustelun kysymyksiin. Syyllisyyden käsittelyyn sisältyy toimijoiden moraalinen roolittaminen hyviin ja pahoihin, vastuullisiin, vihollisiin ja viattomiin. Roolittaminen voi sisältää myös itsen ja oman toiminnan tai vastuullisuuden valokeila voidaan kohdentaa pelkästään ulkoihin tahoihin ja korostaa tehdyn teon vääryyttä. Jälkimmäisestä perspektiivistä myös syiden pohtimiseen suhtaudutaan puolueellisuutena, joka oikeuttaa väärää tekoa.

Uhkaava tilanne vaatii sekä selityksiä että toimintaohjeita. Moraaliset kannanotot tuottavat erilaisia ”ulkoisen toiseuden” asetelmia. Toiseus on olennainen osa konfliktin, vaaran ja vihollisuuden käsittelyä, mutta se nousee esiin myös viattomuuden ja maailman epätasa-arvoisuuden pohdintoissa. Keskeinen ja ristiriitainen puheenaihe ovat myös omat velvollisuudet konfliktin ratkaisussa. Keskustelussa pohditaan, mikä olisi oikeanlaista toimintaa Suomelta tässä tilanteessa, sekä tuotetaan yleisiä toimintakehotuksia konfliktin ratkaisemiseksi. Vastuullista toimintaa voidaan argumentoida monilla eri tavoilla. Kehoituksia ilmaistaan sekä abstraktien toiminnanihanteiden että konkreettisempien ohjeiden muodossa. Vastuullisuus voi nojautua sekä realismiin että idealismiin. Ja esimerkiksi ratkaisukeinojen suhteen vastuullisuutta voi määrittää toisaalta aktiivinen osallistuminen taisteluun ja toisaalta maltillisuus ja ymmärtäminen. Seuraavat arvostelmat havainnollistavat näitä ulottuvuuksia.

ESIM. 7.3.3.1 / TOISEUS, VIHOLLISUUS & AKTIIVINEN REALISMI

```

1  PMÄ :      =>ja ajatellaan (.) osama bin (.) ladenin
2      verkostoa täs- (.) täs tuota (0.2) >maailmas< tällä
3      hetkellä, (.) .h m- minkä- (.) minkälaises maailmas me elämme,
4      .h siel on (.) t- näitä sliippereitä esimerkiks saksas
5      on (.) on tuota >satamäärin< tuhatmäärin jotka
6      od-odottaa vaan sitä et koska heidät
→ 7      määrätään itsemurhaiskuun. .hh =>siis täähän pitää
8      hoitaa tämä ongelma >joka tapaukses< pois. .hhh me
9      ollaan ↑sinisilmäsii jos me (.) niinku tämä #y# (.) #tältä#
10     ummistetaan silmät.

```

ESIM. 7.3.3.2 / TOISEUS, YMMÄRTÄMINEN & MALTILLINEN REALISMI

```

1  JKÄ:      eli sota-käsite tässä >on< minusta niinkun (.) todella (.)
2      tod- tosi (0.2) todellisesti väärä käsite (.) ja meidän
3      pitäis puhua niinkun >toisenlaisista< ongelmista ja sillon
4      tulee (.) .h myös just nää positiiviset >ratkasut< millä
5      me (0.3) puututaan niihin tekijöihin jotka n- (0.2) ↑nostaa
6      kannatusta, (.) .thh no- jotka nostaa vihaa ja
→ 7      katkeruutta- ne on ↑pakko ymmärtää jollakin tavalla,=et ne
8      ↑on tosiasioita, ne on niille ihmisille jotka elää siinä,
9      (.) .h vaikka se olis meistä kuinka väärin että joku
10     >vihaa< (.) amerikkaa, mutta amerikkaa >vihaa< (0.5) monet
11     ihmiset. (0.4) ja se kasvattaa (0.7) myös (.)>terrorismita<, (.)
12     tai (0.4) yhden taistelijan tilalle joka tapetaan niin toisen.

```

Moraalisista rooleista, vastuusta, vääryyksistä ja oikeanlaisesta toiminnasta, ollaan keskustelussa hyvin erimielisiä. On kiinnostavaa, että moraaliset samanmielisyysdet koskevat suurelta osin ennakkoluuloisuutta. Jos toiseuden kysymykset halkovat keskustelua muutoin, oikeanlainen suhtautuminen ”toiseen” näyttäytyy erityisen velvoittavana. Moraalit perustuvat aina tiettyihin yhteisesti hyväksytyihin arvoihin ja periaatteisiin, mutta kriteeristöjä ja perspektiivejä voi olla monenlaisia. Moraalinen erimielisyys pirstoo myös vastuullisuuden ja se aiheuttaa keskusteluun jännitteitä, riitaisuutta ja varovaisuutta. Konfliktin tuntua luo myös se, että arvostelmia kohdellaan seuraamuksellisina ja toinen toistensa puolenvaihtoa tarkkaillaan.

ESIM. 7.3.3.3 / PUOLUEETTOMUUDEN PAHEKSUNTA & TEON VÄÄRYYS

1 RST: =niin #ee# (.) #y# #jotain# (.) #ee# hyvää kun sanotaan
 2 voi seurata tästä joukkomurhasta=mun mielestä se on
 → 3 todella <kornia> tietyllä tavalla, .hhh **mehän** tiedetään
 4 että tämän teon tekijöiden tarkoituksena ei ollut se että
 5 .h >esimerkiks< uskontojen välinen dialogi toimisi
 6 paremmin. (.) .hhh tämä lienee aika selvää. --

Stiller paheksuu meneillään olevaa puheenaihetta ja samalla aiempia kommentteja iskujen positiivisista seurauksista (1-3) ja korostaa teon tuomitsemista (3-6). Tekijöiden pahaa intentiota ei saisi tarkastelussa jättää huomiotta. Kommentin jälkiosa puhuttelee ”meitä keskustelijoita” ja se tuottaa tässä toruvan vaikutuksen, kuin keskustelu päästäisi konnat karkuun. Hän-liite ja loppukaneetti (6) korostavat, että asian pitäisi olla tiedossa ilman sanomistakin. Näin arvostelma etäänny omasta mielipiteestä ja omista intresseistä yleisen tietämyksen suuntaan. Me on sekä arvostelman kohde että puhuteltu ja se ilmentää keskustelijoiden keskinäistä moraalista valvontaa. Vastaavasti paheksuttavuuden ansoja voidaan puheessa väistellä kehystämällä aihe uudelleen.

ESIM. 7.3.3.4 / OMA VASTUU & MORAALISEN TASAVEROISUUDEN IDEAAALI

7 OKI: <jos> (0.3) en nyt ehkä rupeis puhumaan siitä että mitä
 8 hyvää tästä seuraa, (0.2) vaan >pikemminkin< (.) mitä
 9 tästä voidaan <oppia>, (0.5)
 10 T2: no >mitä< ,=
 11 OKI: =>totta kai paljonkin,=>mutta< ↑yks <keskeinen> (.) **mun**
 12 **mielest** on se (0.3) että ei nykyään (.) enää samalla
 13 tavalla (.) oo se ensimmäinen maailma (.) ja sit on
 14 kolmas maailma,=>jossa voidaan käydä jotain gotia< --
 → 15 -- =>ei voi enään (0.4) toimia maailma >sillä
 16 tavoin< .hh että joillakin alueilla (.) voi tehdä mitä
 17 vaan ku se on siellä (0.2) perämetsässä, (0.2) aavikoiden
 18 takana, (0.3) .h ja sit on tää (.) <kotimaa> (.) jossa asiat
 19 on paremmin >ja jossa kaikki on eri tavalla< ja pe- (.)
 → 20 pelaa eri säännöt, (0.3) .h (ja) ↑enemmän tai vähemmän (.)
 21 on >↑pakko< kattoo rehellisesti sitä (0.7) että (0.7) jos

```

22 me pelataan (.) kaksilla säännöillä, (.) #ni# (.) ei siitä
23 hyvää seuraa, (.) >vaan täytyy< (0.2) se oikeudenmukaisuus
24 (0.2) >jos lähetään puhumaan oikeudenmukaisuudesta< .h ni
25 kyl sen täytyy koskea kaikkia.

```

Aktivisti Otso Kivekäs vaihtaa tarkastelukeyhukseksi vahingosta viisastumisen, jolloin myös oma kommentti ja oma vastuullisuus näyttävät paremmassa valossa (7-9). Arvostelma on tuotettu yksilön mielipiteenä (11-12) ja valveutuneen valistuksen hengessä. Se korostaa muutosta, puhuttelee ja vetoaa ”meidän” vastuullisuuteen (22). Kehoitusta kuuluu, että muuttuneessa maailmassa myös omia toimintatapoja täytyy muuttaa (15-20). Niille ”toisille” ei voi olla omia sääntöjä ja itselle omia. Oikeudenmukaisuudesta on tullut välttämätön velvoite ja toimintaihanteeksi esitetään globaali tasavertaisuus (20-25). Seuraavassa tutkija vielä rationalisoi esitetyn ihanteen.

ESIM 7.3.3.5 / RATIONALISOITU IHANNE

```

35 JKÄ: -- nimittäin (.) tää on tutkijat on luva- (.)
36 sanoneet (.) tämmösten katastrooffien tai ilmiöiden
37 ilmes- tulemista jo kymmenen viistoista vuotta sitten,
38 (0.6) >turvallisuus<politiikkaa on kuitenkin toteutettu
39 >perin<teisesti (.) ja se petti tässä. (1.0)
→ 40 eli (.) siittä mitä on sanot- (.) t- sanoneet aika-
41 jo tässä viistoista vuotta siittä ei ole otettu opiksi
42 millään >lailla<, (0.2) ja se on just sitä et ollaan
43 >yhdessä< maailmassa,

```

Tutkija paheksuu politiikan epärationaalisuutta. Kommentin mukaan katastrofi sattui, koska tieteen moraalista ohjenuoraa ei kuunneltu. Ratkaiseva tutkimustulos on samansuuntainen kuin aktivistin visio jaetusta maailmasta. Kannanotto havainnollistaa sitä, että tieteet ovat nykymaailmassa yksi moraalin tuottamisen muoto. Kokonaisuudessaan keskustelu kertoo siitä, että syyskuun 11. terrori-iskut herättivät paljon nimenomaan asiantuntijamoralisointia. Eri alojen edustajilla oli sanansa sanottavana käsittämättömästä tapahtumasta. Ja nuo sanat tuottivat samalla erilaisia moraaleja.

8 TUTKIMUSTULOKSIA JA NIIDEN POHDINTAA

8.1 Tieteellinen kontribuutio

Käsillä oleva tutkimus sijoittuu perinteeseen, jossa tarkastellaan, miten oikeanlaista toimintaa eksplikoidaan arjessa ääneen erilaisilla hyväksynnän ja paheksunnan ilmauksilla (esim. Bergmann 1997, Drew 1998, Nikander 2002). Moraalin tuottamisen ympäristö on kuitenkin tässä tutkimuksessa omanlaisensa. Keskustelu tapahtuu julkisella areenalla ja tietyn ennalta suunnitellun agendan mukaisesti, toimittajan kysymysten ohjailemana. Kysymyksillä on keskeinen osuus moraalisuuden virittämisessä. Ne avaavat moraalipohdinnan sekvenssejä, joihin vieraiden tulee vastata. Asetelma on sellainen, jossa vierailta edellytetään moraalien tuottamista. Televisiokeskustelun areena muodostaa tavallaan yhdenlaisen moraalisen kommunikaatiomuodon. Toimittaja hallinnoi vuorottelua ja sitä kuka on kulloinkin äänessä ja myös tematiikka on olennaiselta osaltaan toimittajan käsissä. Arvostelu ei tällöin kohdistu yhteisiin tuttaviiin tai omaan toimintaan, vaan se kietoutuu on ajankohtaisten yhteiskunnallisten tapahtumien käsittelyyn. Kaikki moraaliset arviot toteuttavat yksilön suhdetta tiettyyn yhteisöön ja tiettyyn viitekehykseen, mutta yhteiskunnallis-poliittisessa televisiokeskustelussa nuo arviot liittyvät ”päivänpolttaviin uutistapahtumiin” ja välillisesti myös poliittisiin päätöksiin. Televisiokeskustelun arvostelmat ovat siis luonteeltaan eräänlaista poliittista osallistumista.

Välillinen yhteys päivänpolitiikkaan näkyy vuorovaikutuksessa. Se aiheuttaa jyrkkää vastakkainasettumista, liittoutumista ja jakautumista leireihin. Keskustelijat orientoituvat erilaisiin julkisen keskustelun argumentaatiopositioihin ja puhetta pidetään seuraamuksellisenä. Kiinnostavaa kuitenkin on, että nämä positiot ja moraalit eivät mene yksin, vaan tiettyä kantaa voidaan argumentoida hyvin erilaisilla moraalilla kehystyksillä. Asiantuntija ja maallikko voivat olla samanmielisiä mutta erilaisesta moraalista positiosta käsin. Julkinen keskustelu on jyrkän erimielistä ja ristiriitaa lisää vielä moraalien ja vastuullisuuden aktivoiminen. Erimielisyydet yhdistettynä moraaliseen pohdintaan luovat asetelmia, joissa toiset määrittyvät vastuuttomiksi ja toiset vastuullisiksi. Moraaliset versiot ovat ristiriidassa keskenään ja asettavat samalla vastapuolen huonoon valoon, kunnioitettavuuden ja sosiaalisen maineen kustannuksella. Julkinen areena luo lisäpainetta oman vastuullisuuden esittämiseen ja keskustelijat kamppailevat keskenään

myös yleisön vakuuttamisesta. Nämä moraaliset jännitteet ilmenevät myös puheenvuoroissa. Puhujat arvostelevat toisiaan ja toimittajia, mikä tekee vastuuttomuuden uhkan entistäkin tuntuvammaksi. Riitaisuuden keskellä vahva moraalinen samanmielisyys havahduttaa. Se implikoi kyseisten arvojen luonnollistumista ja muistuttaa, että moraalien tuottaminen, kuten kaikki kulttuurinen merkityksentuotanto, on aina kietoutunut myös valtasuhteisiin ja ideologiaan.

Toimittajan rooli moraalien tuottamisessa on ambivalentti. Toisaalta tämä vain kutsuu ja ohjailee arvostelmia eli toteuttaa journalistista neutraalisuuden ihannetta, mutta toisaalta myös toimittajien vuorot sisältävät arvotuksia. Ne tulevat selkeimmin näkyviin, kun keskustelijat puuttuvat toimittajan työhön ja kritisoiivat tai paheksuvat kysymyksiä ja agendan taustaoletuksia. Kuten aiempi tutkimus jo osoittaa, neutraalisuuden rajat ovat häilyviä ja niitä neuvotellaan tilanteisesti. Uskon, että julkinen argumentaatiokonteksti vaikuttaa tähän neuvotteluun. Jännitteisessä julkisen keskustelun ilmapiirissä toimittajan vuoron sisältämät arvotukset ovat panoksia jonkin argumentaatioposition puolesta ja siksi niitä seurataan herkästi. Toisaalta myös toimitustyö voi hektisen ilmapiirin vuoksi olla kantaaottavampaa kuin tavallisesti. Tuloksia tarkasteltaessa on huomioitava, että yhteiskunnallinen tilanne on poikkeuksellinen. Terrori-iskut herättivät paljon kuohuntaa, joten aineisto ei edusta tyypillistä televisiokeskustelua, vaikkakin se sisältää samoja konventioita, joita aiemmissa tutkimuksissa on havaittu.

Jyrkät erimielisyydet ja moraalisesti viritetty vuorovaikutustilanne ovat hedelmällinen ympäristö myös rationalisoidun moraalien tutkimiseen. Toimittajan virittämä kysymys luo asetelman, jossa eri keskustelijat, erilaisista näkökulmista pohtivat samaa moraalista ongelmaa. Tällaisessa kontekstissa instituutioiden peitelty moraalit tulee paremmin näkyville. Asetelma eroaa aiemmasta tutkimuksesta siinä, että rationalisoitua moraalit eksplikoidaan televisiokeskustelussa ääneen. Puheessa esitetään arvostelmia, jotka nojautuvat johonkin uskomussysteemiin tai toimintalogiikkaan. Niiden keskeisenä piirteenä on tietynlainen peitelty rationaalisuuden hyveellisyys. Moraalisuus tulee erityisen selvästi esille, kun asiantuntijakommentti törmää maallikkoarvostelmaan. Edeltävän lausunnon voimakas paheksunta tekee näkyväksi siihen sisältyvät moraalit seurannaisvaikutukset. Dialogisessa monenkeskisessä keskustelussa toinen keskustelija voi siis heilauttaa sitä tietäjän roolia, jonka toimittaja jollekin keskusteluvieraalle myöntää. Tutkimus avaa modernin moraalien rationalisoituneita muotoja uudella tavalla ja samalla

vahvistaa käsitystä siitä, että nyky-yhteiskunnassa erilaiset instituutiot ovat yksi moraalin tuottamisen kehys.

8.1.1 Tutkimuksen arviointia ja avoimia kysymyksiä

Käsillä on tapaustutkimus tietystä televisiokeskustelusta, tietyssä historiallisena aikana. Siinä pohditaan syyskuun 11:n terrori-iskujen jälkimainingeissa julistettua terrorisminvastaista sota, arvostellaan, kysytään ja vastataan ja rakennetaan todellisuudesta erilaisia moraalisia versioita. Keskustelijat käyvät erimielistä merkitysneuvottelua ”toisista” ja ”toisten” kanssa. Tutkimustulokset eivät edusta moraalin tuottamisen yleisiä säännönmukaisuuksia. Eri ohjelmassa, eri kokoonpanolla, eri aikana, eri aiheesta arvostelu muotoutuisi varmasti eri tavoin. Mutta tutkimuksen anti on siinä, että se havainnollistaa, miten moraaleja voidaan vuorovaikutuksessa rakentaa. Se kertoo, miten moraalit tuotetaan julkisessa televisiokeskustelussa ja millaisissa kehyksissä nykymoraalia voidaan argumentoida.

Olen käyttänyt arvostelman roolien eksplikoimiseen arvostelmakehyksen käsitettä. Se osoittaa moraalin lähteen ja tuo esiin eroja maallikon ja asiantuntijan tavoissa artikuloida moraalit. Asiantuntijapositiona tuotetut lausunnot eivät välttämättä edusta tuon instituution keskeisiä moraalisia periaatteita, mutta ne osoittavat, että moraalit alkuperä voi myös olla erityistietämyksessä tai joissakin toimintasäännöissä. Arvostelmakehyksen käsite ei ole teoreettisesti aukoton tai tyhjentävä, eivätkä lähteiden ja kohteiden luokitelmat ole yleisyyksiä, vaan ne on tehty spesifin aineiston pohjalta. Käsitteistö on kuitenkin ollut avuksi argumentoinnin erittelyssä ja sitä voi kenties hyödyntää arvostelmien tarkasteluun myös muissa yhteyksissä.

Tutkimus toi tullessaan liudan uusia kysymyksiä ja havaintoja, jotka eivät kaikki mahtuneet tähän raporttiin. Moraalit tuottaminen on moniulotteinen ilmiö ja siitä versoo erilaisia kiinnostavia alueita. Yksi tällainen on esimerkiksi arvostelmien kietoutuminen minuuden ja oman vastuullisuuden esittämiseen. Argumentatiivisessa ympäristössä omaa vastuullisuutta vakuutetaan, puolustetaan ja varmistellaan erilaisilla tavoilla, joista vain osa vilahtaa nyt analyysissa. Yhteisön, minuuden ja moraalisuuden keskinäisvaikutus on kiinnostava ilmiökenttä. Toinen kiehtova kysymys olisi vastuullisuuden retoriikan tarkempi erittely. Miten moraaleja perustellaan ja miten keskeiset eettiset teoriat näkyvät

kielenkäytössä? Myös julkista keskustelua moraalien tuottamisen ympäristönä olisi kiinnostavaa tutkia tarkemmin. Tuloksia voisi vertailla muihin televisiokeskusteluihin ja muihin aikoihin ja katsoa, kuinka agenda niissä liittyy moraliin ja kuinka moraalit niissä argumentoidaan. Samoin peitelty asiantuntijamoraali ja moraalit itsestäänselvykset ovat kiehtovia, valtaisan kiehtuneita alueita, joita voisi tutkia erilaisilla julkisilla areenoilla.

8.2 Yhteiskunnallinen kontribuutio

Julkisen moraalipuheen tutkiminen ja eritteleminen kertoo jotakin olennaista siitä todellisuudesta, jossa me elämme. Se kertoo, millaisilla tavoilla oikeanlaista ja hyväksyttävää toimintaa voidaan puheessa jäsentää, mutta se havainnollistaa myös moraalien keskeistä piirrettä: sen näkökulmasidonnaisuutta. Tutkimani yhteiskunnallinen tilanne on erimielinen. Moraalisia mielipiteitä ja näkökulmia on keskustelussa runsaasti ja ne törmäävät ajoittain rajustikin toisiinsa. Vieraskaartin joukossa on myös ”toisen” näkökulmasta kertovia keskustelijoita. Tiedän toiseuden olevan latautunut käsite. Se yhdistetään yleensä olosuhteiden ja syrjintään. Kuitenkin myös suvaitsevaisuuspuhe on ongelmallista. Se korostaa tasa-arvoa, mutta piilottaa valtasuhteita, eriarvoisuutta ja käytännön ongelmia (Lehtonen & Löytty 2003, 8).

Toiseus ei tässä tarkoita vain yhteisön ulkoista toiseutta. Myös kulttuurin, siis ”meidän”, sisällä on toisia ja erilaisuuksia. Moraalisia näkemyseroja voi olla sekä ”ulkoisten” että ”sisäisten” toisten kesken. Tämä pätee myös tutkimusaineiston ulkopuolella. Monikulttuurisessa yhteisössä erilaisuus on olennainen osa arkea ja se on luonteeltaan sisäistä ja vastavuoroista toinen toistensa määrittelyä. Yhteiselo edellyttää eron tunnistamista mutta myös eron hyväksymistä osaksi arkea, ilman että se mystifioidaan eksoottiseksi vieraudeksi. (Eml. 13.) Moraalit ovat moninaisia, niin nyky-yhteiskunnassa kuin globaalissa maailmassa. Tällöin yksisilmäinen omasta totuudesta kiinnipitäminen ei voi johtaa rakentavaan ratkaisuun. Moraalit ovat aina erilaisia versioita sosiaalisesta todellisuudesta ja moraalisten merkityksistä neuvottelu on tärkeää, jotta yhteiselo voi sujua (Gergen 1994, 144).

Mikhail Bahtinin (1993, 45-46) käsitys aidosta eettisestä olemisesta on dialogi, jossa osallistuva, vastuuntuntoinen yksilö tunnistaa itsen ja toisen välisen eron ja erilaisuuden.

Bahtin vastustaa moraalista absolutismia, joka kieltää eron, mutta myös anything goes-relativismia, joka mitätöi sen. Kumpikin niistä tukahduttaa keskustelun. (Gardiner 1998, 139.) Bahtinille totuus ei ole yksittäisen havainnoijan yksisilmäinen perspektiivi, vaan ”yhtenäistetty totuus” voidaan saavuttaa hetkellisesti, dialogissa, erilaisten näkökulmien ja perspektiivien moninaisuutena (Bahtin emt.). Nyky-yhteiskunnan moraalien moninaisuus herättää kysymyksen moraalien rinnakkaiselosta. Eletyn moraalin häilyvyys ja hajanaisuus (Bergmann 1997, 235) muistuttaa postmodernin trendejä: kulttuurista fragmentoitumista, yksilöllistymistä ja rajojen häilyvyyttä. Moraali on pirstaloitunut, mutta tuo pirstaloituminen ei kuitenkaan ole johtanut anything goes-relativismiin.

Moraalikeskustelua pitää kasassa yhteinen fyysinen todellisuus. Tämäkin tutkimus osoittaa, että halu moraalikeskusteluun on olemassa ja se on kietoutunut erilaisiin jaetun todellisuuden realiteetteihin, kuten poliittiseen päätöksentekoon. Todellisuudesta voidaan rakentaa erilaisia versioita, mutta ihmiset elävät kuitenkin samassa maailmassa ja kamppailevat sen merkityksellistämässä. Erilaisten moraalitodellisuuksien tutkiminen ja näkyväksi tekeminen on tällöin tärkeää, koska se laajentaa mahdollisuutta keskusteluun ja ymmärtämiseen välittömän tuomitsemisen ja vihamielisyyden sijasta (Gergen 1994, 288). Keskustelun lähtökohtia avartaa myös asiantuntijalausuntojen taakse kätkeytyvän moraalin tunnistaminen.

8.3 Televisiokeskustelun mahdollisuudet

Tutkimani televisiokeskustelu käsittelee syyskuun 11. terrori-iskuja ja niiden seuraamuksia. Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa tutustuin terrori-iskujen mediauutisointia koskeviin tutkimuksiin ja kirjoituksiin, jotka kritisoivat mediaa yksiulotteisuudesta, kritiikittömyydestä, dramatisoinnista, liioittelusta, huolimattomuudesta, pelkistämisestä, stereotypisoinnista ja länsikeskeisyydestä (Lehtonen 2001, Ampuja 2002, Kallio 2002, Uskali 2001). Esitin tällöin työhypoteesin eli tutkimuksen aikana testattavan oletuksen (Silverman 2000, 78-79), että monenkeskisessä televisiokeskustelussa käsittely on monipuolisempaa kuin kritiikki esittää. Tämä piti paikkansa. Tutkimani keskustelu kyseenalaistaa omalta osaltaan sitä kritiikkiä, josta valtamediaa on iskujen käsittelyssä syytetty. Tällä en tarkoita, että toimitustyö olisi syytön mainittuihin epäkohtiin, vaan lähinnä ohjelmaformaatin tuomia etuja: keskusteluvieraiden tuomia erilaisia näkökulmia ja

kriittisyyttä. Tässä mielessä keskustelu tuotti ”sellaisia monisyisempiä mediafiktioita, jotka ylittävät stereotypisoivat hyvät vs. pahat erottelut (Lehtonen 2001, 97)”.

Järkyttävät uutistapahtumat ovat yhä osa arkipäivää. Myös terrorismin vastaisen sodan tarina jatkuu. Monologinen uutisgenre on tuttua ja turvallista, mutta se aiheuttaa yleisössä myös toimintakyvyttömyyden ja sivullisuuden tunnetta (Ridell 1998, 294). Lisäksi uutisten ”tervejärkiset” ennakko-oletukset piilottavat ideologiaa ja valtasuhteita (Fairclough 1997, 63-64). Tietosähkeitä tulvivassa mediatodellisuudessa tuota ”tietoa” jäsentävät ohjelmat tulevat tarpeeseen. Keskustelumuoto tuottaa osallistuvuuden ja hallittavuuden ilmapiirin, koska siinä argumentointi, päätelmät ja perustelut ovat näkyvillä. Jo keskustelu sinänsä voi olla hyvää demokraattisempaa journalismia (Kajanne 2001, 53). Eläväinen argumentointi voi lisäksi olla, paitsi informatiivista ja selkeyttävää, myös viihdyttävää (Valaskivi 2002, 18-22). Tavallisia ihmisiä sisältävät editoimattomat keskusteluohjelmat ovat lisääntyneet televisiossa (Fairclough 1997, 242-244). Tällainen mediaäänten moninaistuminen merkitsee parempia mahdollisuuksia myös moniulotteiselle julkiselle moraalikeskustelulle. Kuten Stuart Hall korostaa: monikulttuuristuva yhteiskunta edellyttää demokratian heterogeenisuuden myöntämistä ja moneuksien julkisuutta (2003, 273).

Myös Kirsi Kallio ja Jyrki Käkönen (2002, 46) toteavat, että demokratian perusolemuksen säilyttäminen edellyttää nykyistä moniäänisempää, harkitumpaa ja kriittisempää mediaa. Kyse ei tällöin ole totuuden tavoittelusta vaan totuuden unohtamisesta ja sen hyväksymisestä, että samoista asioista voi esiintyä useampia perusteltuja tulkintoja. Tällöin myös yleisölle tarjoutuu parempi mahdollisuus muodostaa oma käsityksensä tapahtumista. (Emt.) Televisiokeskustelu voisi olla ihanteellinen arena ”moneuksien julkisuudelle”. Tällöin pitää kuitenkin huomioida, että toimittajien kysymyksillä on ratkaiseva merkitys moneuden toteutumiseen. Tiukka etukäteissuunnitelma, haastattelumaisuus, jatkuva kiirehtiminen ja näkökantojen runsaus ilman niiden keskinäistä dialogia tekevät keskustelusta helposti pirstaleista (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 345-346). Lisäksi agendan sisältämiä yksiulotteisia ennakko-oletuksia on syytä pohtia. Moninaisuus ei voi toteutua pelkästään agendan ehdoilla ja irrallisina vastausvuoroina. Bahtinia mukaillen, ”hetkellinen yhtenäistetty totuus” muodostuu ilmapiirissä, jossa erilaiset perspektiivit kohtaavat toisensa. Moraalitkin ovat erilaisia perspektiivejä. Pyhiä ja barbaareja ei lopulta ole.

LÄHTEET

- Adelswärd, Viveka (1998) Moral Dilemmas and Moral Rhetoric in Interviews With Conscientious Objectors. *Research on Language and Social Interaction* 31 (3&4), 439-464.
- Airaksinen, Timo (1987) Moraalifilosofia. Juva: WSOY.
- Ampuja, Marko (2002) Saako terrorismia ymmärtää? *Journalismikritiikin vuosikirja 2002. 1/2002 Tiedotustutkimus*, 25-29.
- Antaki, Charles (1994) Explaining and Arguing. *The Social Organization of Accounts*. London: Sage.
- Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (toim.) (1998) *Identities in Talk*. London: Sage.
- Bakhtin, Mikhail M. (1981) Discourse in the Novel. Teoksessa *The Dialogic Imagination: Four Essays* by M. M. Bakhtin. (toim.) Holquist, M. Austin TX: Texas University Press, 259-301.
- Bakhtin, Mikhail M. (1993) *Toward a Philosophy of the Act*. (toim.) Holquist, M. Austin, TX: Texas University Press.
- Berg, Maarit (2003) Syytöksiä ja epäilyksiä. Toimittajan ja poliitikon vuorovaikutuksesta televisiokeskustelussa. *Suomalaisen kirjallisuuden Seura*, Helsinki
- Berg, Maarit (2001) Vallan vahtikoira haukkuu mutta ei pure. Poliitikkoa syyllistävät toimittajan kysymykset televisiokeskustelussa. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna; Haakana, Markku; Raevaara, Liisa (toim.): *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttisiä tutkimuksia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 121-137.
- Bergmann, Jörg R. (1992) Veiled Morality: notes on discretion in psychiatry. Teoksessa Drew, Paul & Heritage, John (toim.) *Talk at Work. Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 137-162.
- Bergmann, Jörg R. (1997) Moraalin paikallisesta luonteesta nyky-yhteiskunnassa. *Sociologia* 3: 231-241.
- Bergmann, Jörg R. (1998) Introduction: Morality in Discourse. *Research on Language and Social Interaction* 31 (3&4), 279-294.
- Bernard-Donalds, Michael (1998) Knowing the Subaltern: Bakhtin, Carnival, and the Other Voice of the Human Sciences. Teoksessa Bell, Michael Mayerfeld & Gardiner, Michael (toim.) *Bakhtin and the Human Sciences*, s.112-127. London: Sage.
- Billig, Michael (ym.) (1988) *Ideological Dilemmas – A Social Psychology of Everyday Thinking*. London: Sage.
- Billig, Michael (1991) *Ideology and Opinions. Studies in Rhetorical Psychology*. London: Sage.
- Billig, Michael (1996) *Arguing and Thinking. A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burr, Vivien (1995) *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Clayman, Steven E. (1992) Footing in the Achievement of Neutrality: the case of news-interview discourse. Teoksessa Drew, Paul & Heritage, John (toim.) *Talk at work. Interaction in Institutional Settings*. Cambridge University Press, Cambridge, 163-198.

- Clayman, Steven & Heritage John (toim.) (2002) *The News Interview*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Drew, Paul (1998) Complaints about Transgressions and Misconduct. *Research on Language and Social Interaction* 31 (3&4), 295-326.
- Drew Paul & Heritage, John (1992) *Analyzing Talk at Work: An Introduction*. Teoksessa Drew, Paul & Heritage, John (toim.) *Talk at work. Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 3-65.
- Fairclough, Norman (1989) *Language and Power*. London: Longman.
- Fairclough, Norman (1997) *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino
- Gardiner, Michael (1998) 'The Incomparable Monster of Solipsism': Bakhtin and Merleau-Ponty. Teoksessa Bell, Michael Mayerfeld & Gardiner, Michael (toim.) *Bakhtin and the Human Sciences*. London: Sage, 128-144.
- Gergen, Kenneth J. (1994) *Realities and Relationships – Soundings in Social Construction*. Cambridge: Harvard University Press.
- Goffmann, Erving (1959) *Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday.
- Goffman, Erving (1967) *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behaviour*. Doubleday Anchor, New York.
- Goffman, Erving (1981) *Forms of Talk*. Basil Blackwell, Oxford.
- Greatbatch, David (1992) On the management of disagreement between news interviewees. Teoksessa Drew, Paul & Heritage, John (toim.) *Talk at work. Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 268-301.
- Hall, Stuart (2002) *Identiteetti*. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Hall, Stuart (2003) *Monikulttuurisuus*. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) *Erilaisuus*. Vastapaino: Tampere, 233-281.
- Hare, Richard M. (1961) *Language of Morals*. Oxford: Clarendon Press.
- Hare, Richard M. (1981) *Moral Thinking*. Oxford: Clarendon Press.
- Harré, Rom (1988) *Varieties of Realism*. Oxford: Oxford University Press.
- Heikkilä, Heikki & Landor, Pär & työryhmä (2002) *Journalismi automaattiohjauksessa*. *Tiedotustutkimus* 1/2002, 8-18.
- Heritage, John (1996) *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heritage, John (1997) *Conversation Analysis and Institution of Talk: Analysing Data*. Teoksessa Silverman, David (toim.) *Qualitative Research*. London: Sage, 161-182.
- Heritage, John & Lindström, Anna (1998) *Motherhood, Medicine and Morality: Scenes From a Medical Encounter*. *Research on Language and Social Interaction* 31 (3&4), 397-438.
- Jayyusi, Lena (1991) *Values and Moral Judgement: Communicative Praxis as a Moral Order*. Teoksessa Button, Graham (toim.) *Ethnometodology and the Human Science*, s. 227-251. Cambridge University Press, Cambridge.
- Jokinen, Arja (1996) *Asunnottomat miehet ja kodittomat naiset: Asunnottomuuden sukupuolisidonnaiset tulkinnat*. *Janus* 4(2), 97-117.

- Jokinen, Arja (1999) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 37-53.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 17-47.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 233-252.
- Kajanne, Milla 2001. Kansalaiset kysyjinä. Yleisökysyminen vuorovaikutuksen muotona television EU-keskusteluissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kallio, Kirsi (2002) Draaman kaari sanomalehdistössä. Teoksessa Laitinen, Kari (toim.): Valtapolitiikan ajattomuus? Maailmanpolitiikan tulkintoja 11.9 jälkeen. Tampereen yliopisto: Poliitiikan tutkimuksen laitos, 15-29.
- Kallio, Kirsi & Käkönen, Jyrki (2002) Syyskuun yhdennentoista jälkeinen maailmankuva. Kosmopolis 32 (4), 31-48.
- Koskinen, Lennart (1995) Mikä on oikein? Etiikan käsikirja. Juva: WSOY.
- Lehtonen, Mikko (2001) Syyskuun yhdennentoista merkitys. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (2003) Miksi erilaisuus. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) Erilaisuus. Vastapaino: Tampere, 7-17.
- Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) (2003) Erilaisuus. Vastapaino: Tampere.
- Linell, Per & Rommetveit, Ragnar (1998) Tha Many Forms and Facets of Morality in Dialogue: Epilogue for the Special Issue. Research on Language and Social Interaction 31 (3&4), 465-473.
- MacIntyre, Alasdair (1981) After Virtue. London: Duckworth.
- Moscovici, Serge (1984) Social Representations. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nylund, Mats (2000) Iscensatt Interaktion: strukturer och strategier i politiska mediesamtal. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Nikander, Pirjo (2002) Age in Action. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Nuolijärvi, Pirkko & Tiittula, Liisa (1995) Vuorovaikutus televisiokeskustellussa. Projektin taustaa ja lähtökohtia. Yleisradio, Yleisötutkimus, Tutkimusraportti 8/1995.
- Nuolijärvi, Pirkko & Tiittula, Liisa (1997) Televisiokeskustelun agenda. Yleisradio, Yleisötutkimus, Tutkimukset 1/1997.
- Nuolijärvi, Pirkko & Tiittula, Liisa (2000) Televisiokeskustelun näyttämöllä. Televisioinstitutionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Potter, Jonathan (1996) Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction. London: Sage.

- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1987) *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Ridell, Seija (1998) *Tolkullistamisen politiikkaa*. Acta Universitatis Tamperensis 617. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sacks, Harvey (1972) *On the Analyzability of Stories by Children*. Teoksessa Gumperz, John J. & Hymes, Dell (toim.) *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 329-345.
- Sarbin, Theodore R. & Kitsuse, John I. (1994) *Constructing the Social – Inquiries in Social Construction*. London: Sage.
- Seppänen, Eeva-Leena (1997) *Osallistumiskehikko*. Teoksessa Tainio, Liisa (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet*, s. 156-176. Vastapaino, Tampere.
- Schegloff, Emanuel & Sacks, Harvey (1973) *Opening up Closings*. *Semiotica* 8 (4), 289-327.
- Schutz, Alfred (1971) *Common-sense and scientific interpretation of human action*. Teoksessa Natanson, Maurice (toim.) *Collected Papers I*. The Hague, Netherlands: Nijhoff, 3-47.
- Shotter, John (1991) *The rhetorical-responsive nature of mind : A social constructionist account*. Teoksessa Still, Arthur & Costall, Alan (toim.) *Against Cognitivism*. New York: Harvester Wheatsheaf, 55-79.
- Seppänen, Eeva-Leena (1997) *Vuorovaikutus paperilla*. Teoksessa Tainio, Liisa (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino, 18-31.
- Silverman, David (2000) *Doing Qualitative Research. A Practical Handbook*. London: Sage.
- Sommer, Carlo Michael (1998) *Social Representations and Media Communications*. Teoksessa Flick, Uwe (toim.) *The Psychology of the Social*. Cambridge: Cambridge University Press, 186-195.
- Suoninen Eero (1993) *Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen*. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 111-150.
- Suoninen, Eero (1999) *Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen*. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 17-36.
- Suoninen, Eero (2001) *Miten tutkia moniäänistä ihmistä*. Acta Universitatis Tamperensis 580. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tainio, Liisa (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino.
- Taylor, Charles (1989) *Sources of the self. The making of modern identity*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Uskali, Turo (toim.) (2001) *Mediatesti*. Jyväskylän yliopisto: Mediainstituutti.
- Valaskivi, Katja (2002) *Leipää ja rinkiä. Johdatus asian ja viihteen suhteeseen suomalaisessa televisiossa*. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitos.
- Volosinov, Valentin (1990) *Kielen dialogisuus*. Tampere: Vastapaino
- Zimmerman, Don H. (1998) *Identity, Context and Interaction*. Teoksessa Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (toim.) *Identities in Talk*. London: Sage, 87-106.

LIITE 1 / Litterointimerkit

.	lausuman laskeva intonaatio
,	lausuman intonaatio tasainen
?	lausuman intonaatio nousee
<u>ihän</u>	äänteen tai tavun painotus
>joo<	nopeammin sanottu jakso
<joo>	hitaammin sanottu jakso
°joo°	hijaisella äänellä sanottu kohta
JOO	kovalla äänellä sanottu kohta
↑	sana sanottu korkealla äänellä
↓	sana sanottu matalalla äänellä
jo-	kesken jäänyt sana tai katkeava intonaatio
ja::	venytetty äänne
.hhh	sisäänhengitys
hhh	uloshengitys
#joo#	nariseva ääni
@joo@	ääntä muunneltu, esimerkiksi toisen puheen esittäminen
jo(h)o	sana sanottu naurahtaen
he-he	naurua
[]	päällekkäispuhunnan alku ja loppu
=	kaksi eri lausumaa liittyy toisiinsa tauotta
=>	ryntäävä puheenvuoro
(.)	lyhyt tauko
(0.5)	tauon kesto sekunneissa
(joo)	epäselvästi kuultu jakso
()	jakso, josta ei ole saatu selvää
(())	litteroijan kommentteja
* *	televisionuudussa näkyvä teksti, esim. *JAAKKO LAAKSO* *KANSANEDUSTAJA, VAS*